

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Elina Rikkas

**NAABRUSKOND LÄBI GEOPOLIITILISE PERSPEKTIIVI: EUROOPA LIIDU
JA VENEMAA VÕIMU TEOSTAMINE UKRAINAS**

Magistritöö

Juhendaja: Eiki Berg, PhD

Tartu 2014

LÜHIKOKKUVÕTE

Nõukogude Liidu lagunemisega tekkisid maailmakaardile uued iseseisvad riigid, kes hakkasid oluliselt mõjutama geopoliitilist olukorda. Oluliseks piirkonnaks kujunes Ida-Euroopa, mis eraldab kahte suurt rahvusvahelist tegutsejat, Euroopa Liitu ja Venemaad. Nii EL kui ka Venemaa soovivad mõjutada oma lähinaabruskonda. Euroopa Liit lähtub ennekõike demokraatia edendamisest ja normatiivsete väärtuste levitamisest oma idanaabruses ning Venemaa eesmärgiks on oma mõjuala säilitamine, mis on oluline osa Venemaa imperialistlikest püüdlustest. Põrkuvad huvid Ida-Euroopa geopoliitiliselt olulises piirkonnas on tekitanud konflikte nii kahe suurvõimu vahel kui ka mõjutanud Ida-Euroopa riikide sisepoliitilist konteksti.

Käesolev magistritöö analüüsib lähemalt Euroopa Liidu ja Venemaa mõju ulatust Ukraina näitel. Seda esiteks seetõttu, et Ukraina on Euroopa suurim riik, mille üle mõju omamine on prioriteet mõlema suurvõimu jaoks ning teiseks, kuigi alates Ukraina iseseisvumisest on suurvõimude vahele jääv Ukraina olnud nii vahendaja kui ka konfliktiallika rollis, siis on lõplikult raske määratleda Ukrainat ühe või teise poole liitlasena. Magistritöö eesmärgiks on hinnata, kumma suurvõimu mõju Ukraina üle on suurem. Selleks on lähtutud Joseph Nye pehme- ja tugeva võimu teooriast, mille kohaselt võimu võib defineerida kui viisi, mis läbi on võimalik teisi mõjutada oma eesmärkide saavutamiseks.

Magistritöö kesksest eesmärgist tulenevalt on peamiseks uurimisküsimuseks välja selgitada, kumb suurvõim on pehme ja tugeva võimu kontekstis suutnud edukamalt Ukrainale mõju avaldada. Selleks, et hinnata, kumb pool on kasutanud pehme ja tugeva võimu meetmeid rohkem ning efektiivsemalt, on kõikide meetmete alapeatükkides n hulk valdkondi, läbi mille on kvalitatiivselt hinnatud osapoolte edu meetmete kasutamisel. Magistritöö demonstreerib Euroopa Liidu ja Venemaa suhteliselt tasavägist domineerimist Ukrainas, mis süvendab Ukraina sisepoliitilist lõhestumist Ida- ja Lääne-Ukrainaks ning on ka hetkel kestva riigisisese konflikti üheks põhjustavaks teguriks. Samuti on oluline välja tuua, et pehme ja tugeva võimu meetmeid võib kasutada kombineeritult, kus osapool ei pruugi järgida ainult ühte konkreetset võimu vormi.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	2
SISUKORD	3
SISSEJUHATUS.....	4
1. NAABRUSKONNA GEOPOLITISEERIMINE.....	6
1.1. Venemaa naabruskond ja selle geopoliitiline mõtestamine.....	8
1.2. Euroopa Liidu naabruspoliitika ja selle geopoliitiline mõtestamine	11
1.3. Ukraina kui puhvertsooni geopolitiseerimine.....	15
2. TUGEV JA PEHME VÕIM	18
2.1. Tugeva võimu kontseptsioon.....	20
2.2. Pehme võimu kontseptsioon.....	22
3. EUROOPA LIIDU JA VENEMAA TUGEVA JA PEHME VÕIMU MEETMED UKRAINA KONTEKSTIS.....	26
3.1. Metodoloogiline raamistik.....	26
3.2. Diplomaatiline koostöö.....	27
3.3. Kultuur.....	39
3.4. Ajalugu	45
3.5. Majandus.....	51
3.6. Sunnidiplomaatia	56
3.7. Sõjaline sekkumine.....	64
KOKKUVÕTE.....	70
KASUTATUD KIRJANDUS	72
ABSTRACT	83

SISSEJUHATUS

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist seisid nii Euroopa Liit kui ka Venemaa küsimuse ees – milliseks kujuneb jõudude vahekord edaspidi? Ida-Euroopa oli justkui uute nõrkade riikide müür, mis eraldas Venemaad Euroopa Liidust ning muutus ajapikku omaladseks puhvertsooniks kahe suurvõimu vahel. Kui 1990. aastad olid Venemaa jaoks segaduste periood, siis 2000. aastal võimule tulnud president Vladimir Putini nägemuses oli kesksel kohal Venemaa võimu kasvatamine rahvusvahelisel areenil, mille üheks teostamismeetodiks sai mõjuvõimu suurendamine oma lähinaabruses. Euroopa Liit ei jäänud siinkohal kõrvaltvaatajaks. 2004. aasta järjekordne laienemine oli signaal Euroopa Liidu sihist mõjutada Ida-Euroopat oma normatiivse võimu eeskujuga järgima. Samaaegselt tähendas see ka uue välispoliitilise strateegia väljatöötamist, mis oli suunatud uute piiriäärsete naabrite stabiilsuse ja demokraatia edendamisele.

Käesolev magistritöö analüüsib Euroopa Liidu ja Venemaa võistluslikku võimuteostamist oma lähinaabruses ja selle kandepinda Ukraina näite kontekstis. Naabruskonna mõistet ja selle analüüsitaset on siinkohal käsitletud geopoliitika raamistikus. Ukraina geopoliitiline asukoht aitab lahti mõtestada nii Venemaa kui ka Euroopa Liidu ambitsioonid selles regioonis, mis baastasandil lähtuvad mõlema osapoole ohuhinnangust ning pürgimustest rahvusvahelises ruumis. Magistritöö peamiseks uurimisküsimuseks ja eesmärgiks on välja selgitada, kummal suurvõimul on olnud võimu teostamisel rohkem mõju. Lähtuvalt töö kesksest uurimisküsimusest on püstitatud alljärgnevad alauurimisküsimused:

- Milles seisneb pehme ja tugeva võimu olemus ja omavaheline erinevus Ukraina kontekstis?
- Millistest võimu meetmetest lähtub Euroopa Liit Ukraina kontekstis?
- Millistest võimu meetmetest lähtub Venemaa Ukraina kontekstis?

Magistritöö koosneb kolmest osast, millest kaks esimest on teoreetilise suunitlusega. Töö esimene osa loob ajalise taustüsteemi naabruskonna geopoliitilise sisu avamisel. Naabruskonna geopoliitilise tähenduse tõlgendamisel on kõige rohkem toetunud

Cohen'i (Cohen, 2003; 2009) ja Brzezinski (Brzezinski, 1997) ideedele. Seejuures defineeritakse erinevad mõisted, mida kasutatakse seletamaks naabruskonna rolli rahvusvahelises poliitikas (sagarala, puhvertsoon, puhverriik, *crush zone*, *shatterbelt*). Läbi nende mõistete lahtiseletamise on võimalik hinnata ka Ukraina rolli ja tähendust kahe suurvõimu vahelises „hallis tsoonis”. Vastamaks esimesele alauurimisküsimusele keskendutakse lähemalt Euroopa Liidu ja Venemaa erinevatele nägemustele oma naabruskonnast ja sellele, kuidas mõlemad pooled defineerivad oma piiritaguseid alasid, põhirõhk Ida-Euroopal.

Magistritöö teises osas on analüüsitud Ukraina geograafilist „halli tsooni“ positsiooni ning sellest tulenevat pehme ja tugeva võimu meetmeid. Ukraina oma piiripealse geograafilise asukohaga on kahe mõjuvõimu põrkumise ala, kus nii Euroopa Liit kui Venemaa kasutavad erinevaid pehme- ja tugeva võimu meetodeid, et oma mõjuala suurendada ning kontrollida Ukraina sisepoliitilisi protsesse. Käesolevas töös on teoreetiliseks aluseks võetud Joseph Nye pehme ja tugeva võimu teooria. Nye teooria aluseks võtmise peamisteks põhjusteks on selle tunnustamine nii poliitikute kui ka analüütikute poolt ning selle laialdane kasutamine rahvusvahelistes suhetes ja riikide välispoliitikas.

Kolmandas ehk empiirilises osas on analüüsitud EL-i ja Venemaa mõjuvõimu Ukraina juhtumi kontekstis, mis on metodoloogiliselt üles ehitatud teoreetilisest raamistikust tulenevale. Võrdlus seisneb ennekõike „jah-ei“ süsteemis, kus „jah“ tähistab, et võimu meetodit on kasutatud ning „ei“ vastupidist. Pehme võimu puhul on lähtutud kolmest meetmest, milleks on diplomaatia, kultuur ja ajalugu. Tugeva võimu puhul on aluseks kaks meetet – sunnidiplomaatilised ja sõjalised. Lisaks eelnevatele on sisse toodud ka majanduse temaatika, mida saab üldplaanis paigutada mõlema võimu vormi alla. Kokkuvõtvalt on nende meetmete analüüsil võimalik hinnata Euroopa Liidu ja Venemaa kasutatud meetodeid ja nende tulemuslikkust ehk kas läbiviidud meede saavutas oma eesmärgi. Seejärel saab öelda, kas Venemaa või Euroopa Liidu Ukraina-suunaline poliitika on olnud efektiivsem ning kumma suurvõimu poole Ukraina kaldub ehk kellel on suurem mõju Ukraina üle.

1. NAABRUSKONNA GEOPOLITISEERIMINE

Käesoleva magistritöö alusraamistikuks on riikide omavahelise naabruskonna geopoliitiline tähendus, mille keskne olemus seisneb alalises võistlusmomendis (Berg, 1998). Geopoliitilisele rivaalsusele osutavad kõige enam ajaloost ja riikide välissuhetest peegelduvad tõendid. Riikide geograafiline asukoht ning sellest tulenevad looduslikud iseärasused omavad olulist rolli riigi välispoliitilises retoorikas. Nii tunnevad end teatud ajahetkel konfliktisituatsioonides kindlamini saareriigid, samas kui mõnes teises situatsioonis on turvalisemad sisemaariigid, mida piiravad mäeahelikud. Sellest, millist rolli etendab geopoliitika riikide omavahelistes suhetes, ei saa rääkida ilma kaasamata rahvusvahelist ja siseriiklikku poliitikat, ajaloolisi õppetunde ning riikide identiteete. Eelnevad on olulised tegurid, mis lõppkokkuvõttes määravad riikide positsiooni rahvusvahelisel tasandil ja riikide süsteemis. Geopoliitiline vaade riigile on üllatavalt paljutähenduslik, määrates tihtipeale ära, millistel riikidel on rahvusvahelises süsteemis domineeriv positsioon ning kes on määratud teistele võimudele alluma.

Geopoliitiline mäng leiab aset kõikjal maailmas, seda ka riikide vahel, kes asuvad üksteisest väga kaugel. Ometigi on selle tuntavus eriti terav just riigipiiride naabruses. Sellest tulenevalt saab siinkohal rääkida jõudude tasakaalu teooriast ning huvide konfliktist mingisugustes konkreetsetes piirkondades. Alates rahvusriikide tekkest ja kindlate riigipiiride loomisest, võib naabruskonda pidada geopoliitiliselt väga oluliseks. Ühtlasi tõid eelnevad tendentsid kaasa olukorra, kus riigid alustasid enesedefineerimist võrdluses oma naabritega. Naabruskond omandas veelgi suurema tähenduse suurvõimude tekkega. Kahe või kolme ülemvõimu taotleva riigi vahele jäävad väiksemad riigid muutusid olulisteks tegutsejateks (*actor*) ja toimijateks rahvusvahelisel tasandil, kuna nad olid suutelised mõjutama maailma võimujaotust, sõltuvalt sellest, kui geostrateegiliselt aktiivsed nad olid. Niiviisi võisid antud riigid kas soodustada või takistada suurvõimu tõusu domineerivale positsioonile maailmaareenil.

Samas ei saa võimujaotuse mõjutamist pidada naabruskonna ainsaks rolliks. USA geopoliitik Saul Cohen käsitleb naabruskonna rolli läbi puhvertsooni perspektiivi. Puhvertsoon tähendab siinkohal alaliste konfliktide piirkonda, mida enamasti

ümbritsevad domineerivad jõud (Berg, 1998). Puhvertsoonid on kitsad üleminekuvööndid, mis etendavad demilitariseeritud tsooni või piiritsooni rolli. Puhvertsoon võib olla ka kokkuleppeline neutraalne ala, enamasti kahe riigi vahel, mille üle ükski osapool ei oma sõjalist ega poliitilist kontrolli (Cohen, 2003).

Cohen ja Brzezinski räägivad puhvertsoonidest, mis eraldavad rivaalitsevaid suurvõime. Ühe võimu sissetung puhverriiki lõpeb enamasti sõjalise konfliktiga. Lõuna-Ameerikas on autor Kelly (1997) puhverriikideks nimetanud näiteks Boliiviat, Uruguaid ja Paraguaid, mis on pakkunud tasakaalu Argentiina ja Brasiilia omavahelises rivaalsuses (Kelly, 1997: 7). Fairgrieve'i (1941) sõnul oli pärast Esimest maailmasõda puhvertsooniks Ida-Euroopa, mis eraldas Saksa ja Vene impeeriumit. Täpsemalt olid selles rollis piiririigid Soomest Bulgaariani (Fairgrieve, 1941). Puhverriigid loovad rivaalitsevate riikide vahele teatud distantsi ning soodustavad konfliktide pehmenemist (Henrikson, 2002). Fairgrieve (1941) nimetas selliseid piirkondi *crush zone*'ideks, mis olid väikesed eraldiseisvad riigid suurvõimude vahel. Need riigid küll on ebastabiilsed, kuid on siiski suutnud säilitada oma autonoomsuse. Samas ei moodusta need riigid omavahel suuremat üksust, et osutada suurvõimudele vastukaalu (O'Loughlin, 1999). O'Sullivan (1986) väidab seejuures, et enamus Külma sõja konflikte leidsid aset just *crush zone*'i piirkondades (O'Sullivan, 1986). *Crush zone* ja puhvertsoon on oma tähenduselt sarnased. Enamasti märgistab *crush zone* suurvõimude vahelist naabruskonda laiemalt, mille sisse jäävad riigid võivad käituda ka kui puhvrid, kuid ei pruugi seda ilmingimata olla. Puhverriik on majanduslikult sõltuv oma naaberriikidest, kuid siiski poliitiliselt eraldiseisev üksus.

Antud teooriat täiendas omakorda Cohen 1982. aastal, mil *crush zone*'i mõiste defineeriti ümber *shatterbelt*'iks. *Shatterbelt* on Coheni kohaselt suur geostrateegiliselt oluline territoorium, mille on hõivanud väiksemad iseseisvad üksused, kes jäävad suurvõimude erinevate huvide vahele. Kõige olulisemaks *shatterbelt*'iks pidas Cohen Lähis-Ida, mille üle mõju omamine on suurvõimude huviks (Siverson ja Starr, 1991: 8; O'Loughlin, 2001: 17). Hensel ja Diehl (1994) väidavad, et *shatterbelt*'is on nii sisemine kui ka väline konflikt tõenäolisem kui mujal (Hensel ja Diehl, 1994: 33-51).

Naabruskonna geopolitiseerimise teooriasse lisas Brzezinski (1997) sagaralade mõiste.

Olulised on need oma geostrateegilise asukoha tõttu ning sõltuvalt nende riikide või piirkondade aktiivsusest võivad need mõjutada võimude vahekorda rahvusvahelisel areenil. Brzezinski sõnul on selliseid riike viis – Ukraina, Aserbaidžaan, Lõuna-Korea, Türgi ja Iraan. Neist kaht viimast peab Brzezinski ka geostrateegiliselt aktiivseteks (Brzezinski, 1997: 22).

Puhvertsoonide, puhverriikide, sagaralade, *crush zone*'ide ja *shatterbelt*'ide olulisus ilmnes kõige eredamalt 20. sajandil, mil konfliktid antud piirkondades olid kõige kiiremad tekkima. Seega ei saa alahinnata suurriikide naabruskonna tähtsust rahvusvahelisel tasandil toimuvates võistlemistes. Ülivõimude vahele jäävad piirkonnad võivad olla neutraalsed, iseseisvad ning mitte omada soovi sekkuda võimude rivaalitsemissesse, kuid paratamatult peegeldavad need alad tihti oma naabruskonna ambitsioone ning konflikte – vahel pakkudes kaitset ja distantsi ning vahel olles hoopis vastuseisu allikaks, ärgitades vastaseid konfliktiks.

Järgnevates alapeatükkides on analüüsitud Venemaa ja Euroopa Liidu geopoliitilist mõtestamist oma naabruskonna kontekstis, toomaks välja olulisemad geopoliitilised pidepunktid, mis võimaldavad ühtlasi paremini mõista mõlema osapoole huve ja eesmärke antud geograafilises piirkonnas.

1.1. Venemaa naabruskond ja selle geopoliitiline mõtestamine

Naabruskond on Venemaale olnud läbi ajaloo kui ka tänapäeval erilise tähendusega. Venemaa tänapäevane naabruskond on suures osas endise Nõukogude Liidu osa, mis pärast selle lagunemist iseseisvus. Traditsioonilist geopoliitika olemust on tihti kritiseeritud selle püüete tõttu esitleda nii-öelda aegumatuid tõdesid. Venemaa puhul aga kombineeritakse selline tendents venekesksusega (*Russocentrism*), mis on eriti tähtis just Venemaa rolli puhul Euraasias. Venekesksust võib defineerida kui vaatena, kus Venemaad kujutatakse geograafilise maailma tsentrina ning globaalse stabiilsuse tagajana. Blumi (2008) kohaselt võib pidada ideed, mille kohaselt Venemaa on Euraasia strateegiline telg, üheks populaarsemaks geopoliitiliseks müüdiks (Blum, 2008: 288).

Lisaks „venekeskuse“ mõistele on akadeemilises kirjanduses välja toodud veel mitmeid teisi Venemaaga seonduvaid geopoliitiliste muutide termineid. Näiteks on Ersen (2005) kasutanud „Venemaa idee“ kontseptsiooni, mille olemus seisneb uskumuses, et ajalooliselt esindas Venemaa Euroopa ja Aasia kõrval unikaalset tsivilisatsiooni ning seetõttu tuli Moskvat vaadelda Kolmanda Roomana pärast Rooma ja Bütsantsi impeeriumeid. Autor leiab, et selline idee on alati omanud väga tähtsat rolli poliitiliste otsuste ja lähenemiste kontekstis. Nii 19. sajandi slavofiilid kui ka 20. sajandi sotsialistid uskusid Venemaa unikaalsusesse, kuigi erinevate ideoloogiate raames (Ersen, 2005: 31-32).

Nõukogude Liidu kokkuvarisemine ja Venemaa Föderatsiooni esimesed aastad kutsusid esile aga teatava psühholoogilise murrangu nii eliidi kui ka rahva seas. Olles harjunud suure impeeriumi ja suurvõimu kuvandiga, oli Venemaal raske leppida tõsiasjaga, et riik ei olnud enam maailma poliitika tasandil konkurentsivõimeline suurvõim. Selline „suuruse sündroom“ on olnud oluline tegur uue teatava Vene rahvusliku idee tekkel, mille põhirõhk on Mackinderlikul geopoliitilisel maailma visioonil. (Ersen, 2005: 31).

Samuti on Adomeit (2011) välja toonud, et Venemaa eliit lähtub siiani realismi kesksetest elementidest, mille kohaselt rahvusvahelisi suhteid tuleb mõista nullsumma mänguna, kus kõige tähtsamad on võimude tasakaal ja tugev võim ning ei saa eksisteerida ühtegi võimuvaakumit. Selliseid geopoliitilisi stereotüüpe tõendab näiteks Putini veendumus, et kui Venemaa ei täidaks naabruskonnas potentsiaalset vaakumit, siis teeksid seda teised riigid (Adomeit, 2011: 64). Järelikult on lähinaabruskonna poliitika tihedalt seotud Venemaa rahvusliku uhkuse ning võimupositsiooni hoidmisega.

1991. aastal presidendiks valitud Boriss Jeltsin võttis vastloodud Vene Föderatsiooni esmaseks eesmärgiks Venemaa majanduse reformimise ning uue poliitilise suuna kinnitamise. 1990. aastate alguses peeti lahenduseks integreerumist Lääne organisatsioonidega nagu OSCE ja NATO ning seeläbi ka eemaldumist Nõukogude pärandist. Läänemeelne poliitika sai aga peatselt kriitika osaliseks, peamiselt eurasianistide ning ka grupi parlamendiliikmete poolt, kes pidasid seda riigi rahvuslike huvide eiramiseks ning vene kultuuri ja identiteedi reetmiseks. Oluliseks küsimuseks

kujunes ka Venemaa naabruskonnas paikneva vene vähemuse õiguste kaitse. 1992. aastal alustas endine Vene asevälisminister, Fedor Šelov-Kovedjaev, ulatuslikuma lähivälismaa strateegia väljatöötamisega. Strateegia nägi ette Venemaa kohustust tagada oma lähinaabruskonnas julgeolek ning käsitles endisi Nõukogude Liidu alasid jätkuvalt Vene mõjusfääri kuuluvaks (Kolstø ja Edemsky, 1995). Sellest hetkest alates hakkas Vene valitsus nõudma rahvusvahelise kogukonna tunnustust oma regionaalse liidri positsioonile. Endiste liiduvabariikidega integreerumine pandi paika läbi Sõltumatute Riikide Ühenduse (SRÜ) loomise 1991. aastal. Asutajariikideks olid Ukraina, Valgevene ja Venemaa, kuid hiljem liitusid ka Aserbaidžaan, Armeenia, Kasahstan, Kõrgõzstan, Moldova, Tadžikistan, Türkmenistan ja Usbekistan. SRÜ-d ei saa otseselt võrrelda Euroopa Liiduga, kuna ühenduse sisene integratsioon on oma olemuselt tunduvalt pealiskaudsem. Ühenduse peamiseks eesmärgiks sai koostöö finants-, seadusandlus-, kaubandus- ja julgeoleku küsimustes.

Vene julgeolekustrateegias on välja toodud ka õigus kaitsta vene vähemusi väljaspool oma territooriumi, kaasa arvatud inimesi, kes identifitseerivad ennast etniliste venelastena. Antud õiguste kaitse kontseptsioon on alates 1990. aastatest olnud Venemaa välispoliitika aluseks ning ühtlasi seletab see ka mitmeid riigi naabruskonnaga seonduvaid välispoliitilisi otsuseid ja konflikte.

Lähivälismaa poliitika tõlgenduste raamistikuks on Vene sõjaline doktriin, kus rõhutatakse lähinaabruskonna olulisust ning vene mõjutsooni nende territooriumite üle. Alates 2000. aastast, president Vladimir Putini võimuletulekuga, on aina rohkem püütud saavutada tunnustust vene ülemvõimule ka rahvusvahelisel tasandil. Seeläbi on seletatavad ka konfliktid, mis on tekkinud Euroopa Liidu ja NATO laienemisringide tulemusena läänemaailma ning Venemaa vahel. Ajaloolised protsessid, vene vähemuse geograafiline paiknemine, Eurasianismi idee ja kunagise impeeriumi taastamise lootus on motiveerinud Vene valitsust lähinaabruskonnas oma mõjuvõimu säilitama ning ühtlasi seletavad eelnevad tegurid ka pingeid, mis antud regioonides on viimase kahekümne aasta jooksul tekkinud (Tuncer, 2000: 95-112).

Venemaa geopoliitiline lähenemine endisele Nõukogude ruumile kui Venemaa võimu all olevale sfäärile ei ole muutunud pärast Jeltsini aega. Vastavad poliitikad on küll aja

jooksul teineteisest erinenud, kuid nende tuumik on jäänud samaks. Seesugust järjepidevust ilmestavad Jeltsini avaldus, et suhted SRÜ riikidega on kõige prioriteetsemad, Putini väide, et Nõukogude Liidu lagunemine oli 20. sajandi kõige suurem geopoliitiline katastroof ning Lavrovi väljendus, et Venemaal on erilised suhted Ida-Euroopa riikidega sadade aastate ühise ajaloo tõttu (Adomeit, 2011: 9).

Venemaa valitsus ja välispoliitika vaatleb oma naabruskonda enda mõjuvõimu alana, kus riigil on erilised õigused ning kindlad kohustused, nagu vene keelt kõnelevate vähemuste kaitse. Kuna SRÜ ei ole rahvusvahelise süsteemi autonoomne või iseseisev osa, vaid sfäär, kus Venemaa omab erilisi, elutähtsaid ja privileegseid huve, siis on rakendatavad poliitikad justkui siseriiklike poliitikate teatavad pikendused, mis asetsevad sise- ja välispoliitika vahepeal. Selle tulemusena kantakse siseriiklikud korralduslikud printsiibid ja prioriteedid üle ka naabruskonda ning sama leiab aset vastupidiselt - antud regiooni arengud mõjutavad ka Venemaa sisepoliitikat (Adomeit, 2011: 63).

1.2. Euroopa Liidu naabruspoliitika ja selle geopoliitiline mõtestamine

Venemaa lähisvälismaapoliitika oma lähinaabruskonnas läheb vastuollu Euroopa Liidu naabruspoliitikaga, mis on otseselt keskendunud integratsiooni suurendamisele Ida-Euroopas. 2004. aasta laienemisring tõstatas küsimuse, kui suurele riikide ringile Euroopa Liit lõppkokkuvõttes avatud on. Pärast 10 uue liikmesriigi vastuvõttu hakkas aina enam levima arusaam, et ühel hetkel peab laienemine lõppema ning Kopenhaageni kriteeriumite sisse toomine kinnitas, et liikmestaatus ei ole mitte kõikidele Euroopa riikidele mõeldud.

Geopoliitiliselt on EL-le oluline oma lähinaabruskonna stabiilsus. See on otseselt tulenev nii julgeoleku küsimustest kui ka majanduslikest põhjustest. Laienemine Ida-Euroopasse põhjustas pingeid Venemaaga, kelle mõjusfääri tungimine on alates 2004. aastast EL-Venemaa vaheliste pingete üheks peamiseks põhjuseks (Browning ja Joenniemi, 2008). Euroopa Liidu raames teostatav Euroopa Liidu naabruspoliitika eesmärgiks on luua regionaalne puhver, mis jagaks EL-ga sarnaseid väärtusi ning mille vastutasuks võib pidada majanduslikku abi. Koostööpartnerid ENP raames peavad läbi

viima ulatuslikke majandus- ja poliitilisi reforme (European Commission, 2011a). EL-i motivatsioon tuleneb siinkohal otseselt Euroopa kontinendi terviklikust julgeolekust ning arengustandardi kasvatamisest. Teiseks kasuteguriks on laienemine ning ENP võimalus luua lai euroopalikke väärtusi jagav kommuun (Haukkala, 2006: 5).

ENP tähistab Euroopa Liidu uut geostrateegilist suunda. Kui eelnev EL-i diskursus oli keskendunud peamiselt mineviku vigade vältimisele ning Euroopasisese julgeoleku ja stabiilsuse tagamisele, siis ENP kinnitamisega on raskuskese muutunud. Peamiseks eesmärgiks on saanud oma naabruskonna näo muutmise EL-i sarnaseks ilma otsest liikmelisust pakkumata. Kuna EL ei ole otseselt defineerinud oma piire ega ka paika pannud kui kaugele plaanitakse laienemisega minna, siis võib Euroopa Liidu geostrateegiliseks eesmärgiks pidada oma väärtuste taastootmist, mis lõppkokkuvõttes teenib ka julgeoleku ja stabiilsuse kindlustamise eesmärki.

Lavenex (2004) on öelnud, et: “Euroopa Liidu algatatud lähinaabruskonna poliitika lähtub Euroopa Liidu pehmest võimust, mille sisu peitub liidu sisemiste väärtuste projitseerimisest väljapoole läbi poliitökonomiliste ja normatiivsete meetodite. Sellest perspektiivist lähtudes saab assotsiatsioonipoliitikat /---/ näha kui proovi laiendada rahumeelset regionaalset majandusintegratsiooni ning sarnaste väärtuste aktsepteerimist nagu demokraatia, inimõigused ja õigusriik.” (Lavenex, 2004: 684). Gänzle (2008) kirjeldab seejuures Euroopa Liidu naabruspoliitikat kui “jagatud omandiõigust”, mille baasiks on ühised väärtused ja huvid. Samas mainib autor, et kuigi mitte otseselt sõnastatud, on ilmne, et oodatakse EL-i normatiivsete väärtuste jagamist. ENP raames on EL-il õigus jälgida partnerriikide lepete täitmist ja puudujääke. Antud kontekstis veelgi olulisemana, väidab autor, et Euroopa Liidu naabruspoliitika eesmärk on eelkõige oma naabruskonna mõjutamine, mida võib nimetada ka “väliseks Europaniseerimiseks”. Sellest lähtuvalt võib järeldada, et ENP eesmärk on integratsioon ning partnerriikide mõjutamine. Oluline on selle juures ka nõudmised, mida Euroopa Liit ENP raames oma partneritele seab (Gänzle, 2008: 2).

Schimmelfennigu (2008) järgi on seatud tingimuste täitmine vajalik saavutamaks leppelist majandusabi, institutsioonilist koostööd ning ka potentsiaalset liikmelisust.

EL-i normatiivse pehme jõu kohaselt on lepete eesmärk pakkuda boonuseid ilma ilmse negatiivse osata. See tähendab, et juhul, kui leppeid ei täideta, siis ainuke kahju on boonustest ilma jäämine (Schimmelfennig, 2008: 191).

Gawrich, Melnykovska ja Schweickert (2010) on eristanud kolme EL-i naabruspoliitika Euroopastumise dimensiooni, kus riigid jagunevad liikmeteks, kandidaatriikideks ja naaberriikideks. Viimase dimensiooni puhul on partnerriik asetatud liidust selgelt väljapoole ning võimalus liikmelisust saavutada on pigem kaheldav. Autorite järgi võib selle normatiivne jõud jääda nõrgaks, kuna pakutavad stiimulid ei ole piisavalt atraktiivsed, mis tuleneb asjaolust, et naaberriik ei näe kindlat võimalust tulevikus saavutada liikmestaatus (Gawrich, *et al.* 2010: 5).

Gawrichi, Melnykovska ja Schweickerti järgi kuulub Ukraina eelpool nimetatud naaberriigi euroopastumise dimensiooni, mille peamiseks stiimuliteks Ukrainale on lähedasem koostöö ning mõningane lootus liikmestaatuse saavutamiseks. Peamiseks tulemuseks peavad autorid järjepidevat poliitilist muutust, lisades samas, et mõju võib jääda kohati pealiskaudseks (*Ibid.*: 7).

ENP hõlmab nii Ida-Euroopat kui ka Vahemereäärseid riike Põhja-Aafrikas, millest mitmed on ebastabiilse ning autoritaarse poliitilise süsteemiga. Kuigi lootused radikaalseks muutuseks antud riikide, nagu näiteks Liibüa ja Valgevene, poliitilises süsteemis on minimaalsed, siis ajendab EL-i sellest mööda vaatama liitlassuhted terrorismivastases võitluses. (Browning ja Joenniemi 2008: 33) Rooma lepingute kohaselt on küll igal Euroopa riigil õigus kandideerida EL-i liikmeks, kuid siiski on siinkohal jätkuvalt küsimuseks, kuidas Euroopat täpsemalt piiritleda. Näiteks on potentsiaalsete liikmetena olnud kaalumisel ka Türgi ja Gruusia.

Laienemine on tekitanud mitmeid liidusiseseid muresid. Ühelt poolt peaks lähtuvalt Rooma lepingutest tagama liikmelisuse kõikidele Euroopa riikidele, kuid teiselt poolt on uute ja arengutasemelt mahajäänud riikide kaasamine tekitanud liikmesriikides teatavat kartust. Haukkala (2006) kohaselt võib endiste Nõukogude bloki riikide liitumine osutuda suureks majanduslikuks koormaks (Haukkala, 2006: 12). Praeguste

Euroopa Liidu liikmete, näiteks Prantsusmaa, peamiseks murekohaks on Ida-Euroopast tuleneva odava tööjõu sissevool (Rachman, 2006: 53).

Haukkala (2006) on käsitlenud Euroopa Liitu mittetraditsioonilise impeeriumina, mis ei tugine vallutuste, vaid nii-öelda kutse põhimõttele. Siinkohal ei saa väita, et EL defineeriks end impeeriumina, samas saab osutada teatavatele eksisteerivatele imperialistlikele joontele. Sarnaselt klassikalisele impeeriumile, toimib Euroopa Liidus tsentraalne valitsussüsteem koos kesksete juhtidega. Kõik liikmed peavad üle võtma EL-i õiguse (*acquis communautaire*), enamikes liikmesriikides on käibel ühisraha ning liidusisest majandust iseloomustab tugev integreeritus. Kõikidele uutele liikmetele laieneb ka Euroopa Liidu normatiivne jõud, mis seob aina laiema ringi riike üheks tervikuks (Haukkala, 2006: 11).

EL on huvitatud oma naabruskonna stabiilsusest ja euroopalike väärtuste levitamisest lähinaabruskonnas. Samas ei saa sellist laienemist pidada lõunasuunas väga tõenäoliseks. Põhja-Aafrika riigid suhtuvad EL-i teatava ettevaatusega, kartes selle normatiivset pealesurutud jõudu, mis võib sealseid režiime kõigutada ning toimida lihtsalt Euroopa kolonialismi tänapäevase variandina. Boatca (2013) on EL-i normatiivset jõudu nimetanud „moraalseks geopoliitikaks“, mis viitab tsiviliseerivale diskursusele, kus EL on asetatud tänu oma ajaloolisele pärandile ja praegusele poliitilisele rollile suhtluses naabruskonnaga hierarhias esimesele kohale (Boatca 2013: 1). Sellest tulenevalt võib EL-i pehmet jõudu ja laienemist vaadelda kui ekspansiooni ja euroopastumise ühendamisenä (Boatca, 2013: 8).

Eelneva põhjal võib väita, et nii Venemaa kui ka Euroopa Liidu naabruskonna poliitika tulenevad teatavast geopoliitilisest ajendist. Venemaa puhul on see teatud määral ilmselgem, kuna geopoliitika on antud riigi jaoks alati olnud olulisel kohal ning see on tihedalt seonduv rahvusliku ühtsuse ja uhkuse ideega. Tähtis aspekt on siinkohal ka realismi ja geopoliitika omavaheline tugev integreeritus. Euroopa Liidu geopoliitilised strateegiad nii „nähtavad“ ei ole, kuna need on koondunud moraalsuse ja väärtuste edendamise sildi alla. Seetõttu ei ole geopoliitika antud kontekstis realismile omastest kaalutlustest lähtuv. Samas ei tähenda see, et EL-il puuduksid naabruskonnas

geopoliitilised huvid. Erinevused kahe osapoole geopoliitilises lähenemises seisnevad ennekõike kasutatavates meetmetes – kas geopoliitiliste huvide elluviimiseks tuginetakse pehme või tugeva võimuga seonduvatele meetmetele.

1.3. Ukraina kui puhvertsooni geopolitiseerimine

Ida-Euroopa geopoliitiliseks mõtestamiseks saab kasutada nii piirkonna geograafilist asukohta, suurus, demograafiat kui ka leiduvaid maavarasid. Ida-Euroopa etendab puhvri rolli ülejäänud Euroopa ja Aasia ning Venemaa vahel. Selle viljakad mullad oli üks põhjustest, miks natsi Saksamaa oli huvitatud piirkonna omistamisest – “tuhandaastane *Reich*” pidi oma toiduvarusid suurendama just Ida-Euroopa arvelt (Brzezinski, 1997: 51).

Ida-Euroopa olulisusele on osutanud ka Mackinder (1943), kes väitis, et Ida-Euroopa kontrollimine tähendab kontrolli Südamaa üle, mille all pidas ta silmas Venemaad. Südamaa kontrollimine tähendas aga võimu kogu Euraasia kontinendi. (Mackinder, 1943). Kuigi tänapäevast maailma kontrollivad erinevad üksteisega konkureerivad suurvõimud, siis on nende võimu kasv või kahanemine sõltuv Brzezinski poolt defineeritud sagaraladest. Nende alade tähtsus tuleneb: „mitte võimust ja motivatsioonist, vaid pigem nende tundlikust asukohast ning nende potentsiaalselt haavatava seisundi olulisusest geostrateegiliste mängurite käitumisele.“(Alatalu, 2013: 38).

Ida-Euroopas pidas Brzezinski sagaralaks Ukrainat, mis on ka territooriumi ja rahvastiku mõttes Ida-Euroopa suurim riik. Sagaralade olulisus tuleneb asjaolust, et need kas võimaldavad suurvõimul ligipääsu aladele ja ressurssidele või vastupidiselt, muudavad selle keerulisemaks. Teiseks võivad sellised alad pakkuda suurvõimule ka omapoolset kaitset. Sõltuvalt sagarala geostrateegilisest aktiivsusest, on piirkonnal võime mõjutada võimu jaotumist rahvusvahelisel tasandil (Alatalu, 2013: 38). Pärast Nõukogude Liidu lagunemist ja Ida-Euroopa riikide järjestikust iseseisvumist sai Venemaa tugeva tagasilöögi, kaotades nii olulise territooriumi kui ka suure osa Nõukogude Liidu rahvastikust. Samas Ida-Euroopa, täpsemalt Ukraina ja Valgevene,

omasid veel tähtsamat rolli Venemaa ajaloolise seotuse ning panslaavi idee kontekstis. Venemaa kaotas sellega üle Euraasia paiknenud impeeriumi ning geostrateegilised kaardid mängiti ümber. Demokratiseerumislaine Ida-Euroopas tähendas ka Lääne-Euroopa ja USA erinevate alliansside lähenemist endisele Nõukogude blokile.

Ukraina on Euroopa suuruselt teine riik ning omab geostrateegilist tähtsust Euroopa Liidu ja Venemaa ühises naabruskonnas. Ukraina unikaalsus seisneb ka asjaolus, et võrreldes teiste Ida-Euroopa riikidega ei saa Ukrainat paigutada konkreetselt Lääne või Ida leeri. Näiteks Balti riigid on ennast kindlalt identifitseerinud Euroopa riikidena, mida ilmestab eeskätt liitumine Euroopa Liidu ja NATO-ga. Vastandliku näitena võib tuua Valgevene, kes on end sidunud idanaabriga läbi SRÜ (mille peakorter asub Minskis) ning mida ilmestab ka Valgevene presidendi Aleksandr Lukašenka väljendatud soov liita Valgevene Venemaaga. Antud näidete kõrval on Ukraina välispoliitika alates iseseisvumisest olnud laveeriv sõltuvalt sisepoliitilistest protsessidest ning mõjust, mida Ukraina naabrid avaldavad. Brzezinski sõnul on Ukraina Venemaa impeeriumi püüdlustel võtmetähtsusega (Brzezinski 1998: 62). Alates Kiievi-Venest on Ukraina olnud Venemaa osa ning nii nimetatud Venemaa viljaait. Kõikidest Ida-Euroopa riikidest on Ukraina Venemaa jaoks kõige suurema geostrateegilise tähtsusega ning mõjuvõim Ukraina üle mõjutab Venemaa edasist võimupositsiooni Euraasia kontinendil ja seeläbi ka kogu maailmas.

Siinkohal on oluline ka analüüsida praegusi Ukrainaga seonduvaid sündmusi läbi geopoliitilise perspektiivi. Ukrainat võib hetkel vaadata kui tsentrit, mille ümber leiab aset teatav geopoliitiline võitlus Venemaa ja Euroopa Liidu (Lääne) vahel. Pifer (2014) näeb sellist võitlust aga ebavõrdsena. Nii Venemaa kui Euroopa Liit on huvitatud Ukraina hoidmisest oma mõjusfääris. Moskva on nimelt võidelnud tugevalt selle nimel, et aeglustada Ukraina püüdlusi tihedamaks lähenemiseks EL-ile. Näiteks kehtestati eelmise aasta (2013) suvel mitmeid kaubandusalaseid sanktsioone näitamaks, mis võib Kiievit ees oodata, kui allkirjastatakse assotsiatsioonilepe. Kui Ukraina peaks liikuma Euroopa mõjusfääri, siis jätab see Venemaa jaoks suure geograafilise tühimiku. Euroopa Liit aga ei käsitle Ukrainat läbi samade geopoliitiliste perspektiivide. EL oleks võinud juba kaks aastat tagasi allkirjastada assotsiatsioonileppe. Samuti on

liikmesriikidel erinevad vaated Ukrainale. Näiteks Poola ja teised Kesk-Euroopa riigid on väga huvitatud Ukraina lõimimisest, teised riigid tahavad aga vältida võimalike liikmelisuse illusioone Kiievis (Pifer, 2014).

Ukrainas asetleidvad sündmused on ühtlasi toonud kaasa suure tähelepanu riigi geostrateegilisele tähtsusele, seda nii akadeemilisel kui ka massimeedia tasandil. Analüüsides sellealaseid kirjutisi võib välja tuua, et põhirõhk on suunatud Venemaa geopoliitilistele perspektiividele, kus Ukraina kaotus omaks tõsisemaid tagajärgi ja tulemeid võrreldes Lääne (Euroopa Liidu) kontekstiga.

2. TUGEV JA PEHME VÕIM

Ukraina geograafiline positsioon, suurus, ajalooline kujunemine ja majandus mõjutavad nii Euroopa Liitu kui ka Venemaad kasutama erinevaid meetmeid oma mõju säilitamiseks ning kasvatamiseks Ukrainas. Kuigi alates Ukraina iseseisvumisest on suurvõimude vahele jääv Ukraina olnud nii vahendaja kui ka konfliktiallika rollis, siis on lõplikult raske määratleda Ukrainat kui ühe või teise poole liitlasena. Sõltuvalt Ukraina valitsusvahetustest ning sisepoliitikast on see olnud nii mõneski mõttes bipolaarne. Ukraina endine president Leonid Kutšma proovis laveerida mõlema poole vahel ning seeläbi saada mõlemast suhtest kasu. 2005. aastal võimule tulnud president Viktor Juštšenko oli samas selgelt läänemeelne, millele vastandus praeguse presidendi Viktor Janukovitši venemeelne retoorika. Ebamäärane ning tihtipeale ebastabiilne poliitiline olukord Ukrainas ajendab Euroopa Liitu ja Venemaad kasutama erinevaid pehme ja tugeva võimu meetmeid Ukraina mõjutamiseks, mille ajendid töö eelnevas osas välja toodi.

Joseph S. Nye (2009) on defineerinud võimu kui viisi, mis läbi on võimalik mõjutada teisi oma eesmärkide saavutamiseks. Mõjutamiseks on kolm peamist meetet: sundimine, ligitõmbavus või maksmine. Nye kohaselt kuulub ligitõmbavus pehme võimu meetme alla. See tähendab teiste osapoolte eelistuste muutmist omaenda eelistuste sarnasteks, mis omakorda tähendab teiste huvide muutumist ühisteks huvideks. Samas on ligitõmbavuse meede harva täielikult efektiivne ning kõige edukamad riigid kasutavad tavaliselt nii pehme kui ka tugeva võimu meetmeid kombineeritult. Pehme ja tugeva võimu meetmeid võib defineerida kui laia valikut vahenditest, mida riigid saavad oma välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks kasutada. Need võivad olla nii diplomaatilised kui ka jõu kasutamise seonduvad. Euroopa Liidu ja Venemaa lähinaabruskonda võib vaadelda mõlema osapoole võimalusena kindlustamaks oma suurvõimu staatust (Nye, 1990; 2004; 2009).

Samas on osapoolte poolt kasutatavad meetmed teineteisest võrdlemisi erinevad. Euroopa normatiivsusele ja demokraatia edendamisele tuginev kuvand määratleb ühtlasi ka Euroopa Liidu poolt kasutatavad vahendid. Siiski ei saa üheselt väita, et kõik liidu välispoliitilised otsused ja suunad lähtuvad järgalt normatiivse jõu kuvandist. Euroopa

Liit on sarnaselt teistele suurvõimudele kasutanud veenmis-, tingimuslikkuse ja sunnimeetodeid (Nye, 2009: 160).

Jõuvahendi edukus riigisüsteemis on tugevalt seotud konkreetsete otsuste, ühe ja/või teise osapoole sisepoliitiliste protsesside, rahvusvahelise süsteemi hetkeseisu ning majandusküsimustega. Euroopa Liidu ja Venemaa kontekstis on neid tihti paigutatud ühe spektri erinevatesse otsadesse. Venemaad, eriti pärast president Putini võimuletulekut, on peetud pigem tugeva võimu eelistajaks. Venemaa sõda Gruusiaga 2008. aastal näitlikustab Venemaa järsku reageeringut oma huvide kaitsmisel ja agressiivset välispoliitikat. Selle vastandina omistatakse Euroopa Liidule diplomaatiliste meetmete kasutamist. Nagu Gruusia sõda ilmestas, on Euroopa Liidu ja Venemaa arusaamad regionaalsest võimujaoitusest erinevad. Need arusaamad lähevad lahku kahepoolsete suhete baastasandil. Venemaa eesmärk on eelkõige oma mõjusfääri säilitamine, mida ta käsitleb oma õigusena, samas kui EL-i retoorika sisu on pigem naabruskonna muutmine omaenda näo järgi.

1990. aastate jooksul oli nii Euroopa Liidu kui ka Venemaa mõju Ida-Euroopas suhteliselt tagasihoidlik. EL-i osalus toimus peamiselt läbi Tehniline Abi Sõltumatute Riikide Ühendusele (TACIS) programmi, mis pakkus majanduslikku ja nõustamisabi endistele Nõukogude bloki riikidele. Venemaa püüdis mõju säilitada läbi SRÜ, kuid tänu Balti riikide keeldumisele ning Ukrainale, kes liitumislepet ei ratifitseerinud, oli selle reaalne võim Ida-Euroopas piiratud. Suunamuutus algas alates 2000. aastate algusest. Seda initsieeris nii president Vladimir Putini võimuletulek kui ka Euroopa Liidu 2004. aasta laienemisring. 2004. aastat võib pidada ühtlasi üleüldiseks suunamuutuseks mõlema poole eesmärkides. Oranž revolutsioon mõjutas Venemaad tõsiselt ümber hindama oma seniste hoobade efektiivsuse, mis tulenes läänemeelse valitsuse võimuletulekust Ukrainas ning Euroopa Liidu laienemisest Venemaa läänepiirini.

Käesoleva magistr töö teoreetilises pooles on analüüsitud pehme ja tugeva võimu kontseptsioone ning on välja toodud nende mõlema kitsaskohad, kus ühe puudus viitab teise tugevusele. Andmaks lühidalt edasi antud kahe võimu kontseptsioonide olemus, on

kõige lihtsam võrrelda pehme ja tugeva võimu meetmeid ja eesmärgi maatriksi abil, mis on välja toodud järgnevas tabelis (Tabel 1).

Tabel 1. Tugeva versus pehme võimu maatriks.

	Tugev võim	Pehme võim
Meetmed	käskimine, sundimine ja peibutamine	ühiste eesmärkide kujundamine, külgetõmme ja koostöö
Ressurssid	jõud, sanktsioonid ja maksed	institutsioonid, kultuurid, poliitika ja väärtused

Allikas: koostatud Nye (2004) põhjal.

Tabel 1-s kujutatud meetmed ja ressursid on nii-öelda baastegurid, mis on oma olemuselt küllaltki laialivalguvad. Sellest tulenevalt on antud töös (ennekõike empiirilises osas) pehme võimu meetodite puhul keskendunud diplomaatiale, kultuurile ja ajalooale (Nye, 2004) ning tugeva võimu rakendustena on silmas peetud sunnidiplomaatiat, sõjalist sekkumist ja majandussanktsioone (Wilson 2008: 114). Lisaks eelnevatele on vaatluse all ka majandus, mida võib üldplaanis paigutada mõlema võimu kontseptsiooni alla.

2.1. Tugeva võimu kontseptsioon

Tugev võim on võimu kui sellise lihtne ja intuiitvne vorm, mida on teataval määral kergem ja odavam rakendada. Tugeva võimu kontseptsioon on võrreldes pehme võimu omaga vanem ning see avaldub väga praktilisel ja konkreetsel moel. Samuti on antud võimu vormi nii-öelda lihtsam näha ja selle tulemid on kergemini mõõdetavad. Nagu ka pehme võim, on sellel nii oma ideoloogiline lähenemine kui ka eripärane avaldumisvorm erinevates kontekstides (Pallaver 2011: 81).

Tugev võim tugineb ressurssidele, mis tähendab tegutseja võimekust koguda nii palju vajalikke ressursse, et saavutada oma tahtmine. Siinkohal on ressursside all silmas peetud füüsilisi ressursse, mitte näiteks ideid või arvamusi, mis on oma olemuselt mittemateriaalsed. Antud võimu vormi keskseks elemendiks on tegutseja võimekus ähvardada seesuguste ressursside kasutamise. Selline ähvardus viitab, et kasutatakse

tugeva võimu lähenemist. Samas on oluline, et see, kes ähvardab suudab samaaegselt seda ka ellu viia. Seega, näiteks bluffimine siia alla ei kategoriseeru (*Ibid.*: 81).

Rahvusvaheliste suhete kontekstis on tugeva võimu kontseptsioon tihedalt seotud realismiga. Realistid näevad rahvusvahelist kogukonda anarhilise keskkonnana, kus ainsateks tegutsejateks on riigid. Iga riigi huvides on oma julgeoleku maksimeerimine ning selle nimel käib tihe võitlus. Sellest tulenevalt saavad riigid usaldada ainult iseennast. Rahvusvahelise süsteemi keskseks reegliks on, et riigid ei tunnusta ühtegi kõrgemat autoriteeti/valitsejat. Seega ei saa rahvusvahelised organisatsioonid ja režiimid luua reegleid ega institutsioone, mis suudaksid lahendada lahkkelisid ja konflikte (*Ibid.*: 84). Just sellises raamistikus tegutseb tugeva võimu lähenemine.

Rahvusvaheliste suhete kontekstis on tugeva võimu puhul oluline arvestada ka selle ideoloogilise lähenemisega. Tugeva võimu pooldajad ei mõtle enamasti pehmest võimust, kuna nad usuvad, et see ei ole eraldiseisev võimu vorm. Realistid küll usuvad, et võim võib omada erinevaid tunnuseid ja vorme, kuid samas kaheldakse nende efektiivsuses võrdluses tugeva võimuga (*Ibid.*: 85).

Tugeva võimu kriitika seisneb peamiselt asjaolus, et selle kasutamine tänapäeva maailmas ei ole enam riikide jaoks efektiivne ning see võib osutada mitmes mõttes vägagi kulukaks. Siinkohal võib välja tuua Gallarotti (2011) kolm peamist rahvusvahelise areeni muutust, mida tugeva võimu meetmed enam hoomata ei suuda – globaliseerumine ja vastastikune sõltuvus, demokraatia levik ning rahvusvaheliste organisatsioonide tugevnemine (Gallarotti, 2011).

Maailm on jätkuvalt muutumas „pehmemaks“ ja sõltuvamaks. Sunduslike meetmete kasutamine on väga kulukas, kuna teiste riikide karistamine või ähvardamine on võrdväärne enesega karistamisega. Raskusele on liikunud jõu ja sunni juurest koostöö poole (*Ibid.*: 33). Globaliseerumine on tugevdanud vastastikust sõltuvust läbi sotsiaalsete ja majanduslike protsesside lõimimise rahvusvahelises süsteemis. Globaalne ajastu on taganud tsiviilühiskondadele võimaluse saada ja edasi anda informatsiooni ning liikumise võimaluse. Ka sellised väikesed ühenduspunktid

suurendavad omavahelist seotust nii rahvusüleste tegutsejate kui ka riiklike valitsuste vahel. Konkurentsi puhul ei ole niisiis jõud või ähvardus enam sama efektiivne kui varem (*Ibid.*: 34).

Demokraatia levik maailma süsteemis on vähendanud sunni ja jõu kasulikkust, kuna inimestel (kodanikel) on võim otsuste tegijate üle, kes saaksid neid meetmeid kasutada. Inimestele on antud üha enam poliitilist jõudu ning seetõttu on neil võimalik ka vastu astuda tugeva võimu meetmete kasutamisele. Ka demokraatlik kultuur suunab riigijuhte rohkem liberaalsete printsiipide poole, mis on pehme võimu raamistikuks (*Ibid.*: 35). Samuti on rahvusvaheliste organisatsioonide levik ja mõjuvõimu kasv tugevdanud koostöö võrgustikke olles samaaegselt pehme võimu olulisteks teguriteks (*Ibid.*: 36).

Tugeva võimu meetmete kontekstis on osutatud ka ajalisele perspektiivile. Nimelt, tugev võim võib küll lühiajaliselt olla edukam, kuid pikemas plaanis hoomamatu. Tugeva võimu kasutamine võib tagada teiste poolse järgimise, kuid selle negatiivseteks külgedeks on legitiimsuse ja usaldusväarsuse kahanemine. Tihti ei võta tugevale võimule tuginevad strateegiad arvesse kahju riigi rahvusvahelisele kuvandile, mis võib omada tõsisemid tagajärgi. Kui riigi usaldusväarsus langeb, siis väheneb ka rahvusvaheline koostöö ja suureneb usaldamatus erinevate tegutsejate vahel. Seega riigi võimekus oma eesmärkide saavutamisel väheneb.

Tugevat võimu võib iseloomustada kui illusiooni, mille kohaselt sõjaline domineerimine tagab julgeoleku. Tänapäeva maailmas aga ei kehti enam reegel, et sõjaline domineerimine alati toimib. Seega peavad tugeva võimu pooldajad meeles pidama, et pikemas perspektiivis mõjutab jõu kasutamine nende rahvusvahelist imidžit, olenemata selle kasutamise õiguspärasusest (Seghal, 2011).

2.2. Pehme võimu kontseptsioon

Erinevalt tugeva võimu esindajatest arvestavad pehme võimu pooldajad suurema määral teiste võimu vormidega. Pehme võimu peamiseks eesmärgiks on saada teisi tahtma samu tulemusi, mida sina tahad. Pehme võim tugineb võimekusele kujundada teiste

osapoolte eelistusi ilma jõu, sunni või vägivalla kasutamiseta. Antud võimu vorm toimib erinevates kontekstides erineva intensiivsuseastmega. Keskseks teguriks on siinkohal legitiimsus (Pallaver, 2011: 86), mis on ühtlasi iga otsuse kõige tähtsamaks elemendiks. Teatud määral võib öelda, et tugev võim võib olla efektiivne ka ilma legitiimsuseta, kuid pehme võimu puhul eelnev ei kehti ning seda võib pidada nende kahe võimu vormi üheks olulisemaks erinevuseks. Niisiis saab pehme võim toimida ainult juhul, kui vähem võimekamad mitte ainult ei järgi, vaid nad ka vabatahtlikult ja aktiivselt püüavad saavutada rohkem võimekate soove ja eesmäärke (*Ibid.*: 88).

Rahvusvaheliste suhete tasandil vaadatuna on esiteks oluline välja tuua, et pehme võimuga seonduvad ressursid ei ole vähesed, kuid need sõltuvad suuresti organisatsiooni või riigi kultuuri poolt edendavatest väärtustest. Teisisõnu, tähtsad on sisemised praktikad ja poliitikad, mida suhtluses teistega rakendatakse. Teiseks, pehmet võimu võib vaadelda kui suhtumist/hoiakut, mida on võimalik riikidele/tegutsejatele nii-öelda õpetada. Pehme võimu lähenemine ei ole nii kergesti mõistetav ja selle potentsiaali ei osata tihti hinnata võrreldes tugeva võimuga (*Ibid.*: 91) ning seetõttu tuleb pöörata selle kasulikkusele suuremat tähelepanu. Samas ei tohiks seda käsitleda kui viimase võimuviisina pärast tugeva võimu läbi kukkumist, vaid hoopis alternatiivse ja iseseisva võimu vormina (*Ibid.*: 92).

Kui pehme võim on oluline võimu vorm rahvusvahelises poliitikas ja kui riigid kasutavad seda kui diplomaatia vahendit, siis peaks Kroenigi, McAdami ja Weberi (2010) kohaselt järgima kolme eeltingimust, mis iseloomustavad keskkonda, kus riigid tegutsevad.

Esiteks, riigid peaksid oma nii-öelda sihtmärgiga suhtlema justkui ideede turu kontekstis. Kui riigid tahavad kujundada rahvusvahelise kogukonna või konkreetse teise riigi eelistusi, siis nad peavad suutma tegutseda justkui ideede kauplemisturul. Saatja sõnum peab olema vastuvõtjale avalik (Kroenig *et al.* 2010: 414).

Teiseks, sihtmärgi hoiakud peavad olema mõjutatavad ja muudetavad. Kui saatja on suutnud efektiivselt edastada oma sõnumi kavandatud tegutsejani, on oluline kinnitada, et sõnumi lõpptulemiks on suhtumise muutumine (*Ibid.*: 451). Siinkohal on peamiseks vahendiks veenmine, mis on edukas, kui sihtmärk käsitleb sõnumit usaldusväärse ja

atraktiivsena. Usaldusväärse tagab asjatundlik olemus ja tõsiseltvõetavus. Atraktiivsuse olulisus seisneb selles, et inimesed on vastuvõtlikud asjade suhtes, mis neile meeldivad. Antud kontekstis aitab kaasa ka sõnumi kordamine, kuna mida enam sihtmärk antud sõnumit saab, seda suurem on tõenäosus, et ta ka seda mäletab (*Ibid.*: 415).

Kolmandaks, sihtmärgi hoiakud peavad omama rahvusvahelises poliitikas tulemit, mis motiveerib riike rohkem kasutama pehme võimu meetmeid. Osad rahvusvaheliste suhete akadeemikud on toonud välja, et enamasti pole indiviididel võimu kujundada rahvusvahelist poliitikat. Samas on teatud tüüpe indiviide ja teemasid, kus üksikinimesed on tugevamal positsioonil kujundamaks poliitilisi tulemeid. Enamikes riikides on eliitidel tugevam sõnaõigus riigi välispoliitika kujundamisel kui keskmisel kodanikul. Avatud ühiskondades on jällegi keskmisel kodanikul rohkem mõjuvõimu välispoliitiliste suundade määramisel kui riigis, mida iseloomustab autoritaarne režiim. Seega peab pehme võimu meetmete kasutamisel arvestama konkreetse riigi ülesehituse ja sihtmärkidega, kes suudavad mõjutada välispoliitilisi otsuseid ning seega ka rahvusvahelise poliitika konteksti. (*Ibid.*: 416)

Liaropoulos (2012) on välja toonud, et “pehme võimu” mõiste on viimase kahe kümnendi kõige vaieldavam kontseptsioon rahvusvahelistes suhetes. Antud terminit on rahvusvaheliste suhete distsipliini kirjanduses laialdaselt kasutatud ning seda võib paigutada poliitiliste otsustajate kõige populaarsemate klišeede alla. Vaatamata sellele ei ole siiani kujunenud ühtset arusaama, mida antud mõiste täpsemalt tähendab, kuidas see töötab ning kuidas mõõta selle efektiivsust (Liaropoulos, 2012).

Pehme võimu puhul on osutatud selle ebaefektiivsusele ja laialivalgusele. Nagu eelnevalt välja toodi, siis (neo) realistid rõhutavad tugevat võimu ning väidavad, et pehme võim on lihtsalt selle peegeldus. Teisisõnu, riigid saavad kasutada ainult pehme võimuga seonduvaid meetmeid läbi tugeva võimu rakendamise. Järelikult ainult riigid, kellel on tugev sõjaline ja majanduslik võimekus, suudavad seda efektiivselt kasutada. Teine kriitikasuund on seotud pehme võimu mõõtmisraamistikuga. Oma olemuselt on antud võimu vorm suhteline ja haaramatu kontseptsioon, mida on keeruline nii-öelda koguseliselt mõõta. Tugeva võimu puhul saab näiteks mõõta rahvaarvu, kaitsekulutusi,

sõjalist vara, SKP-d ja majanduslike sanktsioonide efektiivsust, kuid on äärmiselt raske mõõta mõjukust, reputatsiooni ja kultuurilist võimu. Eriti ilmne on see juhul, kui seda defineeritakse läbi avaliku diplomaatia ja strateegilise kommunikatsiooni (Liaropoulos, 2012). Cooperi (2004) kohaselt ei saa pehme võimu näiteks kultuuriline tugevus olla oma mõjukuselt võrdväärne poliitilisega võimuga. Samuti tuleb arvestada ajalise kulukusega, kus teatava praktika/väärtuse/arusaama kasutuselevõtt võib esialgsest „tähtjast“ tunduvalt hiljem aset leida (Cooper 2004: 170-171).

3. EUROOPA LIIDU JA VENEMAA TUGEVA JA PEHME VÕIMU MEETMED UKRAINA KONTEKSTIS

3.1. Metodoloogiline raamistik

Käesoleva magastritöö empiiriline osa tugineb kvalitatiivsele analüüsile, kus aluseks on võetud Ukraina juhtum. Töö eelnevates osades toodi välja, et antud riik kujutab endast puhvertsooni Euroopa Liidu ja Venemaa vahel ning sellest tulenevalt võib eeldada seal nii tugeva kui ka pehme võimu meetodite kasutamist.

Töö analüüs on jaotatud kuueks osaks vastavalt analüüsitavatele pehme ja tugeva võimu meetoditele. Kindlasti võib võimuvormide puhul välja tuua veel teisigi kasutatavaid meetmeid, kuid käesolevas töös on ennekõike keskendunud järgnevatele:

- diplomaatiline koostöö;
 - kultuur;
 - ajalugu;
 - majandus;
 - sunnidiplomaatia;
 - sõjaline sekkumine.
- } PEHME VÕIM
- } TUGEV VÕIM

„Majandus“ on siinkohal nii pehme kui ka tugeva võimu alla koonduv ning selle kahepoolne olemus on konkreetsemalt lahti seletatud vastavas alaosas.

Alapeatükkide alguses (v.a. sõjalise sekkumise puhul) on selguse mõttes välja toodud tabelid, kuhu on koondatud iga võimu meetme kõige olulisemad muutujad. Samuti on käsitletud EL-i ja Venemaa meetodeid eraldi ning iga peatüki lõpus on kokkuvõtvalt analüüsitud tulemusi. Kõigi kuue meetme kasutamist Euroopa Liidu ja Venemaa poolt on hinnatud läbi kahe poole võrdluse. See tähendab, et ühe osapoole mõju Ukrainale on teisest hinnatud suuremaks, kui meetodit on kasutatud 1) rohkem ja 2) efektiivsemalt. Selleks, et hinnata, kumb pool on kasutanud meetmeid rohkem ning efektiivsemalt, on kõikide meetmete alapeatükkides n hulk valdkondi, läbi mille on hinnatud nii kvalitatiivselt kui kvantitatiivselt osapoolte edu meetmete kasutamisel. Näiteks diplomaatilisel mõju avaldamisel on lähtutud bilateraalsetest lepetest,

organisatsioonilisest seotusest, valitsusjuhtide tippkohtumistest ning avalikust arvamusest. Need on sõltumatud muutujad, mis avaldavad nii otsest kui ka kaudset mõju osapoolte välispoliitilisele mõjukusele Ukrainas. Sõltumatute muutujate kasutatavuse suurusjärk on autori poolt hinnangute tegemise aluseks. Iga peatüki lõpuks on lisaks kokkuvõtva analüüsi tulemustele lisatud ka tabel, mis toob selgemini välja kumma osapoole mõju on suurem. Tabel on +/- süsteemis, kus (+) tähendab suuremat muutuja kasutatavust ning (-) tähendab väiksemat kasutatavust või kasutatavuse puudumist. ++ väljendab mõlema osapoole võrdset kasutatavust ning -/-, et kumbki pool ei ole muutujat kasutanud.

3.2. Diplomaatiline koostöö

Diplomaatilise koostöö kui pehme võimu meetme ja selle muutujate uurimisel on tuginetud raamistikule, mis on välja toodud Tabel 2-s ning mida on alljärgnevalt konkreetsemalt analüüsitud nii Euroopa Liidu kui ka Venemaa tasandil.

Tabel 2. Muutujad EL-i ja Venemaa diplomaatilise koostöö kontekstis

DIPLOMAATILINE KOOSTÖÖ		
EUROOPA LIIT		VENEMAA
ENP + EaP	Muutujad	SRÜ
	<ul style="list-style-type: none"> • seotus läbi lepete; • organisatsiooniline kontroll; • kontroll leppe tingimuste täitmisel; • reformide läbiviimine; • tippkohtumised; • avalik toetus integratsiooniks. 	

Diplomaatilist koostööd kui pehme võimu meetet on siinkohal käsitletud Euroopa Liidu Naabruspoliitika (ENP) ja Idapartnerluslepe (EaP) raamistikus. Nii ENP kui ka EaP on Euroopa Liidu poolt käivitatud välispoliitilised instrumendid, mille eesmärgiks on suurendada integratsiooni oma lähinaabruskonnaga. ENP eesmärk on eelkõige reformide edendamine ning majandusabi ENP partnerriikidele, samas kui EaP on spetsiifilisemalt keskendunud koostööle endiste Nõukogude riikidega.

Põhjuseks, miks käesolevas töös on Euroopa Liidu ja Ukraina vaheliste diplomaatilise koostöö analüüsimisel kasutatud just mainitud instrumente, on asjaolu, et Ukraina on olnud mõlema initsiatiivi aktiivne osaline. Lisaks sellele on Ukraina poliitiline eliit väljendanud soovi ka tulevikus saada Euroopa Liidu täisliikmeks. Esmalt väljendas oma kõnes seda 1996. aastal Leonid Kutšma, kes nimetas Ukraina strateegiliseks eesmärgiks EL-i liikmelisuse. 1998. aastal sõnastati see “Starteegia Ukraina Integratsiooniks EL-ga” dekreedis, kus oli ka mainitud Ukraina lõplik eesmärk saavutada Euroopa Liidu liikmestaatus (Wolczuk, 2004: 6). Sarnaselt pooldasid 2004. aastal võimule tulnud Viktor Juštšenko ja Julia Tõmoshenko blokk Euroopa Liidu suunalist integratsiooni (Kuzio, 2005: 62). Mainitud välispoliitilise suuna sõnastamine aga ei tähenda, et sellist seisukohta jagas kogu Ukraina valitsus.

Nagu eelnevalt mainitud on eesmärk siinkohal uurida, kas Euroopa Liidu ENP on olnud Ukrainas efektiivne vahend saavutamaks riigi üle mõju. Uurimaks, milline on Euroopa Liidu ja Venemaa diplomaatiline mõju Ukraina sisepoliitilistele protsessidele, on autor hinnanud ENP ja Partnerlus- ja koostööleping (PCA) raames sõlmitud lepete mahtu, kontrollmehhanismide olemasolu nõuete täitmisel ja EL-i ning SRÜ organisatsioonilist kontrolli, avalikku arvamust Euroopa Liidu ja Venemaa suunalise integratsiooni osas, reformide läbiviimist Ukrainas ning tippkohtumisi. Toetutud on erinevate autorite uurimuste tulemustele ning eliidi hoiakutele. Indikaatorid on valitud lähtudes peamistest vahenditest, mida Euroopa Liit ja Venemaa on Ukrainaga koostöös kasutanud. Avalik hoiak on oluline hindamiseks, kas EL ja Venemaa hoiakud on kandunud edasi Ukraina ühiskonda.

Analüüs näitab, et Euroopa Liidu edu selles vallas on suhteliselt minimaalne ning peamised edusammud on tehtud kõrgematasemelise diplomaatilise koostöö vallas, kuid mis ei kandu edasi laiemale ühiskonnale. Seda on mitmed autorid nimetanud ka “deklaratiivseks Euroopastumiseks” (Wolczuk, 2002: 2).

Diplomaatiline koostöö on Euroopa Liidu ja Ukraina vahel viimase kahekümne aasta jooksul märgatavalt suurenenud. 1998. aastal sõlmitud PCA oli üks esimesi suuremaid samme tihedamate suhete kindlustamisel. Diplomaatiline koostöö avaldub peamiselt läbi kahepoolsete kõrgetasemeliste kohtumiste korraldamise, läbi koostöö nõukogude,

ministrite koostöö komiteede ja spetsialiseerinud alakomiteede vahel. EL-i ja Ukraina vahelise diplomaatilise koostöö raamistikuks on Euroopa Naabruspoliitika (ENP), mille instrument - Idapartnerlus Lepe – on keskendunud endistele Nõukogude riikidele EL-i naabruses.

Alates 1994. aastast on tippasemel kohtumisi toimunud 13 ning kõrgel tasemel poliitilisi konsultatsioone on toimunud 16 korda (Popescu, Kobzova ja Wilson, 2011: 88). 2009. aastal võeti vastu Assotsatsiooni Agenda, mis avas tee assotsatsioonileppe sõlmimiseks, kuid senini on lepe veel ratifitseerimata. Alates tihedamate diplomaatiliste suhete loomisest EL-ga on suurenenud poliitilise eliidi toetus Euroopa Liidu-suunalise poliitika edendamisele. Seda tõestab ainuüksi asjaolu, et Ukraina on end sidunud Euroopa Liidu erinevate instrumentidega, mis hõlmavad endas suures koguses nõudmisi. Üks nendest oli 2001. aastal Ukrainas keelustatud surmanuhtlus, mis on EL-i liikmeks saamisel nõue ja pälvis ka rahvusvahelist kajastust.

Teiseks on viimase 20 aasta jooksul integratsioon süvenenud. Idapartnerlusleppe sõlmimine 2009. aastal ning assotsatsioonileppe sõlmimise arutelud algatasid koostöö nii majandus-, transpordi- kui ka poliitika vallas. Samas ollakse vastumeelsed läbi viima suuremaid reforme, olles rohkem keskendunud võimujatusele riigis. ENP-d nähakse pigem ajutise mehhanismina teel EL-i liikmeks. Kuigi Euroopa Liidu liikmelisus ei ole hetkel läbirääkimiste keskmes, ei saa väita, et sellel puudub igasugune tuleviku perspektiiv. Hetkel tehakse tihedat koostööd suurendamiseks integratsiooni ja EL on sõnastanud, et kriteeriumite täitmisel ei ole Ukraina Euroopa Liidu liikmeks saamine välistatud (Kuzio, 2006: 89-90). See võib olla üheks põhjuseks, miks poliitilise eliidi ja avalikkuse arvamus on siiani Euroopaastumise ja suurema integratsiooni poolt. 48-55% inimestest on Euroopa Liiduga koostöö poolt, 16% selle vastu (Gawrich, *et al.* 2010: 14; Wolczuk, 2008). 2013. aastal läbiviidud küsitluses olid 39% inimestest Assotsatsiooni Lepe allkirjastamise poolt ning seejuures ka EL-ga liitumise poolt. 6% olid Assotsatsiooni Lepe allkirjastamise poolt, kuid vastu EL-ga liitumisele. Samal aastal läbi viidud küsitluses, “Kas Ukraina peaks Euroopa Liiduga liituma?” olid tulemused kõrgemad, kus 58% inimestest toetas Euroopa Liidu liikmeks saamist. Sellest 37% vastasid, et Ukraina peaks EL-ga liituma, samas kui ülejäänud 21% uskusid, et liitumine peaks toimuma järgneva viie kuni kahekümne aasta jooksul (Pifer ja Thoburn, 2013).

Euroopa Liidu diplomaatilist pehmet võimu on kõige rohkem teostatud läbi kohtumiste, tiheda omavahelise suhtluse ja lepete sõlmimise. Avaliku arvamuse keskmisest suurem poolehoid EL-ile võib olla seotud Euroopa Liidu pideva kohalolekuga Ukraina inimeste teadvuses läbi meediakanalite ja poliitiliste avalduste. Viimase kahekümne aasta jooksul on koostöö kasvanud plahvatuslikult. Selle algust tähistas PCA sõlmimine. President Leonid Kutšma, kes sai 1994. aastal võimule Venemaa-meelselt platformilt, muutis võimule saades suunda oluliselt läänemeelsemaks. 1998. aastal deklareeris Kutšma, et Ukraina tulevik on Euroopa Liidus. See paigutas Ukraina ühte leeri teiste post-kommunistlike riikidega, kes eemaldusid Venemaast ning pöörasid pilgu Euroopa poole. Asjaolu, et Kutšma valiti tagasi teiseks valitsusperioodiks ja seekord läänemeelselt platformilt, oli kooskõlas avaliku arvamuse küsitluste tulemustega, mis pooldasid integratsiooni Euroopa Liiduga (Kuzio, 2006: 91).

Oranži revolutsiooni ajal, 2004. aastal, võimule saanud Viktor Juštšenko, oli selgesõnaliselt Euroopa integratsiooni poolt ning revolutsioonile järgnenud aastatel sai sellest ka Ukraina välispoliitika üks lähtepunkte (Sasse, 2008: 308). Revolutsioonile eelnenud valimistel toetas EL kindlalt Janukovitšit, kes ka oma platvormis oli selgelt EL-i integratsiooni poolt. Ukraina poliitiline eliit oli optimistlik, et uus valitsus ning reformid aitavad mõjutada Euroopa Liitu avama kõnelused liikmelisuseks. Juštšenko tutvustas neljaosalist plaani tihedamaks integratsiooniks:

- 1) Ukraina teadvustamine turumajandusriigina;
- 2) WTO-liikmelisuse saavutamine (saavutati 2008. aastal);
- 3) EL-i partnerlus;
- 4) Täisliikmeks saamine.

2005. aastal väljendas Juštšenko soovi tihedamaks integratsiooniks: “/---/Meie välispoliitilise strateegia eesmärk on Euroopa Liidu liikmelisus.” (Kuzio, 2006: 94). Seejuures lubas Juštšenko, et senini vaid deklaratiivsed reformid viiakse ka realsuses ellu. Samal aastal avaldasid oma toetust Ukraina liikmelisusele nii Poola välisminister, Adam Daniel Rotfeld, kui ka Euroopa Komisjoni president José Manuel Barroso

(Beunderman, 2005). Hoolimata oma algsest Venemaa meelestatusest, toimus Kutšma esimene visiit Kanadasse. Tagasivalimisel 1999. aastal oli presidendi esimene välisvisiit Brüsselis. Seda oli ka president Janukovitši esimene visiit.

Hoolimata asjaolust, et alates 1994. aastast väljendas Ukraina poliitiline eliit soovi tihedamaks integratsiooniks Euroopa Liiduga, jäid selleks nõutavad reformid kas poolikuks või läbi viimata. Euroopa Liidu kohaselt on Ukrainas kõige vajalikumad: konstitutsiooni-, valimis-, kohtu- ja energiasektorireformid. Euroopa Liidu Komisjoni 2010. aasta ENP raportis on sõnastatud, et peamised edusammud on Ukraina teinud avalike riigihangete seaduse muutmises ja gaasisektori reformimises. Samuti olid 2010. aasta presidendivalimised Rahvusvahelise Valimisvaatluse Missiooni hinnangul oluliselt paremini korraldatud võrreldes eelmiste valimistega. Samas on raportis leitud, et põhiõiguse austamine on vähenenud ning kohalike valimiste administreerimises oli mitmeid probleeme.

Põhiõiguste vähenemist on kinnitanud ka 2013. aastal koostatud ÜRO Inimõiguste Komitee Valitsusväliste Organisatsioonide Koalitsioon, mis on rõhutanud probleeme eriti kogunemis- ja sõnavabaduse õiguste osas (Ukrainian Helsinki Human Rights Union, 2013). Mitmete reformide puhul on toimunud algatus, kuid muudatused on jäänud poolikuks või on reformi läbiviimisel tehtud olulisi vigu. Näiteks läbiviidud konstitutsioonireformi hindab Euroopa Komisjon läbikukkunuks, kuna reform andis presidendile senisest veelgi suurema võimu ning vähendas parlamendi kontrolli täidesaatva võimu üle. 2010. aastal kutsus president kokku töörühma, et parandada Ukraina valimisseadust. Töörühma peamine ülesanne oli valimisseaduse muutmise demokraatlikele standarditele vastavaks. Hilisemal hindamisel selgus, et töörühm ei olnud kaasanud eraeksperte, tsiviilorganisatsioonide esindajaid ega opositsiooni liikmeid. Seeläbi olid muudatused ühepoolsed ning allutatud valitseva eliidi soovidele. (European Commission, 2011a)

Euroopa Liidu huvi Ukrainas sisepoliitiliste protsesside üle kasvas 2004. aasta laienemisringiga, kus Euroopa suurimast riigist sai EL-i otsene idanaaber. Nii Kuzio (2006a), Kubicek (2005) kui ka Wolczuk (2004) on väitnud, et Oranži revolutsiooni ajal said Euroopa Liidult kaudselt toetust valitsusvastased jõud, kes pooldasid Ukraina integreerumist EL-ga. See tähendab, et 2004. aasta laienemisega kasvas ka Euroopa

Liidu huvi Ukraina arengute üle. Mitmed autorid on üksmeelel, et Ukraina poliitiline eliit on enamuses EL-i välispoliitilise suuna poolt, kuid samas võimetud läbi viima reforme (Wolczuk, 2004: 2; Kubicek, 2005: 282; Kuzio, 2006a: 371). Maailmapanga Valitsusindikaatorite uuringu kohaselt on 1996-2005 Euroopa Liidu integratsiooni mõju partnerriigi institutsioonidele küll olemas, kuid vaid vähesel määral. Uuringu kohaselt oli aga mõju märgatavam kui riik alustas läbirääkimisi NATO liikmelisuseks (Gawrich, *et al.* 2010: 8-9).

Gawrich, Melnykovska ja Schweickert (2010) leiavad, et Euroopa Liidu parim võimalus oma normatiivse jõu laiendamiseks on demokraatia edendamine. Seda nii ühiskonna kui ka poliitilise eliidi teadvuses, et mõjutada avalikkuse hoiakut demokraatlike poliitikute kasuks. Seejuures toetades ka demokraatlikut valitsemist ning avaliku halduse reformi (Gawrich, *et al.* 2010: 8). Razumkovi Keskuse läbiviidud küsitluses 2012. aastal toetas 50,9% küsitletutest demokraatlikku riigikorda Ukrainas. 2004. aastal oli see näitaja 41% juures. On märkimisväärne, et kõige suurem toetuslaine demokraatiale toimus 2004.-2005. aastail, Oranži revolutsiooni ajal ning tõusis uuesti 2011.-2012. aastatel. Kõige suurem langus oli 2009. aastal, kus toetus langes 36,6-protsendile. Toetus demokraatiale on tihedas kooskõlas sisepoliitiliste arengutega. 2006. aastal, kui võimule olid tulnud EL-integratsiooni pooldavad jõud, kasvas toetus demokraatiale rekordiliselt 53 protsendini, samas kui enne 2010. aasta presidendivalimisi oli see langenud kõigi aegade madalamale tasemele (Ray ja Esipova, 2014).

Madalseisu võib seletada Oranži revolutsiooni läbikukkumisega, mida tähistas Viktor Janukovitši peaministriks saamine, kes revolutsiooni ajal oli tugevalt oranži liikumise vastu ning avalikult tuntud kui venemeelse poliitika pooldaja. Samas on demokraatia indeks hakanud tõusma pärast Sevastopoli laevastiku leppe pikendamist 2010. aastal. (Gawrich, *et al.* 2010: 8) Kõrvutades seda 2013. aastal läbiviidud uuringuga on näitajad pessimistlikumad. 28% küsitletud inimestest pooldavad demokraatlikku riigikorda, samas kui 29% oleksid rahul endise nõukogude-režiimiga sarnase riigikorraga, mis oleks mõneti demokraatlikum, aga ikkagi turumajandusele orienteeritud (Ray ja Esipova, 2014).

Euroopa Liidu ja Ukraina vaheliste diplomaatiliste suhete loomisel ja kindlustamisel on vaja arvestada, et Ukraina iseseisvusperiood ning diplomaatilised suhted Lääne-Euroopa riikidega on veel suhteliselt noored. Nõukogude okupatsiooniga kujunenud pärand on teravalt tuntav ka tänapäeva Ukrainas ning selle poliitilistes mehhanismides. Tuginedes ekspertarvamustele, NGO hinnangutele ning EL Komisjoni raportitele, on Euroopa Liidu ja Ukraina vaheliste lepete järgsed kohustused ehk nõutavad reformid enamuses olnud kas mittetäielikult täidetud või jäetud täitmata (mõningaste eranditega). Diplomaatilised suhted on küll tihedad, mis väljendub erinevate lepete ning tööühenduste arvukuses, kuid enamuse Euroopa Liidu mõju ulatusest jääb pidama poliitilistele kohtumistele ning Ukraina Ülemraadasse. Kuna reformid ja Euroopa Liidu sisene heaolu ei kandu edasi Ukraina laiemale ühiskonnale, siis on ka avalik arvamus demokraatia kui valitsemiskorra suhtes skeptiline. Seda eriti olukorras, kus Oranž revolutsioon ei omanud lõpptulemusel erilist rolli riigisüsteemi muutmisel.

Samas on Euroopa Liit suutnud Ukrainaga luua diplomaatilised suhted tasandil, mis tagab aegamisi süveneva integratsiooni nii poliitilisel kui majanduslikul tasandil. Autori arvamusel saab siinkohal Ukrainat võrrelda Valgevenega, kelle väga sarnane kultuuriline, ajalooline ja poliitiline taust annab aimdust sellest, milline oleks potentsiaalne riigisüsteemi alternatiiv. Ilma Ukrainat ja EL-i siduvate lepeteta on võimalik, et sarnaselt Valgevene oleks Ukraina Euroopa Liidust suures osas isoleeritud ning end diplomaatiliselt igakülgsest sidunud Venemaaga.

Dragneva (2009) väidab, et Venemaa diplomaatiline tegevus lähtub traditsioonilisest võimupoliitikast, mille eesmärk on oma naabrite üle mõju saavutamine regionaalse hegemoonina. Peamine instrument on selleks SRÜ, mis on loodud tegelemaks vastastikuse sõltuvusega pärast Nõukogude Liidu lagunemist. Dragneva järgi kasutab Venemaa esiteks ära nii eksisteerivaid SRÜ-siseseid leppeid ning teiseks teostab võimupoliitikat valdkondades, kus naaberriigi sõltuvus Venemaast on suur (Dimitrova ja Dragneva, 2009: 2). Autor Secrieru (2006) ütleb seejuures, et Venemaa diplomaatilisi suhteid dikteerib soov taastada Venemaa kunagine hiilgus ehk impeerium. Seda ilmestab Venemaa käitumine multipolaarsete lepete sõlmimisel, kus Venemaa otsib viise saavutamaks juhtpositsioon otsuste tegemisel, samal ajal välistades kõikide

liikmete võrdsuse printsiibi kohaldamist. Secrieru kinnitab Dragneva väidet, et SRÜ on instrumendiks välispoliitiliste eesmärkide täitmisel Venemaa lähinaabruses. Samas lisab ta, et tegu on vahendiga, mille eesmärk on ka vältida Euroopa Liidu edasist laienemist itta ning lisaks sellele anda välismaailmale mõista, et Ida-Euroopa kuulub Venemaa huvi- ja mõjutsooni (Secrieru, 2006: 291).

Venemaa diplomaatilist mõju on käesolevas töös analüüsitud läbi Sõltumatute Riikide Ühenduse (edaspidi - SRÜ) tegevuse, mis on Ukraina ja Venemaa vahel kõige sarnasem instrument Euroopa Liidu Naabruspoliitikale ja Idapartnerlusleppele.

Nogaj 2008. aasta uurimuses on sõnastatud kolm Venemaa välispoliitilist eesmärki Ukrainas (Dawson, 2008: 47):

- 1) Hoida Ukraina Venemaa mõjutsoonis
- 2) Vältida Ukraina liitumist Lääne organisatsioonidega nagu NATO ja Euroopa Liit
- 3) Suurendada Ukraina majanduslikku sõltuvust Venemaast

Mainitud eesmärke kinnitab ka Venemaa Välispoliitiline Kontseptsioon (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2013). Kuigi 1991. aastal loodud SRÜ üheks asutajariigiks on Ukraina, ei ratifitseerinud parlament kunagi SRÜ põhikirja. Alates 1994. aastast on Ukraina SRÜ assotsieerunud liige. Sellest hoolimata on SRÜ oluliseimaks diplomaatiliseks instrumendiks, mida Venemaa kasutab tugevdamiseks suhteid Ukrainaga.

Oleksandr Sushko analüüsib Venemaa diplomaatilist mõju läbi SRÜ ning kuigi see on üks peamisi instrumente läbi mille Venemaa proovib oma mõju hoida ja laiendada, siis pole see siiani olnud efektiivne vahend integratsiooni suurendamiseks. Seda peamiselt põhjusel, et SRÜ-l puudub keskne organisatsioon, mis tegeleks integratsiooniga. Venemaa seisukoht on, et poliitiline integratsioon kaasneb majandusliku integratsiooniga. Seeläbi loodi 1994. aastal Vabakaubandusala, millele kirjutasid alla kõik SRÜ liikmed, kuid mida lõpuks Venemaa Duma siiski ei ratifitseerinud (Sushko,

2004: 120-121).¹ Ülejäänud SRÜ liikmed olid aga seisukohal, et enne Vabakaubandusleppe lõpliku kinnitamist ei suurene ka integratsioon muudes sfäärides. Selle tulemusena sõlmisid SRÜ liikmed mitmeid bilateraalseid ja multilateraalseid leppeid, mille eesmärk on kaubavahetuse lihtsustamine. Seeläbi on SRÜ riikide vahel toimunud teatud majanduslik integratsioon, kuid sellel puudub Vabakaubandusleppega sarnane ühendav toime. Kuna enamus SRÜ riikidest keeldus suuremast integratsioonist enne Vabakaubandusala leppe sõlmimist, siis sõlmis Venemaa kokku üheksa rahvusvahelist lepet erinevate SRÜ liikmetega. Lepped olid vahendiks diplomaatilise surve avaldamiseks. Omades küll teatavaid kasusid partnerriigile, oli lepete tuum partnerriigi nõustumine jätkamisega Venemaa mõjusfääris.

Sushko sõnul on Valgevene näiteks sellest, milline oleks Venemaa ideaalsuhe oma lähinaabritega, mis tähendab föderatsioonile sarnast lepet koos Majandusühenduslepp ja Tolliliiduga. (mõlemad sõlmis Valgevene Venemaaga 1993. ja 1995. aastatel). Samas väidab Sushko, et kuigi enamus SRÜ liikmete vahelistest lepetest on majandusliku iseloomuga, siis on need reaalsuses poliitiliste eesmärkidega. See tähendab majanduslike hoobade kasutamist poliitilise integratsiooni suurendamiseks ning läbi diplomaatiliste vahendite kindlustamine, et endised Nõukogude satelliitriigid on jätkuvalt Venemaa mõjusfääris. Ukraina on liitunud viie SRÜ-sisese multilateraalse leppega, kuid nende lepete reaalne elluviimine on äärmiselt pealiskaudne. Seda peamiselt põhjusel, et Ukraina on vastu Venemaa püüdlusele luua ühine valuuta, Tolliliit ja Rahaliit. Põhjuseks on autori arvates asjaolu, et Ühise Majandusruumi loomine Venemaaga läheb otseselt vastuollu Ukraina strateegilise eesmärgiga lituda Euroopa Liiduga. Venemaa näeb SRÜ-siseseid leppeid võimalusena taastada Vene impeerium, nagu väitis RAO Ühendatud Energiasüsteemi juht Anatoli Tšubais. Ukraina on aga selgelt vastu SRÜ poliitilisele integratsioonile, mida väljendab Ühise Majandusruumi põhikirja punkt number 4, kus on sätestatud liikmete kohustus loovutada osa oma suveräänsusest, alludes ühele kindlale regulatiivsele institutsioonile Majandusruumi sees. Selline nõudmine läheb vastuollu Ukraina põhiseadusega (Sushko, 2004: 124-128). Seejuures ei ole Ukraina siiani välistanud liitumist SRÜ Vabakaubandusalaga, mis oleks majanduslikult kasulik, kuid välistaks suurema

¹ Duma ei ratifitseerinud lepet, kuna soovis kehtestada mitmeid unilateraalseid erandeid, mis olid seatud

majandusintegratsiooni Euroopa Liiduga.

Alates Ukraina iseseisvumisest on Venemaa üritanud eeskätt mõjutada Ukraina presidendi valimistulemusi. 2004. aastal toetas Venemaa Janukovitši kampaaniat, kaudselt juhtides Janukovitši kampaania käiku. Soovimaks näidata Venemaa meelestatust ning mõjutada Ukrainas elavat vene vähemust Janukovitši poolt hääletama, külastas president Vladimir Putin Ukrainat kahel korral (Dawson, 2008: 48-49). Sarnaselt toetas Venemaa ka Janukovitši kandidatuuri 2010. aastal, kuid seekord vähem väljapaistvalt (Woehrel, 2011: 8). Kuigi venemeelsed kandidaadid on enamasti saanud vähemal või suuremal määral toetust Venemaalt oma kampaaniate läbiviimiseks (mis tihtipeale väljendub ka rahalises abis), siis on Ukraina neljast presidendist vaid üks oma ametiaja esimeseks visiidiks valinud Moskva, mis peaks andma signaali välismaailmale Ukraina välispoliitika suunast. Vastuoluliselt oli selleks presidendiks Viktor Juštšenko, kes kõikidest Ukraina presidentidest on vaieldamatult kõige läänemeelsem, olles selgesõnaliselt seostanud Ukraina tuleviku Euroopa Liiduga ning väites, et Venemaa mõju Ukraina üle on oht viimase suveräänsusele (Richter, 2005).

Razumkovi uuringukeskuse läbiviidud küsitluses pooldas 2012. aasta seisuga 35,3% inimestest Ukraina välispoliitilist suunda, mis eelistaks koostööd Venemaaga. Võrreldes seda eelnevate aastatega oli toetus oluliselt langenud. 2009. aastal oli toetus 52,5%. Nii madal toetus Venemaa koostööle oli viimati Oranži revolutsiooni ajal (Razumkov.org.ua, 2014). Popescu (2006) kohaselt on madala avaliku toetuse põhjuseks asjaolu, et Venemaal puudub atratiivne ideoloogiline kontseptsioon. See võib ukrana üldsusele jätta mulje, et Venemaa püüdlused integratsiooniks on ajendatud vaid isiklikest ambitsioonidest võimu ja sõltuvuse suurendamiseks (Popescu, 2006: 1).

Võrreldes ENP-d, mis antud kontekstis võtab kokku Euroopa Liidu ja Ukraina vahelised lepped, ja SRÜ lepinguid, on esmalt näha, et ENP on poliitilise integratsiooni koha pealt kaugeleulatavam. See tähendab, et selleks, et olla Euroopa Liidu Idapartnerluslepe, Partnerlus- ja Koostöölepe ja Assotsiatsiooni Leppe partner on Euroopa Liit esitanud Ukrainale hulgaliselt nõudmisi, mis tuleb täita. Vastutasuks pakub EL ENP raames majanduslikku toetust ning poliitilist nõustamist. ENP-st lähtuvalt koostatud

Tegevusplaanid (AP) on detailsed ning puudutavad väga mitmeid Ukraina sisepoliitilisi valdkondi, mis Euroopa Liidu soovitusel vajavad reformimist. Alates kohtusüsteemi reformist kuni valimisseaduseni, on Euroopa Liit sõlmitud lepete näol selgelt panustanud Ukraina muutmiseks Euroopa Liidu nägu, seda nii poliitiliselt kui majanduslikult, kuid eelkõige on nii PCA, EaP, ENP kui AA eesmärk oluliselt suurendada integratsiooni ning panustada Ukraina demokratiseerumisse. SRÜ eesmärk on sarnaselt ENP-le poliitiline ja majanduslik integratsioon, kuid selle laiaulatuslikkus jääb ENP-le alla. Seda esiteks põhjusel, et Ukraina Ülemraada ei ole siiani ratifitseerinud SRÜ põhikirja (seda hoolimata asjaolust, et Ukraina oli üks SRÜ asutajaliigetest) ehk Ukraina on siiani SRÜ Assotsieeruv Liige, mis oluliselt vähendab SRÜ võimekust Ukrainale nõudmisi esitada. Teiseks puudub SRÜ-l ühtne reguleeriv tsentraliseeritud institutsioon, mis vastutaks integratsiooni eest. Kolmandaks on SRÜ peamised lepingud siiani olnud majandusliku iseloomuga, kuid millega kaasneb oluliselt suurem poliitiline seotus.

Venemaa on püüdnud läbi erinevate multilateraalsete lepete oma lähinaabruskonna sõltuvust endast suurendada, kuid reaktsioon sellele on olnud jahe. Selle tulemusena on küll mitmeid majandusleppeid sõlmitud (peamiselt kauabandussuhtlust lihtsustavad lepingud), kuid need on siiani jäänud pealiskaudseks ning puudutavad vaid väga konkreetseid valdkondi. Kolmandaks on Venemaa tingimuseks SRÜ siseste lepete sõlmimisel (nagu näiteks Ühise Majandusruumi lepe), et Venemaa mõjuvõim on otsuste vastuvõtmisel teistest leppe osapooltest suurem. Sarnaselt läheb Ukraina põhiseadusega vastuollu Majandusruumi Leppe punkt, mis eeldab osaliselt oma suveräänsuse loovutamist. Seega võib Ukraina tegevust SRÜ-s pidada küll aktiivseks, kuid mitte kaugeleulatuvaks.

Teatud valdkondades on ka SRÜ siseselt nõutud liikmete sisepoliitilised reformid, kuid vastupidiselt Euroopa Liidule puudub nende reformide täitmise üle kontroll. Euroopa Liidu Komisjon seevastu avaldab iga aasta raporti partnerriigi edusammude ning puudujääkide kohta. Siinkohal on vaja märkida, et see ei tähenda nagu oleksid Ukrainas läbiviidud reformid oma eesmärgi täitnud. Nagu ka 2013. aasta Euroopa Komisjoni Raporti järgi selgub, siis kuigi reforme on mitmetes valdkondades alustatud, siis on need efektiivselt läbiviidud vaid vähestes. Ukraina motiivid mõlema institutsiooniga

liitumisel on erinevad. ENP koostöö on ajendatud esiteks lootusest saada Euroopa Liidu liikmeks ning teiseks saada majanduslikku toetust sisereformide läbiviimiseks. SRÜ sisese koostöö kasu nähakse Vabakabandusala loomises ning hetkeseisuga on Ukraina poliitiline eliit väljendanud, et enne selle leppe loomist ei ole võimalik integratsioon ka muus vallas.

Seega on suhetes SRÜ'ga ja eriti Venemaaga motivatsiooniks peamiselt kahepoolsed majanduslikud suhted, samas kui Euroopa Liidu puhul mängivad rolli võimalus saada kunagi kauges tulevikus liikmeks ning majanduslikku toetust reformide läbiviimiseks. On põhjust järeldada, et EL-il on siinkohal eelis, kuna kui majanduslikku toetust pakuvad nii SRÜ kui ENP, siis poliitiline integratsioon ning demokratiseerumine on hetkel boonuseks vaid tihedama koostöö puhul Euroopa Liiduga. SRÜ ei oma sarnast ideoloogilist kontseptsiooni nagu on EL-i demokraatia edendamine.

Nii Venemaa kui Euroopa Liit püüavad mõjutada Ukraina poliitilist eliiti. Retoorikas on olnud selgesõnaliselt Euroopa Liidu integratsiooni poolt Juštšenko. Kutšma valitsusperioodil oli retoorika kahetine ning toimus balansseerimine kahe võimu vahel, proovides saada hüvesid mõlemalt poolt. Janukovitš sõnastas Ukraina välispoliitilise eesmärgina koostöö Venemaaga. Kuna Ukraina on presidentaalne riik, siis on siinkohal arvestatud analüüsil presidentide esimesi visiite välismaale pärast ametisse astumist. Esimene visiit on sümbol riigi välispoliitilistest prioriteetidest. Viimase kahekümne aasta presidentide visiitidest neljast kolm on esmalt külastanud lääneriike. (Kutšma 1994. aastal Kanadat, Kutšma 1999. aastal Brüsselit, 2010. aastal Janukovitš Brüsselit). Erandiks on Juštšenko, kes 2005. aastal tegi esimese visiidi Moskvasse. Nii Juštšenko kui Janukovitši visiidid lähevad vastuollu nende valimisplatformis sõnastatud välispoliitiliste eesmärkidega. Selle põhjus tuleneb suhteliselt ebakindlast välispoliitilistest suhetest, mis presidendivalimiste ajal nii 2004. kui ka 2009. aastal valitsesid. Juštšenko eesmärk oli näitada Venemaale, et Ukraina jätkab Venemaa partnerina. Samas kui Janukovitš soovis jätkata Assotsiatsiooni Leppe arutelusid Euroopa Liiduga. Analüüsides kolme presidendi retoorikat on kõik Ukraina välispoliitiliste eesmärkide osas balansseerivad EL-i ja Venemaa vahel. Samas on kõik kolm väitnud, et Ukraina eesmärk on suurem poliitiline integratsioon Euroopa Liiduga ja vaid üks on seostanud Ukraina tuleviku integratsioonis Venemaaga.

Avalik arvamus on viimase kahekümne aasta jooksul olnud muutlik lähtuvalt Ukraina sisepoliitilisest olukorrast. Keskmiselt kolmandik ukrainlastest eelistavad EL-i integratsiooni, kuid toetus koostööks Venemaaga kõigub samal skaalal. Samas eelistab 2012. aasta seisuga 50,9% ukrainlastest demokraatlikku riigikorda, toetus autoritaarsemale riigikorrale oli 19,6%. Sellest võib järeldada, et Euroopa Liidu normatiivne jõud on mõningasel määral olnud efektiivne mõjutamaks Ukraina avalikkust pooldama demokraatlikku riigikorda. Kuna Venemaal puudub sarnane normatiivne jõud või eksisteerib nii nimetatud ideoloogiline tühimik, siis pole Venemaa diplomaatiline pehme võim nii efektiivne kui Euroopa Liidu oma.

Lähtudes Razumkovi Keskuse uuringutest, ajavahemikus 2002-2012, mille jooksul viidi läbi 27 küsitlust, on kõikide aastate arvestuslik aritmeetiline keskmine EL integratsiooni toetuse indeks 31,42, samas kui toetus integratsiooniks Venemaaga on 39,49. Aastatelõikes on toetuse kõikumine ühele ja teisele poole suur. Üldsuse toetus Euroopa Liidule on madalam võrreldes toetusega Venemaale. Antud töö kontekstis järeldab autor, et Euroopa Liidu diplomaatiline mõju on efektiivne Ukraina poliitilise eliidi mõjutamiseks, kuid ebaefektiivne mõjutamaks Ukraina elanikkonda. Venemaa diplomaatiline mõju on võrdluses atraktiivsem laiemale üldsusele, kuid ebaefektiivne integratsiooni teostamisel.

Tabel 3. EL-i ja Venemaa diplomaatilise koostöö muutujate mõju.

Muutujad suurema mõju hindamisel	EL	Venemaa
Seotus läbi lepete	+	-
Organisatsiooniline kontroll	+	-
Kontroll leppe tingimuste täitmisel	+	-
Reformide läbiviimine	+	-
Tippkohtumised	+	-
Avalik toetus integratsiooniks	-	+

3.3. Kultuur

Kultuuriga seonduvas kontekstis on Euroopa Liidu ja Venemaa puhul tuginetud neljale muutujale, mis on välja toodud alljärgnevas tabelis (Tabel 4).

Tabel 4. Muutujad EL-i ja Venemaa kultuuri kui pehme võimu meetme kontekstis

KULTUUR		
EUROOPA LIIT	Muutujad:	VENEMAA
	<ul style="list-style-type: none"> • levinum keelekasutus inimeste seas; • levinum keelekasutus meedias ja kirjanduses; • propaganda; • kultuurialane koostöö. 	

Shore (2013) on raamatus “*Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*” väljendanud, et kultuurist on saanud Euroopa Liidu poliitiline instrument, mille kaudu suurendada riikidevahelist integratsiooni. Tugev kultuuriline seos aitab levitada Euroopa Liidu väärtuseid ning vähendab vajadust kasutada tugeva võimu meetodeid. Sarnaselt on kultuur oluline instrument konstrueerimaks ühist Euroopa identiteeti (Shore, 2013: 1). Paul Kubiceki sõnul on kultuuriline resonants partnerriigis olulise tähtsusega normide ja väärtuste ülevõtmisel (Kubicek, 2005: 272). Horga ja Brie (2013) väidavad, et Euroopa Liit on “kultuuride kultuur”, mille sisene kultuuriline heterogeensus soosib kultuuride paljusust. Samas näevad autorid probleemina Ida-Euroopa kultuurilist integratsiooni Euroopa Liitu, kuna sealsed kultuurilised traditsioonid on osades riikides seotud Nõukogude pärandiga. Euroopalik kultuur võib seeläbi luua olukorra, kus erinevuste aksepteerimise asemel kasvab ksenofoobia (Horga ja Brie, 2013: 162).

Nye (1990) teooria kohaselt on kultuur pehme võimu meetod, mille efektiivsus tuleneb kultuuri atraktiivsusest. See tähendab, et üks riik on valmis teisele riigile järgnema, kuna kultuuriline atraktiivsus on mõjutanud riiki ennast samastama. See võib mõjutada ka väärtuseid ja ideoloogiaid. Euroopa Liidu ja Venemaa puhul on uuritud mõlema osapoole kultuurilist mõju Ukrainale ning seda, kuidas kultuurilist mõju on püütud suurendada. Seda on hinnatud läbi nelja instrumendi: keel, meediakanalid, usk ja propaganda. Kõikide instrumentide puhul on analüüsitud Euroopa Liidu ja Venemaa mõju konkreetsele kultuuri osale ning võrreldud mõju suurust (Nye, 1990).

Euroopa Liidu ja Ukraina kultuurialast koostööd reguleeritakse PCA raames. Täpsemalt juhitakse koostööd läbi saatkondade ja kultuurikeskuste. EL on sõnastanud, et peamine eesmärk on Ukraina kultuuriline esindatus rahvusvahelisel tasandil ja aktiivne osalemine Euroopa Nõukogu ning Euroopa Liidu kultuuriprogrammides. Rõhuasetus on festivalidel, suurtel üritustel ning MTÜ tegevusel kultuuri vallas (Culturalpolicies.net, 2013). EL keskendub kultuurilise koostöö osas erinevate projektide elluviimisele, nagu näiteks “Dialog Kultuuride vahel” ja “Tandem”. Projektid on suunatud integratsiooni tugevdamisele läbi kultuurilise koostöö, hariduse ning noorte inimeste kaasamise (Kuzmin ja Maksymenko, 2012: 109). “Tandem”-i eesmärgiks on tuua Ukraina ja Euroopa kultuurid üksteisele lähemale. Selleks on kaasanud mõlemad pooled 25 kultuuriasutust, kes ühiselt korraldasid Kunsti ja Kultuuri nädala, kus tutvustati Euroopa kultuuri Ukrainas. Ürituse põhimõte on murda kehtivaid stereotüüpe ning kaasata võimalikult suur osa Ukraina poliitikutest, meediast ja ühiskonnast [Soros Foundation Moldova (FSM), 2012].

Bilaniuki (2003) uurimuses erinevate keelte staatusest Ukrainas väidetakse, et vene keele kõrval on inglise keel kasutatavuselt suurenenud. Seda eriti igapäevaelus, kus kasutatakse inglisekeelseid laensõnu ning ukraina-inglise segust tekkinud slängi. Samuti väidab autor, et vene keele õpetamine koolides on vähenenud ning kasvanud on inglise keele õpetamine (Bilaniuk, 2003: 51). Samas on 351 kõrgkoolist vaid 15, mis pakuvad Euroopa integratsiooni teemalist haridust ja ainult kolm magistritasemel õppeprogrammi, mis on seotud Euroopa uuringutega. Võrdluseks on näiteks Poolas selliseid institutsioone 170 (Kuzmin ja Maksymenko, 2012: 81). Koolides on inglise keel kohustuslik osa õppeprogrammist, kuid puudub otsene andmestik selle osas, kui palju elanikkonnast räägib vähemalt suhtlustasemel inglise keelt. Erinevate allikate põhjal on see protsent suhteliselt madal, kuid sõltub oluliselt ka eagrupist. Noorem generatsioon oskab suuremal määral inglise keelt kui vanem põlvkond. Inglise keele kõrval on Ukrainas populaarne ka saksa keel, mis on tulenenud tihedatest ärisidemetest.

Oluline osa on ka meelelahutusel. Alates Ukraina iseseisvumisest on näiteks kinodes oluliselt suurenenud Euroopas toodetud filmide osakaal. Traditsiooniliselt loeti

inglisekeelsetele, prantsuskeelsetele, saksakeelsetele jms filmidele ukraina või vene keeles tõlge peale, siis nüüd on kinodes asendunud pealelugemine subtiitritega, mis mõjutab ka inglise keele oskust ning läänekultuuri atraktiivsust. Samas on aga muude meelelahutuslike- ja meediakanalite võõrkeelne osakaal väike. Inglisekeelseid ajalehti on Ukrainas vaid 16, mis on marginaalne osa Ukrainas ilmuvatest ajakirjandus väljaannetest. Ukrainas ilmub 4000 ajalehte ning ajakirja, millest kolme neljandiku avaldamist kontrollib 6 suuremat kirjastust. Seejuures on kaks neist Euroopa päritolu (Saksamaa ja Šveits). Ülejäänud on Ukraina päritolu [European Journalism Centre (EJC), 2014].

Venemaa kultuuriline mõju Ukrainas on suur. See tuleneb nii ajaloolistest sidemetest, kultuuride sarnasusest, vene keele osakaalust käibeloleva keelena ning asjaolust, et Venemaa kasutab erinevaid meediakanaleid propagandaks. Propaganda eesmärk on mõjutada Ukraina sisepoliitilisi protsesse ning avalikku arvamust, mis soosiks riigi välispoliitilist koostööd Venemaaga. Näiteks on raadios mängitavatest lugudest 3,4% ukraina keeles, samas kui 60% on vene keeles. Televisiooni pakub Ukraina riik ning väiksemad Ukraina erakanalid. Venemaa omatud telekanalitel on väike auditoorium, mis on kõige vaadatum Ida- ja Lõuna-Ukrainas. 28% teleprogrammidest on ukraina keeles, sealjuures on arvestatud ka riigikanaleid. Kanaleid kokku on ukrainas umbes 300. 97,34% elanikest omab kodus televiisorit (Українська правда, 2012). Filmide turustamine on 90% suuruses vene päritolu ettevõtete käes. Ettevõtted on tugevalt väljendanud vastumeelsust Euroopa (peamiselt Saksamaa) turustajate katsete vastu teha otseturundust Ukrainasse, nõudes, et Venemaa ei osta enam Euroopast filme, kui Ukrainasse ei toimu edasijagamine läbi Vene kanalite.

Internetis on valdavaks kasutatud keeleks vene keel. Statistika kohaselt on kõige kasutatavam ukrainakeelne lehekülg riigis populaarsuselt kaheksas (Ukr.net), mis näitab, et vene keel on internetikeelena populaarsem. Arvutit omab 1,81 miljonit inimest, mis on 38,45 - 1000 inimese kohta (Nationmaster.com, 2014). Vene keel on suurel määral kasutuses ka kirjanduses, kus 60% ajalehtedest, 83% ajakirjadest ja 87% raamatutest on vene keeles (Українська правда, 2012). Vene keel on kasutusel esimese keelena Donbassis ja Krimmis ning domineeriv keel Ida- ja Lõuna-Ukrainas. Ukraina keel on Ukrainas ainuke riigikeel. 2012. aasta Sotsioloogilise grupi "RATING" uuringu

kohaselt peab 55% oma emakeeleks ukraina keelt, 40% vene keelt. Kiievi Rahvusvaheline Sotsioloogia Instituudi andmetel ületab inimeste arv, kes koduselt kasutavad vene keelt, seda arvu, mis näitab inimesi, kes peavad vene keelt oma emakeeleks. Instituudi uuringu põhjal on 1994-2005 aastate jooksul inimeste arv, kes peavad emakeeleks vene keelt, püsinud enamvähem samana (34%-38%). Need kes koduselt kasutavad vene keelt on protsentuaalselt umbes sama. Inimesi, kes kasutavad koduselt nii vene kui ukraina keelt on mainitud aastate jooksul protsentuaalselt olnud keskmiselt 25% (Panina, 2005: 58).

Instituudi andmetel on inimeste arv, kes arvavad, et vene keel peaks olema riigikeel 2005. aasta järgi 48,6%, inimeste arv, kes seda ei poolda on 34,4% (*Ibid.*: 58). Kogu rahvusest 60% oskavad vene keelt. Oluline on märkida, et vene keel on kasutatavam suurlinnades, samas kui ukraina keelt kasutatakse rohkem külades ja väiksemates linnades. See on oluline, kuna kõige rahvarohkemad linnad asuvad Ida-Ukrainas, kus suur osa elanikkonnast identifitseerivad ennast venelastena või/ja peavad oma emakeeleks vene keelt. Briti Nõukogu uuringute kohaselt on ukraina keele staatus langemas, samas kui vene keele kasutus kasvab (Language-rich.eu, 2010). Kõikides koolides, olenemata sellest, kas tegu on venekeelse kooliga, on ukraina keele õppimine kohustuslik. Venekeelsete koolide arvu on vähendatud alates Ukraina iseseisvumisest. Ukraina haridusseadus jätab peredele võimaluse valida, kas laps õpib vene või ukraina keeles. Samas on ülikoolides üldiselt kasutatav õppimiseks ukraina keel.

Usuliselt on Ukraina jaotunud peamiselt katoliiklasteks ning vene ortodoksse usu vahel. Osades piirkondades on domineeriv Õigeuskirik ja teistes Ukraina Katolikusirik, mis on osa Rooma Katolikusirikust. 2006. aasta seisuga tunnistas 26,8% inimestest, et nad on õigeusku, samas kui katoliiklasteks pidas ennast 5,9%. Enamus ukrainlastest on ateistid, mis moodustab vastavalt 62,5% ühiskonnast. Kahe suure usu pooldumine näitlikustab metafoorselt ka Ukraina riigisisest regionaalset lõhet. Ida-Ukrainas on levinud õigeusk, samas kui läänes pigem katoliiklus (Razumkov.org.ua, 2006).

Nii Euroopa Liit kui Venemaa kasutavad kultuuri vahendina oma mõju kasvatamiseks, kuid Venemaal on selles igas mõttes oluline eelis. Venemaa retoorika on oma pehme

võimu projitseerimisel tihtipeale keskendunud rääkimisele minevikust, et mõjutada Ukraina avalikkust ning poliitilist eliiti tunnetama sidet ning seeläbi ka näha tulevikku koos Venemaaga. EL on kultuurilistes suhetes vastupidiselt keskendunud uute sidemete ja koostöö loomisele, mis toimub peamiselt läbi erinevate EL-i instrumentide ning mille kaudu luuakse erinevaid kultuuriprojekte, et levitada Euroopa kultuuri ning muuta see ukrainlaste jaoks atraktiivsemaks. Samas on see takistatud Ukraina meedia poolt, millest enamus on vene mõjutustega. Üle 50% telekanalitest on venekeelsed, samas kui inglise- või muukeelseid kanaleid on vähem kui 5%. Internetikeelena on peamiselt kasutusel vene keel ning 60% ajalehtedest, 83% ajakirjadest ja 87% raamatutest on vene keeles. Perioodiliselt ilmuvaid väljaandeid on Ukrainas 4000, millest vaid 16 on inglise keelsed ehk moodustab 0,4% väljaannetest (Українська правда, 2012).

Kuna raadiod on peamiselt keskendunud meelelahutuslike saadete edastamisele, siis on peamiseks uudiste allikaks ajakirjanduse kõrval televisioon. Televisioon on üks olulisemaid vahendid, mille kaudu Venemaa edastab propagandat. Euroopa kultuuri mõju on suurem läbi interneti, kus on läänelik kultuur domineerivam ning kust on võimalik leida alternatiivset teavet vene uudistele ning propagandale. Samas ei ole see EL-i kultuurilise mõju laiendamiseks piisavalt efektiivne vahend, kuna arvuteid omab ühiskonnast vaid 4%. Võrdluseks on televisioon olemas 97% majapidamistes. Euroopa Liidu võimet kultuuriliseks mõjutamiseks vähendab ka asjaolu, et väga väike osa ühiskonnast räägib inglise keelt. Samas on vene keel emakeeleks 40% inimestest. Haridussüsteemis on inglise keele õpe küll kohustuslik, kuid motiveeritus selle õppimiseks on suhteliselt madal. 351-st kõrgkoolist on Euroopa uuringud õpetatav eriala vaid viieteistkümnes.

EL-i peamine instrument on suurendada kultuurilialast koostööd läbi erinevate projektide. Selle alane koostöö on pidev ning reguleeritud, kuid reaalne mõju ühiskonnale on väike. Erinevad projektid nagu „Tandem“ ja „Dialog Kultuuride Vahel“ on edukad pigem Lääne-Ukrainas, kus elanikkond on suuremal määral Euroopastumise poolt. Kuigi Venemaa ja Ukraina vahelistest kultuurialastest koostööprojektidest on saadaval vähe andmeid, on põhjust arvata, et koostööprojekte eksisteerib, kas samaväärsel hulgal või rohkem kui EL-iga.

Usuliselt on Ukraina elanikkond jagunenud õigeusklikeks ning katoliiklasteks, mida

võib pidada sümboliks Ukraina sisepoliitilisest jagunemisest lääne ja ida vahel. 2006. aasta uuringu kohaselt on 26,8% inimestest õigeusku ning 5,9% katoliiklased. Samas vähendab usu mõju asjaolu, et enamused ühiskonnast peab ennast ateistideks. Kuigi on autoreid, kes usuvad, et Euroopa kultuur on oma populaarsust Ukrainas kasvatamas, siis on sellest reaalsuses vähe tõendeid. Kui Venemaa kasutab propagandat avalikkuse mõjutamiseks, siis Euroopal puudub sarnane initsiatiiv. Peamine viis muuta Euroopa kultuur atraktiivseks on läbi meelelahutussaadete ja muusika, milles näidatakse Euroopalikke elustandardeid.

Seeläbi saab öelda, et Venemaa kultuuriline mõju on suurem, kuna vene keele suur kasutatavus Ukrainas annab võimaluse levitada Vene kultuuri ja propagandat läbi väga mitmete kanalite. Samuti on Venemaal oluliselt vähem vaja panustada kultuurilisse koostöösse, kuna Venemaa ja Ukraina kultuurid on ajaloolise arengu tulemusena juba suhteliselt sarnased, mille läbi on ka suurem samastumine.

Tabel 5. EL-i ja Venemaa kultuuri muutujate mõju.

Muutujad mõju hindamisel	EL	Venemaa
Levinum keelekasutus inimeste seas	-	+
Levinum keelekasutus meedias ja kirjanduses	-	+
Suurem propaganda	-	+
Suurem kultuurialane koostöö	-	-

3.4. Ajalugu

Ajaloo seonduva konteksti analüüsimisel on kesksel kohal neli muutujat, mis omavad kõige suuremat rolli Euroopa Liidu ja Venemaa sellealase pehme võimu meetme efektiivsuse hindamisel. Antud muutujad on välja toodud alljärgnevas tabelis (Tabel 6).

Tabel 6. Muutujad EL-i ja Venemaa ajaloo kui pehme võimu meetmega seonduvas kontekstis

AJALUGU		
EUROOPA LIIT	Muutujad:	VENEMAA
	<ul style="list-style-type: none"> • ajalooline seotus; • ideoloogiline külgetõmbavus; • tööliste migratsioon; • ajalookäsitlus erinevate koolkondade poolt. 	

Sajandite jooksul on Ukraina alad korduvalt annekteeritud. Alates kaheksandast sajandist kuni mongolite sissetungini 1237-1240 kuulusid tänapäevased Venemaa, Ukraina ja Valgevene piirkonnad ühise nn Rus'i vürstiriigi alla, mis oli domineeriv jõud Ida-Euroopas. Pärast mongolite sissetungi muutus geograafiline kaart. Rus'i piirkonnad jagati Poola, Leedu, Ungari ja mongoli feodaalvalitsejate vahel. Poola ülemvõimuga elas piirkond läbi ulatusliku poolastamise. Ukraina lõi Poolast lahku 1648. aasta Ukraina revolutsiooniga, kus sõda Poolaga pani Ukraina otsima liitlasi. Pereislavi lepinguga 1654. aastal sai selleks liitlaseks Venemaa. 17. sajandi keskpaigaks oli Ukraina peaaegu kogu territooriumi ulatuses Vene impeeriumi osa. Ukraina iseseisvus 1917. aastal lühikeseks perioodiks, kuid 1921. aastal hõivas kommunistlik Nõukogude Liit Ukraina alad, mis püsis kuni 1991. aastani (Subtelny, 2009).

Perioodiliselt kuulusid, läbi ajaloo Ukraina alad läänevõimude (Poola-Leedu) alla 140 aastat, samas kui Venemaa/NSVL valitses Ukrainas kokku 278. aastat. Siinkohal on silmas peetud Ida-Ukrainat, sest Lääne-Ukraina liideti Nõukogude Liidu külge 1940. aastal. Sellest tulenevalt on Venemaa valitsusperiood ajalisel oluliselt pikem. Riik oli ajalooliselt jagunenud ida ja lääne vahel, mis on mõjutanud regionaalse lõhe tekkimist. Kuigi Venemaa ajaloolist mõju võib hinnata pikaajalisemaks, siis ei saa alahinnata teiste Euroopa riikide valitsusperioodi mõju Ukrainale ning seda täpsemalt Lääne-Ukrainale, mis tänapäevani on pigem meelestatud EL-i ning euroopastumise poolt. Seega on ajalool ning selle tänapäevasel kajastamisel oluline võime mõjutada inimeste identiteeti.

Ukrainas on kolm põhilist koolkonda, mis tegelevad ajaloo tõlgendamisega (Kuzio, 2006: 409-418):

- Russofiilide koolkond - Väidab, et kõik slaavi rahvused kuuluvad ühtse Venemaa alla ning eirab väiteid, et ukrainlastel on ajalooline õigus oma territooriumi üle.
- Ukrainofiilide koolkond - Natsionaal-demokraatlikute vaadetega. Ukraina peab välispoliitiliselt eralduma Venemaast ning integreeruma EL-ga.
- Ida-slaavi koolkond - Kõik ida-slaavi rahvad on venelased, kuid Ukrainal on õigus tänapäeval ajada eraldiseisvat rahvusvahelist poliitikat.

Neid erinevaid koolkondi esindavad ka kõik Ukraina presidendid. Ukraina esimene president Kravtšuk kirjeldas Ukrainat, kui puhvrit Venemaa ja Euroopa Liidu vahel, mille hiljem revideeris sillapeaks president Kutšma. Mõlema mõiste puhul seadis ta Ukraina geopoliitilise positsiooni väljaspoole Venemaad. Kui Venemaa ei olnud nõus tunnustama Ukraina riigipiire, alustas Kutšma lähenemist Euroopa Liidule, mis lõpuks kulmineerus riigipiiride tunnustamisega 1997-1999. Kuigi Kravtšukki ja Kutšmat peetakse Ida-slaavi koolkonna esindajateks, siis toetasid mõlemad ukrainofiilide koolkonda nii haridussüsteemis kui sõjaväes. Oma valitsusaja alguses sõnas Kutšma, et “Ukraina kultuuri häll on Euroopa kristlik tsivilisatsioon. Seetõttu on meie kodu eelkõige Euroopa.” (Kubicek, 2005: 272). Kutšmale järgnenud president Juštšenko oli ukrainofiilide koolkonna esindaja ja soovis suuremal määral eralduda Venemaa ajaloolisest pärandist ning läheneda Euroopa Liidule (Kuzio, 2006: 408-409; 414; 423). Ukraina viimast presidenti, Viktor Janukovitšit, võib pidada ida-slaavi koolkonna esindajaks, kuna sarnaselt Kutšmale ja Kravtšukile, on tema välispoliitiline hoiak olnud laveeriv.

Domineerivad koolkonnad Ukrainas on ida-slaavlased ja ukrainofiilid, samas kui russofiilide koolkonna järgijaid on tunduvalt vähem. Selle põhjus võib tuleneda sellest, et nii ukrainofiilide kui ka ida-slaavlaste põhimõtted on tsentristlikumad, toetavad Ukraina võrdsust Venemaaga (selle asemel, et käsitleda Ukrainat kui Venemaa väikest venda) ning näevad Ukrainat kui eraldiseisvat üksust, mille tulevik ei ole tingimata integratsioon Venemaaga.

Ajalugu on koos kultuuriliste sidemetega suur eelis Venemaa mõjuvahendina. Seeläbi on Vene eliit ka sellele retoorikas suuremat rõhku pannud. Toetanud venemeelset presidenti, Viktor Janukovitšit, ning väljendanud oma huvi Ukrainas läbi seal elava suure vene vähemuse, mis moodustab umbes 17% ühiskonnast. See on vajalik Venemaale ainuüksi selleks, et vältida Ukraina liikumist Balti riikide või Poola suunal, mis on ennast tihedalt EL-ga sidunud. EL-il puudub samasugune eelis. Kuigi ka erinevad Euroopa riigid on Ukrainas mõju avaldanud ning mänginud rolli Lääne-Ukraina Euroopastumisel, siis on tänapäeval EL-il vähe võimalusi rääkida ühisest minevikust. Seetõttu on Euroopa Liit tihtipeale keskendunud ühisele tulevikule, rääkides hüvedest, mida Euroopa Liit saab pakkuda, nii majanduslikult kui poliitiliselt.

Venemaa suurim eelis on siinkohal aga ühine minevik. Saavutamaks Ukrainas suurem mõju, on Venemaa keskendunud ühise kultuuriruumi säilitamisele. See väljendub tihedas koostöös Vene vähemusega Ukrainas, meediakanalite mõjutamisega ning Ukraina survestamisega vene keele muutmiseks riigikeeleks. SRÜ ekspert Konstantin Zatulin väidab, et “Kui iseseisval Ukrainal puudub eriliit või ühendus Venemaaga, siis on paratamatu, et Ukraina satub anti-Venemaa blokki./---/” (Samokhvalov, 2007: 27). Selleks, et saavutada see eriliit, rõhub Venemaa Nõukogude ülistamisele. Janukovitšist maaliti idealistlik ausa töömehe pilt, mis vastandus Juštšenko Läänemeelse poliitikaga. Rõhumine ühisele ajaloole ning kujunenud identiteedile Venemaaga, on EL pühendunud pigem majanduskoostööle, mis võib olla ka üks suuremaid põhjuseid, miks laiem avalikkus on Euroopa Liidu projekti suhtes skeptiline. Venemaa läbikukkunud demokraatia 1990-ndatel ja Putini võimuletulekuga saabunud suurem kindlustunne kinnitas aina rohkem Ukraina üldsusele, et kord on suurema väärtusega kui vabadus. Juštšenko võimuperiood alates 2005. aastast ei suutnud samuti tõestada demokraatia eelist teiste riigikordade seas, kuna inimesed ei tunnetanud, et see oleks oluliselt midagi ühiskonnatsandil muutnud. EL puudujääk on siinkohal seotud ühtse identiteedi kujundamisel oma idanaabruses, mis suudaks võistelda ajalooliste traditsioonide ning Venemaa-Ukraina kultuurilise lähedusega (*Ibid.*: 29-31).

Pikka ajaloolist sidet Venemaaga väljendab ka migratsioonistatistika. 2009. aasta seisuga on 2 miljonit inimest otsustanud migreeruda Venemaale, samas kui Euroopa

Liidu riikidesse on seda teinud kolm miljonit inimest. (Popescu, *et al.* 2011: 91) Samas on oluline märkida, et Venemaale rännanud kahest miljonist inimesest vaid 93 390 on Ukraina kodanikud (MPC Team, 2013). Ülejäänud on Ukraina päritolu vaid sünnimaa järgi. Kõige suurem migratsioon toimus pärast Nõukogude Liidu lagunemist, kus suur osa Ukraina elanikest, kes olid Vene päritolu naasesid Venemaale. Venemaale migreerunud inimestest on suur osa, kes pidevalt naasevad Ukrainasse, samas kui Euroopa Liidu riikidesse rännanud isikutest on suurem osa sinna püsivalt elama jäänud. EL on migratsiooni mõneti ka soodustanud. Ukraina ja EL-i vahel on sõlmitud viisa lihtsustuse lepe 2008. aastal. Sellele lisaks on Ukrainal oma läänepoolsete lähinaabritega lepe (Poola, Slovakkia ja Ungari) kohalikuks lihtsustatud piiriületuseks (*ibid.*). Sellest lähtuvalt võib järeldada, et Euroopa Liit võimaldab rännet oma liikmesriikidesse, mis on oluline mõjutegur integratsiooni süvendamiseks sotsioloogilisel tasandil. Kuigi EL-il puudub sarnane ajalooline side Ukrainaga nagu seda on Venemaal, siis on Euroopa Liidu kõrgem elatustase atraktiivne paljudele ukrainlastele. Mõju suurus on seda märgatavam, kui võrrelda migratsiooni Venemaale, kuhu migreeruvad peamiselt etnilised venelased, kes Nõukogude perioodil olid elama asunud Ukrainasse.

Kuigi ajalooliselt on Ukraina olnud suuremal määral Vene impeeriumi või Nõukogude Liidu mõjusfääris, siis on Euroopa Liit sõnastanud 2008. aasta Assotsiatsiooni Leppes, et Ukraina on Euroopa riik, millega EL jagab ühist ajalugu ja väärtuseid. 2014. aastal lisati see preambulana Assotsiatsiooni Leppe juurde. (What's in the EU-Ukraine agreement?, 2014) Samamoodi märkisid Euroopa Liidu esindajad 14. EL-Ukraina tippkohtumisel, et EL pooldab Ukraina "Euroopa valikut" ning et kahe poole omavaheline suhtlus baseerub ühisel ajalool ning väärtustel. Venemaa konkureerib selle ideega, rääkides Ukrainast kui vennasrahvusest. President Vladimir Putin sõnas 2014. aastal, et venelased ja ukrainlased on üks rahvus. Vene eliit rõhub kõige rohkem sarnasele keelele, usule, ajaloole ja kultuurile.

Euroopa Liidul puudub Ukrainaga nii tihe ajalooline side, mille läbi oma pehmet võimu rakendada. Samas on EL-il eelis rääkida ühistest väärtustest ning selle läbi mõjutada Ukrainat ideoloogiliselt samastuma. Kui 1990. aastatel oli see veel suhteliselt keeruline (EL keskendus sisemistele laienemistele, sisemise integratsiooni suurendamisele, samas kui Ukraina oli vastsetl iseseisvunud riik, mis oli algusjärgus oma poliit- ja

majandussüsteemide ülesehitamisel), siis 21. sajandil on see samastumine suurenenud. Seda toetab migratsioon Euroopa Liidu riikidesse, läbi mille nähakse teistsugust elustandardit ja riigisüsteemi. Lisaks sellele ka noorema põlvkonna erinevad vaated, mis on avatumad Euroopa Liidu väärtustele ning mis ei ole harjunud Nõukogude riigisüsteemiga.

Seeläbi võib öelda, et kuigi lähtudes ajaloolistest sidemetest, mida Venemaa kasutab oma mõju suurendamiseks Ukrainas, siis Euroopa Liidul on teoreetiline eelis läbi kolme meetme, mis nii otseselt kui kaudselt mõjutavad Ukraina poliitilist eliiti ja avalikku arvamust:

- 1) Ideoloogiline külgetõmbavus, mis on mõjutanud Ukrainofiile ja rahvuslasi eelistama “Euroopa valikut”.
- 2) Lihtsustatud viisa-süsteem, mis ühes suhtelise avatusega kõrgema elatustasemega piirkondadele on atraktiivne Ukraina elanikele.
- 3) EL-Ukraina Assotsiatsiooni Lepe, läbi mille on sõnastatud Ukraina ja EL-i jagatud ajalugu ja väärtused.

Venemaa avalik Ukraina käsitlemine sama rahvuse, vennasriigi ja ühise ajalooga üksusena, läheb vastuollu Ukraina iseseisvuse põhimõtetega, mis ei soovi olla Venemaa “väiksem vend”. Seda kinnitab ka Ukraina presidentide järjepidev nõudmine, et Ukrainat koheldaks Venemaa poolt kui võrdset partnerit. EL, mis oma olemuselt esindab võrdsete riikide ühendust, kelle peamine eesmärk on majanduslik integratsioon ning väärtuste jagamine, on lähedasem Ukraina tuleviku nägemusele omariiklusest.

Tabel 7. EL-i ja Venemaa ajaloo meetme muutujate mõju.

Muutujad mõju hindamisel	EL	Venemaa
Ajalooline seotus	-	+
Ideoloogiline külgetõmbavus	+	-
Tööliste migratsioon	+	-
Ajalookäsitlus erinevate koolkondade poolt	+	+

3.5. Majandus

Majanduslike meetmete kontekstis on alljärgnevas tabelis (Tabel 8) viidatud tähtsamatele muutujatele, mis mõjutavad Euroopa Liidu ja Venemaa poolt kasutatavate meetodite efektiivsuse hindamist.

Tabel 8. Muutujad EL-i ja Venemaa majanduse kui pehme/tugeva võimu meetmega seonduvas kontekstis

MAJANDUS		
EUROOPA LIIT	Muutujad:	VENEMAA
	<ul style="list-style-type: none">• kaubanduslik sõltuvus;• välisinvesteeringute osakaal;• pakutav välisabi;• energiasõltuvus.	

Nye kohaselt on majandus tugev võim läbi ühe riigi võime majanduslikult mõjutada teist riiki. Majandust on käsitletud nii pehme kui tugeva võimuna. Majanduslikke meetmeid võib kasutada oma eesmärkide saavutamiseks läbi nii majandussanktsioonide kui ka majanduskoostöö ehk kas läbi ultimaatumite esitamise ja manipuleerimise või majandusabi pakkumise ning kasumlike kaubandustehingute. Seetõttu on töö eesmärkide kohaselt käsitletud majanduslikku sõltuvust nii pehme kui ka tugeva võimu raamistikus. Eelkõige on majanduslik mõju seotud erinevate hüvede pakkumisega saavutamaks teise riigi üle suuremat kontrolli ning sanktsioonidega, et muuta vastuvõetamatuid otsuseid. Majandusliku mõju hindamiseks on EL-i ja Venemaa majanduspoliitikat Ukraina suunas käsitletud läbi nelja muutuja. Esmalt on vaadeldud ekspordi ja impordi suurust, mis indikeerib vastastikuse sõltuvuse määra, teiseks on hinnatud otseseste investeeringute suurust Ukrainasse. Kolmandaks on hinnatud välisabi suurust ning neljandaks Ukraina energiasõltuvust.

Ukraina on Euroopa suurim riik, mis geopoliitiliselt starteegilise asukoha kõrval on majanduslikult oluline nii EL-ile kui Venemaale. Ukraina peamised ekspordiartiklid on raske- ja keemiatööstusproduktid. Kõige suuremad impordiartiklid on tööstusseadmed, energia ja kemikaalid. Ukraina impordib ligi 80% vajaminevas naftast ning 77% gaasist. Ekspordiartiklid moodustavad 40% Ukraina SKP-st. Ekspordist 40% moodustab rauamaak. Selle kõrval on olulised artiklid ka teravili, päevalilleseemned ja suhkrupeet.

Ukraina SKP kasvas 2000-ndatel aastatel 75%, kuid koges järsku langust ülemaailmse majanduskriisi ajal kui SKP kahanes 15,1%. Samas on Ukraina majandustegevus raskendatud tänu ülemäärastele valitsuse regulatsioonidele, korrupsioonile ja õiguskaitse puudumisele (IBP USA Staff, 2013: 28-29). Majandusstabiilsus on Ukraina valitsuse üks esmaseid eesmärke võimule saades, kuna sellel on otsene seos valitsuse populaarsusega. See tähendab, et stabiilsed hinnad ning kasvav majandus mängivad sisepoliitikas olulist rolli. Eriti tundlik on Ukraina avalikkus energiahindade osas. EL-i ja Venemaa kontekstis on Ukraina elanikkond suuresti mõjutatav sellest, milliseid majanduslikke hüvesid üks või teine pool pakub ning kumma suunaline välispoliitika võiks pakkuda suuremat majanduslikku kindlustunnet.

Euroopa Liidu poliitiline integratsioon on tihedalt läbipõimunud majandusliku integratsiooniga. EL-i esmane eesmärk oli siduda oma liikmed ühtsesse majandusruumi, mis lihtsustaks ja soodustaks kaubavahetust. Majanduslikku sõltuvuse suurenedes suureneb ka poliitiline integratsioon. Ukraina liitumine WTO-ga 2008. aastal andis tõuke Ukraina ja Euroopa Liidu vahelise vabakaubandusala leppe arutelude alguseks, mis on osa EL-Ukraina Assotsiatsiooni Leppest (Globaledge.msu.edu, 2012). Alates Ukraina iseseisvumisest on EL-i eksport ja import Ukrainasse hüppeliselt tõusnud (Nilson, 2011: 2). 2012. aasta seisuga on Ukraina import EL-riikidest 31% ja eksport 24,9% kogumahust. Popescu, Kobzova ja Wilson (2011) on oma uurimuses EL-i ja Venemaa võistluslikust naabruskonnast, leidnud, et EL-i suunaline eksport on 31,5% ja import moodustab 36% kogu Ukraina väliskaubandusest (Popescu, *et al.* 2011: 97), mis annaks Euroopa Liidule Venemaa ees eelise. Samas jällegi toetudes IMF-i, Euroopa Komisjoni ja WTO andmetele on impordi ja ekspordi mahud peaaegu samaväärsed, erinedes vaid 1 protsendipunkti osas (European Commission, 2014a).

Samas on tõenäoline, et kaubavahetus Ukraina ja EL vahel kasvab. Seda esmalt põhjusel, et Lääne-Ukraina on väga huvitatud vabakaubandusala (assotsiatsioonileppe raames nim. DCFTA) loomisest EL-ga, mis lihtsustaks ekspordi ja impordi ning vähendaks hetkel kehtivaid tasusid. Teiseks meelitaks see suuremal määral ligi välisinvestoreid, mis aiataksid edendada ja stabiliseerida Ukraina sisemajandust. Senini on EL järkjärguliselt lihtsustanud tingimusi Ukraina majanduse integreerumiseks EL-i.

Näiteks 2005. aastal andis EL Ukrainale turumajandusriigi staatuse ning toetas Ukrainat multilateraalsete nõudmiste täitmisel WTO-ga liitumisel (IBP USA Staff, 2013: 42). Hetkeseisuga on Vabakaubanduslepe arutelusid alustatud nii EL-i kui SRÜ-ga, kuid kummagi poolega pole jõutud lõpliku ratifitseerimiseni. Samuti on need üksteist välistavad ehk Ukraina otsus sõlmida vabakaubanduslepe ühega välistab selle sõlmimise teisega. Seega on Ukraina kaubanduslik ning majanduslik tulevik suuresti veel lahtine ning sõltuv läbirääkimiste tulemustest vabakaubandusala osas. Lepete sõlmimist takistavad ka EL-i sisesed majanduslikud probleemid, mis kahandavad Ukraina usaldust EL-i stabiilsuse ning tuleviku osas ning Venemaa motiiv majandusliku integratsiooniga saavutada Ukraina üle suurem poliitiline võim.

Euroopa Liidu otsene investeering Ukraina majandusse on 2011. aasta seisuga 37,7 miljardit dollarit, mis on üle poole võrra rohkem kui 2009. aastal. Kõikidest investeeringutest Ukrainasse on EL-i osakaal 79,8%. Seejuures on kõikidest Ukraina välisinvesteeringutest 95% Euroopa Liitu. Kõige suuremad investeeringud on EL liikmed teinud Ukraina põllundus- ja finantssektorisse. Kõige suuremad investeerijad on Küpros, Saksamaa ja Itaalia. Samas on väga tõenäoline, et vähemalt osa Küprose investeeringutest on Vene päritolu, mis vähendab tegelikku Euroopa Liidu päritolu investeeringuid. Küprose investeeringud moodustavad kogumahust 22%. Sellest hoolimata jääb EL-i investeeringute osakaal suureks (Komonov, 2012: 2). Mankovska (2001) väidab, et EL-i suurte investeeringute põhjus peitub Ukraina odavas tooraines ning töajõus (Mankovska, 2001: 19). Ukraina suurärid näevad suuremat arenguvõimalust Euroopa Liidus, mis on osaliselt takistanud ka Ukraina liitumist Venemaa Tolliliiduga. Tolliliiduga liitumine välistaks vabakaubanduslepe sõlmimise EL-ga.

EL-i huve Ukrainas väljendab ka majandusabi osakaal. 1991-2006 aastate vahemikus pakkus EL Ukrainale majandusabi 2,4 miljardit eurot. 2007-2010. aastate vahemikus langes see 494 miljoni euroni. Langust võib põhjendada üleilmse majanduskriisiga, kus majandusabi pakkumine langes hüppeliselt üle maailma. Samas vaidleb Popescu, et majandusabil on olnud vähe mõju Ukraina majandusele, kuna sellest suur osa läks kulude katteks kui kaotati viisad ja ühtlasi ka viisalõivud EL-i riikide kodanikele.

Euroopa Liidu raportis Ukrainale pakutavast finantsabist on instrumendid suunatud peamiselt demokraatliku õigusriigi arenguks, Ukraina gaasitarne süsteemide moderniseerimiseks ning visavabaduse tegevusplaani kiirendamiseks. Plaani kohaselt eraldatakse Ukrainale 2013. aastast 3 miljardit eurot Euroopa Liidu eelarvest. Abipaketi eesmärgiks on EL-i kohaselt Ukraina aitamine raskes majanduslikus olukorras, poliitilise ja majandusliku ülemineku ning reformimisprotsessi kiirendamine. EL väljendab ka valmidust kirjutada alla Assotsatsiooni ja Vabakaubandus Lepele. Liit usub, et see aitaks tõsta Ukrainas avalikku teadlikust EL-i koostööga kaasnevatest hüvedest (European Commission, 2014b).

Euroopa Liidul puudub Venemaaga sarnane eksporditavate energiainstrumentide, pigem on EL sõltuv Venemaa energiast ja Ukrainast kui selle transiidiriigist. Seeläbi on EL-i majandustegevus suunatud Ukraina majanduse igakülgele toetamisele, mille eesmärk on Ukraina siduda vabakaubandusalaga. Eelkõige on Euroopa Liidul vaja tõestada, et vabakaubanduslepe EL-iga on Ukrainale pikas perspektiivis kasulikum kui Venemaaga. Selleks on tehtud osalisi piirangute vähendamisi nagu tariifikvootide alandamine Ukraina kaupadele. Asümmeetriline Assotsatsiooni Lepe peaks EL-i sõnul säästma Ukraina eksportkaupade tootjatele ligi pool miljardit eurot aastas. Importmaksude alandamisega võidakse Ukraina põllumajandusliku toodangu ekspordil 400 miljonit eurot aastas (European Commission, 2014b).

Venemaa majanduslik koostöö Ukrainaga on olemuslikult teistsugune, kuna see on peamiselt dikteeritud Venemaa energiapoliitikast. Nagu eelnevalt analüüsitud, on Venemaa suurim sunnidiplomaatiline hoob energiainstrumentide ja -hindadega manipuleerimine. See on efektiivne ka seetõttu, et ei mõjuta ainult Ukrainat vaid ka ülejäänud Euroopa Liidu riike. Kuid Ukraina majanduslik seotus väljendub ka mujal peale energiaimpordi sõltuvuse. 2012. aasta seisuga saabus 32,4% Ukraina importkaupadest Venemaalt, samas kui eksportkaupadest 25,6% läks Venemaale (European Commission, 2014c). 2004-2008. aastate vahemikus kasvas Ukraina väliskaubandus Venemaaga imporditavatelt kaupadelt 11,8 miljardilt dollarilt 19,4 miljardi dollarini. Ekspordimäär kasvas 5,8 miljardilt 15,7 miljardi dollarini (Blyakha, 2009: 3-4). Eksporditavateks on peamiselt metall, mehaanilised- ja tehnikatooted,

transpordivahendid ja mineraalkeemia. Imporditakse gaasi ja naftat (Tradingeconomics.com, 2014).

Otseste investeeringute osakaal on võrreldes Euroopa Liiduga Venemaalt oluliselt väiksem, 5,2% kogu investeeringutest. Madalate investeeringute üheks põhjuseks on Vene ettevõtete eelistus investeerida läbi muude riikide nagu Küpros ja Holland. Tegelik investeeringu osakaal on tõenäoliselt kordades suurem. Investeeringud on alates 1995. aastast kasvanud 30 miljonilt dollarilt peaaegu 500 miljoni dollarini 2007. aastaks. Järsu kasvu põhjuseks peab Blyakha (2009) asjaolu, et Vene investoritel on Ukraina turule väga lihtne siseneda. Seda nii turu sarnasuste pärast kui keelebarjääride puudumise tõttu.

Teiseks on Vene investorid vähem hirmutatud Ukraina ebastabiilsest majandusest, kuna on harjunud sarnaste olukordadega tegelema ka Venemaal. Võrreldes Euroopa Liiduga on Venemaa investeeringud suunatud suuremal määral majandussektoritesse, mis mõjutavad tööstuse kasvu ja eelarvetulusid (Blyakha, 2009: 6). Samas on Venemaa investeeringud osadesse tundlikesse sektoritesse mõjutanud Ukraina julgeoleku tunnetust ning kutsunud esile vastuseisu Venemaa edasisele sekkumisele Ukraina turule. Kõige suuremad vaidlused on gaasihindade üle, mille madaldamise eest soovis Venemaa suuremat kontrolli Ukraina gaasitranspordi süsteemi üle (Kononov, 2012: 2).

Täpne andmestik puudub Venemaa finantsabi osas Ukrainale, kuid arvestades Ukraina suurt gaasivõlga Venemaale, on Venemaa peamine abi gaasihindade hoidmine madalal tasemel. Kui hind tõusis 2005. aastal Lääne-Euroopaga samale tasemele neljakordistades Ukraina gaasiarved, siis on see piisav indikaator hindamaks Venemaa majanduslikku mõju Ukrainas kõrgeks. Kui kaubavahetuses on nii Euroopa Liit kui Venemaa peaaegu samasuguste näitajatega Ukraina kõige suuremad partnerid, siis välisinvesteeringutes on Euroopa Liit 79,8-protsendiga eespool. Samas on suur osa Vene investeeringutest tehtud läbi teiste riikide, mis raskendab Venemaa kogu investeeringute mahu hindamist.

Kokkuvõtvalt on Venemaa investerinud majandussektoritesse, mis mängivad Ukraina poliitilisel mõjutamisel suuremat rolli nagu gaasitransiit ja tööstus. EL ja Venemaa

majanduslikul mõjul on väga erinevad lähtekohad. Euroopa Liit näeb majandusliku mõju kasvatamist läbi integratsiooni ja majandussidemete kasvatamise. Eelkõige läbi Vabakaubanduslepe sõlmimise, mis lähendaks bilateraalselt koostööd ning pakuks laialdaselt toetust Ukraina majandusele reformides ning turumajanduslike põhimõtete ülevõtmisel. Seega on Euroopa Liidu mõju meetodid ka siinkohal lähtuvad liidu pehme võimu iseloomust. Juhul kui Vabakaubanduslepe sõlmitakse, on tõenäoline, et Ukraina kaubandusmaht EL-ga ületab impordi ja ekspordi mahud Venemaaga.

Seejuures ei saa alahinnata Venemaa energiapoliitika hooba, millel on poliitiliselt kõige rohkem kaalu. Seda eelkõige lähtuvalt asjaolust, et Euroopa Liidu pakutavad majandushüved on vaid potentsiaalne tuleviku perspektiiv, samas kui Venemaa majandussanktsioonidel on Ukraina sisepoliitikale ja majandusele kohene ning ränk negatiivne mõju. Samas võib energiaga pidev manipuleerimine viia ka Ukraina välispoliitilise suuna muutuseni ning alternatiivsete energiaallikate otsingutele. Ebastabiilses majanduslikus olukorras on Ukraina sõltuv välisabist, mida Euroopa Liit pakub 2013. aastast ja edaspidi 3 miljardit eurot, eelnevalt on välisabi kõikunud 500 miljoni ja 2,4 miljardi euro vahel, mis on suuresti seotud ka Euroopa Liidu sisese majandusliku olukorraga. Venemaa ja Ukraina majanduslike suhteid raskendam Ukraina suur gaasivõlg Venemaale, mida Venemaa on samuti kasutanud poliitiliseks manipuleerimiseks.

Tabel 9. EL-i ja Venemaa majanduse muutujate mõju.

Muutujad mõju hindamisel	EL	Venemaa
Kaubanduslik sõltuvus	+	+
Välisinvesteeringute osakaal	+	-
Pakutav välisabi	+	-
Energiasõltuvus	-	+

3.6. Sunnidiplomaatia

Sunnidiplomaatia kui tugeva võimu meetodi analüüsi keskmes olevad olulisemad

muutujad on ära toodud Tabel 10-s.

Tabel 10. Muutujad EL-i ja Venemaa sunnidiplomaatia meetmega seonduvas kontekstis.

SUNNIDIPLOMAATIA		
EUROOPA LIIT	Muutujad:	VENEMAA
	<ul style="list-style-type: none"> • majandussanktsioonide kasutamine; • poliitiline survestamine ja nõudmiste esitamine; • nõudmiste esitamine ja ähvarduste kasutamine valitsusjuhtide retoorikas; • mõjusa sunnidiplomaatilise instrumendi olemasolu. 	

George (1991) on sunnidiplomaatiat nimetanud kaitsestrateegiaks, mis läbi erinevate (poliitiliste, majanduslike, sõjaliste) sanktsioonidega ähvardamise võib mõjutada vastuvõtvat riiki oma otsuseid muutma (George, 1991: 9). Meetmeid valitakse vastavalt mõjususele. Peksen ja Drury (2009) väidavad, et sunnidiplomaatias kasutatakse eelistatult majandussanktsioone poliitiliste eesmärkide saavutamise (Peksen ja Drury, 2009: 394). Hyde-Price (2006) on oma uurimuses analüüsinud EL-i normatiivset võimu ning ütleb, et kuigi Euroopa Liidul on võrreldes teiste rahvusvaheliste tegutsejatega vähem sunnidiplomaatiaks vajaminevaid instrumente, on liidu eelis selle pehme võim. See tähendab, et enamasti eelistab EL kasutada diplomaatilist veenmist, läbirääkimisi ja kompromisse, kuid eelnevate instrumentide läbikukkumisel kasutatakse majandussanktsioone (Hyde-Price, 2006: 220-225).

Hyde-Price'i (2006) sõnul on EL seda peamiselt rakendanud oma lähinaabruses, endistes kommunistlikes riikides, et jõulisemalt suunata riike demokraatiasse (*Ibid.*: 226-227). Kuigi mitmed autorid on vaielnud, et Euroopa Liidu peamine võim tuleneb selle normatiivsest iseloomust (Pace, 2007; Adler ja Crawford, 2004; Manners, 2006; Diez, 2005) ehk pehmest võimust, siis on ka olulisi märke tugeva võimu instrumentide kasutamisest, mis peegeldab EL-i eesmärki säilitada hegemoonia oma lähinaabruskonnas, kus sarnase poliitilise süsteemi ja väärtuste jagamine on primaarse tähtsusega. Teiseks EL-i motiiviks on stabiilsuse säilitamine oma lähinaabruskonnas, kartes konfliktide eskaleerumist ning laienemist (Popescu, *et al.* 2011: 86). EL-i

sanktsioonide määramine on reguleeritud Ühise Välis- ja Julgeolekupoliitika Leppe raamistikus, mis kinnitab, et Euroopa Liit kasutab esmajärjekorras diplomaatilise ning majandusliku iseloomuga sanktsioone (Eeas.europa.eu, 2008).

Lauren (1972) on oma töös "*Ultimata and Coercive Diplomacy*" öelnud, et sunnidiplomaatia kõige ekstreemsem vorm on ultimaatum. See on tugeva võimu oluline meetod, mille kaudu on võimalus teisele riigile anda võimalus oma otsuseid muuta või selle asemel astuda sõtta (Lauren, 1972: 131). Erinevalt otsesest sõjakuulutamisest lisab see vastuvõtvale riigile olulise psühholoogilise surve ehk valiku sõja ja rahu vahel. Kui ajalooliselt on ultimaatumi eiramise tulemus olnud enamasti sõda (nagu näiteks Baasidelepe Eesti ja Nõukogude Liidu vahel), siis on tänapäeval, suurenenud majandusliku sõltuvuse ruumis, lisandunud sellele majandussanktsioonid kui ultimaatum. Kuigi majandusembargod ja -sanktsioonid ei tähenda otsesest jõu kasutamist ning tunduvad seeläbi ka leebema meetmena, võib neil olla väga ulatuslik mõju riigi sisepoliitikale. Sunnidiplomaatia kasutamine efektiivse meetmena on saanud ka kriitikat. USA Rahu Instituudi uurimuses on sunnidiplomaatia efektiivne 32% olukordadest (Jentleson, 2006: 1). Selle põhjuseks võib olla, et tagajärjed, millega vastast ähvardatakse pole piisavalt mõjuvad ning isegi kui sanktsioonid on kehtestatud, kehtivad need vaid lühiajaliselt.

Venemaa välispoliitika muutus oluliselt pärast Vladimir Putini presidendiks saamist 2000. aastal. Suuremal määral on kasutusele võetud sunnidiplomaatia meetmeid (Monaghan, 2008: 720). Põhjuseid sellele võib leida mitmeid. Esiteks muutis Putin Venemaa välispoliitilisi hoiakuid. Seda väljendas diplomaatilise suhtluse muutus lääneriikidega ning eriti vastuseis USA hegemooniale. Putin hakkas rääkima Venemaast kui impeeriumist, suurriigist ning ülistas Nõukogude Liitu. Suurenes ka tähelepanu endistele Nõukogude satelliitriikidele, mille Venemaa mõjusfääris hoidmine sai sõnastatud eesmärgiks (Crabtree, 2009: 226). Eelkõige eristavad Putini välispoliitikat tema eelkäijast meetmed, mida välispoliitiliste eesmärkide elluviimiseks kasutatakse. Nicu Popescu kohaselt on Venemaa sunnidiplomaatilised meetmed viimase kümne aasta jooksul olnud eelkõige majandusliku iseloomuga (Popescu, *et al.* 2011: 82). Lähtuvalt naaberriikide suurest energiasõltuvusest Venemaast on see Venemaa üks

peamisi meetmeid läbi mille riike mõjutada. Näiteks kasutas Venemaa majandussanktsioone konfliktis Gruusiaga - peatades gaasitransiidi ning keelates Gruusia veinide impordi Venemaale (German, 2009: 229).

Selleks, et hinnata Euroopa Liidu ja Venemaa sunnidiplomaatilist käitumist saavutamaks Ukraina üle suuremat mõju, on analüüsitud mõlema osapoole retoorikat ning sanktsioone, mis on läbiviidud poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Võrdluses on kasutatud nii EL-i kui Venemaa poliitilisi avaldusi kui ka majandussanktsioone, võrreldes nende meetmete efektiivsust lähtuvalt sunnidiplomaatia tulemuslikkusest ehk sellest, kas nõudmiste ja sanktsioonidega on eesmärgid täidetud.

Euroopa Liidu-Ukraina suhetes on EL-i sunnidiplomaatia olnud täielikult poliitilise iseloomuga. See tähendab, et Euroopa Liit on kasutanud sunnidiplomaatilisi meetmeid juhul kui Ukraina sisepoliitikas on toimunud olulisi ning maailmas palju tähelepanu pälvinud inimõiguste rikkumisi või demokraatlike põhimõtete vastu vastuolulisi otsuseid. Üheks märkimisväärsemaks on endise Ukraina peaministri, Julia Tšomošenko vangistamine 2011. aastal. Kohtuotsus sai tugeva rahvusvahelise pahameele osaliseks. EL nimetas süüdimõistmist "õiguse selektiivseks kohandamiseks lähtuvalt poliitilistest motivatsioonidest" (*EU feels let down by Ukraine over Tymoshenko*, 2011). Tulenevalt sellest lükkas EL edasi Assotsatsioonileppe ja Vabakaubandusleppe läbirääkimised ning nimetas Tšomošenko vabastamist esmatahtsaks, kui Ukraina soovib Euroopa Liiduga jätkata assotsatsioonileppe arutelusid (Dragneva ja Wolczuk, 2012: 12). Konkreetsete sanktsioonide kehtestamine tekitas Euroopa Liidu siseselt hulgaliselt vastuolusid. Ühest küljest toetati sanktsioonide kehtestamist, kuid see tekitas ka olulist vastuseisu, kuna reaktsioonina kardeti Ukraina pöördumist Venemaa poole. EL saatis Ukraine valitsusele ka ametliku petitsiooni, et Tšomošenko vabastataks, kuid kõik liidu palved ning nõuded jäid vastuseta ning lubadused kompromissiks jäid täitmata (Wilson, 2011: 9). Tšomošenko vabastati vanglast 2014. aastal, kui Ukraina sattus sisepoliitilisse kriisi ning Ukraina rahvuslased alustasid meeleavaldusi võimaloleva presidendi otsuse vastu sõlmida Venemaaga ulatuslik majanduslepe.

Euroopa Liidu sunnidiplomaatia osutus antud konfliktis ebaefektiivseks. Pärast

nõudmisi, palveid, pahameele ülesnäitamist ning Assotsatsiooni Leppe läbirääkimiste peatamist, ei soostunud Ukraina eliit siiski Tõmošenkot vabastama. Tõmošenko vabastamise eesmärgil kaaluti diplomaatiliste sanktsioonide kehtestamist, kuid sanktsioonide elluviimiseni ei jõutud. Selle asemel mõjutas endise peaministri vabastamist rahvuslike jõudude avalik vastuseis kehtivale võimule, mis paisus revolutsiooni tasemel valitsusvahetuseks. EL demonstreeris antud juhul nõrka taht sundimaks Ukrainat oma otsust muutama. EL ei kasutanud ei otseseid poliitilisi ega majanduslike sanktsioone, mis võiksid Ukraina valitsust mõjutada. Kuigi assotsatsioonilepe on Ukrainale oluline, siis läbirääkimiste ajutine peatamine ei omanud endas Janukovitši võimu kehtestamise perioodil piisavalt tähtsat rolli.

Euroopa Liidu sanktsioonid Ukraina vastu on senini jäänud deklaratiivseks.² Alates Nõukogude Liidu lagunemisest on EL kasutanud sanktsioone vaid juhul kui konflikt on eskaleerunud, näiteks Gruusia sõda ja Kosovo konflikt või kui inimõiguste ja -vabaduste rikkumine on väga laiahaardeline nagu näiteks Valgevenes. Siiani on Euroopa Liidu sunnidiplomaatia kasutamine olnud harv ning sanktsioonid, millega püütakse mõjutada, ei ole kuigi kaugeleulatuvad. Enamasti on EL näidanud suuremat initsiatiivi kui USA võtab juhtimise enda peale. Ukraina poliitiline eliit on erinevate vastuolude tõttu saanud Euroopa Liidult pigem halvakspanevoid märkuseid, mis on kõige rohkem seotud valimiste seadusliku läbiviimise ning inimõigustega. Seega väljendub EL-i sunnidiplomaatiline käitumine vaid nõudmiste või petitsioonide esitamises diplomaatilisel tasandil, millel ei ole Ukrainale suuremaid poliitilisi ega majanduslike tagajärgi.

Venemaa sunnidiplomaatiline käitumine on Euroopa Liidu omast oluliselt erinev. Kuna kõige efektiivsem sunnidiplomaatia vorm on majandussanktsioonide elluviimine, siis eeldab see ka tihedat majanduslikku sõltuvust ühe riigi poolt. Venemaa eelis Ukraina mõjutamisel on Ukraina sõltuvus Venemaa gaasist. Kogu Kravtšuki ja Kutšma valitsusperioodi müüs Venemaa Ukrainale gaasi odava hinnaga – 50 dollarit tuhande

² Väljaarvatud 2014. aastal Ukraina kriisi ajal. Sanktsioonid on suunatud Venemaaga koostööd tegevate jõudude vastu, kes destabiliseerivad Ukraina sisepoliitilist olukorda ning õhutavad agressiooni. Meetmed on siiani olnud poliitilise ja majandusliku iseloomuga (RadioFreeEurope/RadioLiberty, 2014).

kuupmeetri kohta (võrreldes Lääne-Euroopaga, kus hinnaks oli 235 dollarit sama koguse kohta). Peale selle pakkus Venemaa Ukrainale veel lisaks erinevaid soodustusi gaasi hinnalt, kui Ukraina lubab oma territooriumit kasutada gaasitransiidiks Lääne-Euroopasse. Poliitiliselt oli Kutšma suutnud leida Venemaa presidendi Boris Jeltsiniga mõlemaid pooli rahuldava kompromissi. Kuigi Kutšma oli oma võimu teisel perioodil oluliselt läänemeelsem, ei kõigutanud see kahe poole majanduslikku koostööd. Seda võib osaliselt pidada ka Boris Jeltsini teeneks, kes oli oluliselt tolerantsem Lääneriikide suureneva integratsiooni suhtes Venemaa naabruses, kui tema järglane Vladimir Putin. Putini võimuperioodil algas ka kahepoolsete suhete halvenemine, millele andis tõuke Juštšenko võimuletulek Oranži revolutsiooniga 2005. aastal.

Juštšenko valimine presidendiks muutus Venemaa jaoks probleemiks kolmel põhjusel (Newnham, 2013: 117-118):

- 1) Juštšenko tõstatas üles ajaloolised teemad, mis olid seotud Nõukogude negatiivse pärandiga.
- 2) Ukraina tuleviku sidumine Euroopa Liidu ja NATO-ga.
- 3) Sevastopoli sõjaväebaaside leppe küsimus, milles Juštšenko oli seisukohal, et lepet ei pikendata edasi pärast 2017. aastat.

Venemaa võttis Ukraina suunamuutuse teemal korduvalt sõna, väljendades, et juhul kui Ukraina otsustab liituda NATO-ga, on Venemaa valmis lõpetama koostöö sõjatööstuses, paigaldama raketid Ukraina piiri äärde, hindama ümber oma suhted Kiieviga ning muutma oma senist energiapoliitikat Ukraina suhtes (RadioFreeEurope/RadioLiberty, 2008). Ka Putin väitis, et kui Ukraina läheneb Euroopa Liidule ja NATO-le ei ole Venemaa kohustatud Ukrainale erenegiasoodustusi pakkuma (Buryk, 2010: 11). Juštšenko jätkas lähedasemat koostööd Lääneriikidega, mille reaktsioonina alustas Venemaa energiatarnete ja -hindadega manipuleerima. Venemaa katkestas gaasi tarne ja tõstis hindu kokku viiel korral, 2005-2009. aastate vahemikus (Mapreport.com, 2014).

2005. aastal tõsteti energiahindu 50 dollarilt Lääne-Euroopaga võrdsele tasemele, 235 dollarile tuhande kuupmeetri kohta. Sellele lisandus võlgade väljanõudmine, mis olid gaasiimpordist tekkinud. 2006. aastal katkestas Venemaa kolmeks päevaks gaasitarne

Ukrainasse täielikult, milles kannatas oluliselt ka ülejäänud Euroopa. Selle tulemusena nõustus Ukraina uue lepinguga maksma 95 dollarit tuhande kuupmeetri kohta, mis oli Ukraina elanike jaoks märkimisväärne hinnatõus. Hinnad tõusid aga hoolmata kokkuleppest uuesti 2007. ja 2008. aastatel, esmalt 130 dollarini m³ kohta ja järgneval aastal 180 dollarini. 2009. aastal tõusid hind rekordiliselt 360 dollarini. Pärast energiakonflikti vaibumist langes hind 210 dollarini m³ kohta. 2008. aastal vähendas Venemaa gaasiekspordi Ukrainasse 50% võrra, mida peetakse reaktsiooniks Tõmošenko naasmisele peaministri kohale (Popescu, *et al.* 2011: 84).³

2009. aastal toetas Juštšenko avalikult Gruusia-Vene konfliktis Gruusiat. Venemaa reageeris gaasitarnete taaskordse peatamisega, mis kestis ligi kolm nädalat. Juštšenko pöördus Euroopa Liidu poole, et liit sekkuks tekkinud vastasseisu. Konflikti tulemusena oli Juštšenko sunnitud leppima kõrgema hinnaga, mis oli 2005-2010 aastate vahemikus tõusnud rohkem kui 500%. Venemaa pealesurutud majandussanktsioonidel oli ulatuslik mõju Ukraina sisepoliitikale. Esiteks puudutas see ühiskonda mikrotasandil, see tähendab, et pidevate energiakatkestuste tõttu muutus inimeste elu oluliselt ebastabiilsemaks ning vähendas turvatunnet. Teiseks hirmutas see eemale välisinvestorid, kes nägid pidevaid energiakatkestusi kui ohumarki riigi ebastabiilsusest. Kolmandaks avaldas see negatiivset survet Ukraina tööstusele, mis kannatas kõrguvate hindade ja katkestuste käes ulatuslike rahalisi kahjusi (Newnham, 2013: 118-120).

Janukovitši peatas võimule tulles kõik kolm Juštšenko algatatud suunamuutust, mis tähendas ka Venemaa energiapoliitika muutumist. Neist üks olulisemaid oli Sevastopoli mereväebaaside leppe pikendamise 2042. aastani. Kuna Janukovitš väljendas igakülgset oma lojaalsust Venemaale, lubas Kreml vähendada järgneva kümne aasta jooksul energia hinda 30% võrra (Newnham, 2013: 121). Seeläbi on näha selget võrdusmärki poliitilise käitumise ning majanduslike boonuste või sanktsioonide vahel. Ukraina on gaasiküsimuses poliitiliselt tundlik ning majanduse ebastabiilsus mõjutab elanike kaotama usku hetkel võimul olevasse valitsusse nagu juhtus Juštšenko puhul.

³ Sarnaselt Juštšenkole oli Tõmošenko toetajaskond peamiselt Ukraina rahvuslased ning Lääne-Ukraina piirkonna elanikud. Ka toetas Tõmošenko integratsiooni Euroopa Liiduga (McCloskey, 2011: 5).

Sunnidiplomaatia kasutamisel oma mõjusfääri suurendamisel on Euroopa Liit ja Venemaa vastandlikud. Kui EL sekkub Ukraina sisepoliitikasse juhul kui toimub inimvõõrvalimisõiguste rikkumine, siis Venemaa lähtub otseselt riigijuhi vaadetest, sõnadest ja tegudest. Alates Ukraina iseseisvumisest ei ole EL kordagi kohandanud ei majanduslikke ega ka poliitilisi sanktsioone, kuid on korduvalt survestanud Ukrainat aksepteerima demokraatia ja õigusriigi põhimõtteid. EL püüab mõjutada läbi kahepoolsete oluliste lepete edasilükkamise ning poliitiliste avalduste, kuid sellel on olnud vähe otsest tulemust. Selle kõrval on Venemaa viiel korral kasutanud Ukraina vastu majandussanktsioone. Venemaa peamine hoob on energiapoliitika tänu Ukraina suurele sõltuvusele Venemaa gaasist. Energiatransiidi katkestused ning hindadega manipuleerimine mõjutas Ukraina sisemajandust, mille tulemusel kahanes toetus president Juštšenkole, kes kaotas järgmistel valimistel Janukovitšile. Janukovitš muutis Ukraina sise- ja välispoliitilist suunda, mis oli Venemaale oluliselt sobivam. Pikendades seejuures ka Sevastopoli baaside lepet 2042. aastani. Selle tulemusena langetas Venemaa gaasihindu.

On näha seos Venemaa energiapoliitika ja Ukraina sisepoliitika vahel, mis on nähtavalt sõltuv ning kontrollitav Vene valitsuse poolt. Ka retoorikas on Venemaa valitsus oluliselt konkreetsem, millised on tagajärjed, kui Ukraina peaks lähenema NATO-le ja Euroopa Liidule. EL väljendab seejuures küll rahulolematust erinevate Ukraina sisepoliitiliste protsessidega, kuid sanktsioonide osas ei jõua EL-i liikmesriigid kokkuleppele. Enamasti leiavad liikmed, et sanktsioonid võivad mõjutada Ukraina pöördumist Venemaa poole ning senises integratsioonis tehakse tagasimineki. Majanduslik sõltuvus annabki sunnidiplomaatilises mõjutamises Venemaale olulise edumaa Euroopa Liidu ees. Samuti on EL-i nõrk otsustavus ning “nõudmised ilma tagajärgedeta” poliitika osutunud ebaefektiivseks mõjutamaks Ukraina sisepoliitikat.

Tabel 11. EL-i ja Venemaa sunnidiplomaatia muutujate mõju.

Muutujad mõju hindamisel	EL	Venemaa
Majandussanktsioonide kasutamine	-	+
Poliitiline survestamine ja nõudmiste esitamine	+	+
Nõudmiste esitamine ja ähvarduste kasutamine valitsusjuhtide retoorikas	-	+
Mõjusa sunnidiplomaatilise instrumendi olemasolu	-	+

3.7. Sõjaline sekkumine

Sõjalise sekkumise kontekstis on käesolevas töös tuginetud ainult kahele olulisemale muutujale, milleks on julgeolekugarantiid ja sõjaline kohaolek ning sellest tulenevalt ei ole need eraldi tabeli näol välja toodud.

Sõjaline sekkumine on Nye nimetatud meetoditest kõige äärmuslik tugeva võimu meetod. See tähendab otsest sõjalist vastasseisu riigi sisepoliitika muutmiseks. Maailma poliitikas on selle üheks viimaseaja parimaks näiteks USA-Iraagi vaheline sõda, kus USA eesmärk oli läbi füüsilise sekkumise mõjutada Iraagi sisepoliitikat. Antud töös, kus käsitletud on EL-Ukraina-Venemaa mõjusfääride toimimist, ei ole võimalik hinnata sõjategevuse eesmärke ja mõjusid, kuna sõjalist vastasseisu kolme osapoole vahel ei ole toimunud. Käesolev töö ei arvesta hindamisel 2014. aasta Ukraina kriisi ning Venemaa sissetungi Ukrainasse. Seda esiteks põhjusel, et sõjaline konflikt on kestnud hetkeseisuga lühikest perioodi ning teiseks ei ole otsest lõpptulemust, mille kaudu anda hinnanguid sõjalise sekkumise kui meetodi efektiivsusest. Sellest lähtuvalt on Ukraina üle mõju saavutamist käsitletud läbi sõjalise kohaloleku Ukraina territooriumil ning läbi julgeolekugarantiide, mida kumbki pool Ukrainale pakub.

Cooper (2004) on öelnud, et julgeolekugarantiid on olnud määravaks riigi võimupositsiooni saavutamisel. Nii kasutas USA pärast Teist maailmasõda Euroopa riike, et moodustada liit, mis vastanduks Nõukogude Liidule. Kuna Euroopa oli sõjaliselt nõrk, siis oli USA pakutavad julgeolekugarantiid põhjuseks, miks hakata

toetama Ühendriike. See aga mängis omakorda olulist rolli USA teel hegemooniaks. Autori sõnul on julgeolekugarantiid oma olemuses tugeva võimu vahend, kuna julgeoleku garanteerimine teisele riigile annab võimukamale riigile teatava moraalse eelise teha otsuseid riigi välispoliitilise suuna osas. Kui mõjutatav riik on sõjaliselt nõrk, on ta ka olulisel määral sõltuv oma sõjaliselt tugevama liitlase otsustest ning on sunnitud tihtipeale omama sarnast välispoliitilist hoiakut. Seeläbi võib julgeolekugarantiide pakkumine etendada manipulatsioonivahendi rolli ning teiseks oleks idealistlik arvata, et üks riik pakub teisele julgeolekut omakasupüüdmatutel põhjustel. On tõenäolisem, et selline tegutsemine on lähtuv oma mõju suurendamisest, kas teise riigi üle või selleks, et saavutada kogu piirkonnas suurem mõjuvõim (Cooper, 2004: 177-178).

EL-Venemaa võistlusmomendis mõjusfääri üle on tugeva võimu meetmete kasutamisel tihtipeale eelis Venemaal. Seda ka põhjusel, et Euroopa Liidu asutamise idee põhines arusaamal, et riikidevaheline suhtlus ei tohi tulevikus kulmineeruda sõjaga, vaid peab olema keskendunud majandusintegratsiooni kasvatamisele. Seeläbi iseloomustavad Euroopa Liidu suhtlust pehme võimu meetodid nagu läbirääkimised, lepingud ja diplomaatia. Samas ei saa väita, et julgeolek ei oleks EL-ile oluline. Liidul puudub liidusisene ühtne julgeoleku mehhanism, kuid 21 Euroopa Liidu liiget on NATO liikmed, mille mõjukaim liige on USA. Alates iseseisvumisest on Ukraina korduvalt mänginud NATO-liikmelisuse ideega, mis jätkuvalt on ärritajaks Venemaale. NATO laienemine Venemaa oluliseima endise liiduliikme aladele tähendaks tõsist vastuseisu Lääneriikide ja Venemaa vahel. Kuigi suur osa EL-i liikmetest kuuluvad NATO-sse, ei saa seda pidada otseselt Euroopa Liidu instrumendiks, sest potentsiaalne NATO liikmelisus on vaid kaudne vahend, mille kaudu muuta Lääneriikide liidud ja ühendused atraktiivseks. Osaliselt võib Ukraina hinnata lääne koalitsiooni kuulumist efektiivse kaitsepoliitikana, kuid samas jääb alles küsimus, kas Ukraina soovib vahetada Venemaa hegemoonia SRÜ-siseselt USA hegemoonia vastu NATO-s. Euroopa Liit on senini tõestanud, et liidu konfliktidega tegelemine on vähesel määral edukas. See baseerub peamiselt ühe konfliktipoole toetamises nii retoorikas kui ka poliitilistes nootides, kuid välditakse otsest sõjalist kokkupõrget.

Venemaa julgeolekugarantiid on seotud riigi lojaalsusega Venemaale. Näiteks on

Valgevene nii poliitiliselt kui majanduslikult Venemaa sõltlane ning Valgevene poliitilise eliidi seas on levinud arvamus, et Venemaa on Valgevene kõige olulisem julgeolekugarantii, kogudes oma sõltlased “tuumavihmavarju” alla (Dunlop, 2000: 41). Ukraina on võrreldes Valgevenega läinud EL integratsioonis ja demokraatia arendamises liiga kaugemale, et sarnane suhe Venemaaga oleks võimalik. Ukraina on vähem autoritaarsem, vähem majanduslikult suletud ning oluliselt liberaalsem. Seejuures tekitab Venemaa julgeolekugarantiidele lootma jäämine vastakaid arvamusi ning hirmu, et Venemaa sõjaline kohalolek “kaitse eesmärgil” võib vähendada Ukraina suveräänsust. Ka Venemaa retoorika on tihtipeale pigem ründava iseloomuga. Seda eriti pärast Oranži revolutsiooni ning lepete arutelusid Euroopa Liiduga, mis võiks Venemaa mõjusfääri vähendada. Sanktsioonide ja jõuga ähvardamine olid vahenditeks Ukraina moraalsel allutamisel, mis on äärmuslikult erinev Euroopa Liidu kasutatavatest instrumentidest.

Venemaal on selle osas igakülgne eelis. Alates Putini võimuletulekust on Kremli retoorika muutunud oluliselt agressiivsemaks. Kuigi Nõukogude Liit lagunes, on Venemaa jätkanud sõjalist kohalolekut Ida-Euroopas. Tavaliselt õigustab Venemaa seda “rahuvalve” operatsioonidega. Popescu ja Wilsoni (2009) sõnul vähendab see Ida-Euroopa riikide suveräänsust, piirates nii kontrolli kogu oma territooriumi üle kui ka nende riikide välispoliitilisi valikuid. Ukrainas on Venemaa sõjaväebaasid Musta mere äärses Sevastopolis, kus paikneb 13 000-15 000 sõjaväelast (Popescu ja Wilson, 2009: 39-40). Sadama rendilepet on mitmeid kordi pikendatud, kuid 2005. aastal võimule tulnud Juštšenko leidis, et see vähendab Ukraina suveräänsust ning otsustas, et pärast 2017. aastat lepingut enam ei pikendata. Selle tulemusena näitas Venemaa oma pahameelt välja läbi erinevate majandussanktsioonide. 2010. aastal otsustas president Janukovitš pikendada lepet 2042. aastani. Sevastopoli sõjaväebaas omab Venemaa jaoks strateegilist tähtsust, kuid selle kõrval on oluline ka baasi sümboolne tähendus. Esiteks tähistab see Venemaa sõjalist jõudu strateegiliste punktide kontrollimisel. Teiseks on Sevastopoli üle kontroll signaal Euroopa Liidule ja USA-le, et Venemaad ei ole võimalik Ida-Euroopast välja tõrjuda (Proedrou, 2010: 447).

Tabel 12. EL-i ja Venemaa sõjalise sekkumise muutujate mõju.

Muutujad mõju hindamisel	EL	Venemaa
Sõjaline kohalolek	-	+
Julgeolekugarantiid	-	-

Käesoleva magistritöö empiirilises osas tugineti võimu meetodite analüüsimisel raamistikule, kus pehmet võimu esindasid diplomaatiline koostöö, kultuur ja ajalugu ning tugevat võimu sunnidiplomaatia ja sõjaline sekkumine. Seejuures majandusega seonduvad meetmed paigutusid kahe võimu vahele. Lähtuvalt Euroopa Liidu ja Venemaa võimu vormide rakendamisest Ukrainas, määratleti iga võimu meetme kõige olulisemat rolli omavad muutujad. Antud muutujad võimaldavad hinnata, kummal osapoolel on meetme rakendamisel olnud rohkem mõju.

Diplomaatilise koostöö meetme osas on Euroopa Liidu puhul olnud mõjusamad lepete seotuse, organisatsioonilise ja lepete tingimuste täitmise, reformide läbiviimise ja tippkohtumiste muutujad. Venemaa mõjusamaks muutujaks on Ukraina avalik toetus integratsiooniks. Järelikult võib väita, et diplomaatilise koostöö kui pehme võimu meetodit on Euroopa Liit suutnud mõjusamalt rakendada.

Kultuuri meetme poole pealt keskenduti keelekasutuse, propaganda ja kultuurialase koostööga seonduvale. Empiirilise osa analüüsi tulemuste põhjal võib väita, et Venemaa on antud pehme võimu meetodit rakendanud mõjusamalt. Näiteks vene keel on inimeste ja meedia seas enam levinud, kui Euroopa keeled (inglise keel). Samuti on ka propagandavõtteid rohkem kasutatud Venemaa, mida ilmestab venekeelse meedia domineerivus Ukrainas. Kultuurialase koostöö puhul selgus, et saadaval olevate andmete järgi on kultuuriprojekte rohkem läbi viidud Euroopa Liiduga. Samas ei olnud saadaval andmestik Venemaa ja Ukraina vaheliste kultuurialaste koostööprojektide kohta. Seeläbi on autor hinnanud muutuja (-/-) märgistusega, kuna on põhjust arvata, et Venemaa-Ukraina vahelisi projekte on reaalsuses, kas rohkem või samaväärselt.

Euroopa Liit on mõjusamalt kasutanud ka pehme võimu ajalooga seonduvaid suundi.

Seda ennekõike läbi ideoloogilise külgetõmbavuse ja tööliste migratsiooni kaudu. Nii Euroopa Liit kui ka Venemaa puhul on ajalookäsitlus erinevate koolkondade poolt samal tasemel. Oluline oleks ka välja tuua, et kuigi Venemaa mõjus on ajaloo vallas jääb siinkohal EL-ile alla, on siiski Venemaa ja Ukraina ajaloolise seotuse muutuja tugevam ning see on omanud ja omab jätkuvalt olulist rolli naabruskonna kontekstis.

Majanduse osas on Ukraina kaubanduslik sõltuvus EL-st ja Venemaast võrdlemisi samas suurusjärgus ning siinkohal ei saa osutada konkreetset, kumb pool on selles mõjukam olnud. Samas Euroopa Liidu välisinvesteeringute ja pakutava välisabi muutujad on olnud efektiivsemad, kuid tähelepanuta ei tohiks jätta energiasõltuvuse muutujat, mis on selgesti Venemaa poolel. Siinkohal erinevad EL-i ja Venemaa meetodid kõige teravamalt selles osas, et EL lähtub enamasti pehme võimu meetoditest. Eesmärk on kasvatada Ukraina majanduslikku integratsiooni Euroopa Liiduga ja pakkuda atraktiivset majandusliku heaolu mudelit peibutisena Ukraina välispoliitilise suuna mõjutamiseks. Venemaa on seevastu kasutanud majandust peamiselt Ukraina poliitilise eliidi otsuste muutmiseks. Sellest kõige märgatavam on energiahindade ja gaasitarnelega manipuleerimine. Vähem on keskendunud koostööle ning rohkem majanduse kasutamisele karistusvahendina.

Kui pehme võimu meetmete puhul võis täheldada teatavat Euroopa Liidu suuremat mõjusust, siis tugeva võimu kontekstis on Venemaa tugevamalt esiplaanil. Näiteks sunnidiplomaatia osas on Venemaa rakendanud kõiki muutujaid mõjusalt, alustades majandussaktsioonide kasutamisest ning lõpetades kaaluka sunnidiplomaatilise instrumendi olemasoluga. Euroopa Liit on antud kontekstis esindatud väga minimaalsel tasandil läbi poliitilise surve ja nõudmiste esitamise. Venemaa on etendanud mõjusamat rolli ka sõjalise sekkumise osas, kus kesksel kohal on sõjaline kohalolek. Samas ei ole võimalik määratleda julgeolekugarantiide muutuja kallutatust ühele või teisele poole.

Ukraina juhtum ilmestab, et Euroopa Liit ja Venemaa on rakendanud nii tugevale kui ka pehmele võimule omaseid meetmeid ja instrumente. Teoreetilises pooles toodi välja, et antud võimu vormid ei ole nii-öelda mustvalged, kus üks jõud tugineb ainult ühele

võimu vormile. Selle heaks näiteks on Venemaa, kes on Ukraina kontekstis pööranud tähelepanu mõlema võimuga seonduvatele meetmetele. Euroopa Liit on seevastu esindatud ennekõike pehme ja normatiivse võimu pooles. Teoreetilises raamistikus oli osutatud ka kummagi võimu vormi negatiivsetele aspektidele. Kõige olulisem on siinkohal ajalise dimensiooni küsimus – kas Euroopa Liidu domineerimine pehme võimu vormi juures tagab, et mõjud on koheselt märgatavad ja mõõdetavad ning vastupidi, kas Venemaa tugeva võimu rakenduse mõjud ei ole oma olemuselt pigem lühiajalised.

KOKKUVÕTE

Viimase kahekümne aasta jooksul on nii Euroopa Liit kui ka Venemaa kasutanud mitmeid vahendeid suurendamiseks oma mõjuvõimu Ukraina üle. Mitmed akadeemikud on käsitlenud EL-i välispoliitikat „naabruse Euroopastamise“ ja „normatiivse jõu laiendamisena“. Venemaa välispoliitikat oma naabruskonnas on samal ajal käsitletud „agressiivse jõupoliitikana“, mis lähtub Venemaa imperialistlikest taotlustest.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli analüüsida nii Euroopa Liidu kui ka Venemaa mõju suurust Ukrainas. Selleks lähtuti Joseph Nye poolt välja arendatud tugeva ja pehme võimu teoreetilisest raamistikust, mis töö empiirilises pooles jaotati kuueks meetodiks: diplomaatiline koostöö, ajalugu, kultuur, majandus, sunnidiplomaatia ja sõjaline sekkumine. Antud kuus meetodit ilmestavad kõige paremini pehme ja tugeva võimu omavahelist erinevust Ukraina kontekstis ning nendest lähtuvalt analüüsiti esmalt meetodite efektiivsust ja teiseks võrreldi, kumb suurvõim oli suutnud konkreetse meetodi kasutamisel avaldada suuremat mõju.

Käsitletud kahekümne kolmest muutujast on Euroopa Liit olnud mõjusam kaheteistkümne muutuja puhul ning seda just pehme võimu kontekstis. Venemaa mõju on olnud suurem üheteistkümne muutuja kasutamisel. Oluline on märkida, et EL-i mõju on oluliselt suurem Lääne-Ukrainas. Seda eriti kultuuri ja ajaloo valdkondades, mida ilmestab ka märgatavalt suurem avalikkuse toetus EL-i integratsioonile võrreldes Ida-Ukraina piirkonnaga. Kõige efektiivsemateks Euroopa Liidu mõjutamismeetoditeks on diplomaatiline koostöö, mis on alates Ukraina iseseisvumisest järk-järguliselt kasvanud ning majanduskoostöö, mis lähtub EL-i majandusmudeli atraktiivsusest ning potentsiaalsetest hüvedest, mis kaasnevad suurema majandusliku integratsiooniga. Samas on EL-i peamiseks puudujääkideks 1) suutmatus Ukraina sisepoliitikas initsieerida piisavalt kaugemaleminevaid reforme või on reformide läbiviimise protsess väga aeglane ning 2) väga vähene tugeva võimu meetodite rakendamine, mis survestaksid Ukrainat oma poliitikaid muutma.

Venemaa pooldab Euroopa Liidu pehme võimu poliitikale vastupidiselt tugeva võimu

meetodite kasutamist. Samas on siinkohal oluline välja tuua, et erinevalt Euroopa Liidust on Venemaa tunduvalt enam kasutanud mõlema võimu meetodeid. Euroopa Liidu puhul saab aga kindlalt väita, et tugevale võimule niivõrd keskendunud ei olda. Järelikult on Venemaa suuremal määral kombineerinud erinevaid võimu lähenemisi.

Kõige efektiivsem on Venemaa mõju olnud energiapoliitikaga manipuleerimisel, mis on välispoliitiliselt väga tugev hoob mõjutamaks Ukraina elanikke indiviidi tasandil ja selles osas on ka kõige suuremaid tulemusi saavutatud. Samas on Venemaa puudujääkidest nii nimetatud ideoloogiline vaakum ehk puudub ideoloogia, mis pakuks konkurentsi EL-i demokraatia edendamise ideele. Teiseks on Venemaa agressiivne välispoliitika mõjutanud Ukrainat otsima liitlast Euroopa Liidu näol ja seega võib Venemaa tugeva võimu kasutamise poliitika anda pikaajaliselt vastupidise tulemuse ehk mõju Ukraina üle väheneb.

Käsitatud muutujate kontekstis ja pehme ning tugeva võimu raamistikus saab väita, et mõju omamine Ukraina üle on Venemaa ja Euroopa Liidu puhul suhteliselt tasavägine. Kuid asjaolu, et poolehoid ühele või teisele poole on geograafiliselt jagunenud Ida- ja Lääne-Ukrainaks, võib tulevikus põhjustada riigi jagunemise samu parameetreid pidi. Selle võimalikkust ilmestab EL-i ja Venemaa kasutatavate meetodite vastandlikkus ning mõju Ukraina ida ja lääne piirkondadele. Selline sisepoliitiline jaotumine tekitab pingeid Ukraina ühiskonnas, mis ka 2014. aasta sündmuste põhjal on näidanud, võivad eskaleeruda vägivaldseks konfliktiks.

Käesoleva magistritöö edasiarendusena näeb autor kvantitatiivset analüüsi lähtudes pehme ja tugeva võimu teooriast, mis võimaldaks täpsemalt hinnata mõju ulatust. Peamiseks takistuseks on selle juures asjaolu, et andmestik Ukraina erinevate sisepoliitiliste aspektide osas on suhteliselt piiratud. Osaliselt eeldab see ka ukraina keele tundmist, kuid teiseks probleemiks on vähene andmete avalikustamine laiemale üldsusele. EL-i ja Venemaa mõju kõrval aitaks teemat täpsemalt lahtimõtestada ka Ukraina sisepoliitiliste protsesside analüüsimine, mis on oluline osa Euroopa Liidu ja Venemaa Ukraina-suunalise välispoliitika kujundamisel ning seda just 2014. aastal asetleidnud sündmuste valguses.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Adler, E. and Crawford, B. (2004). Normative power: The European practice of region building and the case of the Euro-Mediterranean partnership (EMP).
- Adomeit, H. (2011). Russia and its Near Neighbourhood: Competition and Conflict with the EU. *Natolin Research Papers, College of Europe, 4*, pp. 1-74.
- Alatalu, T. (2013). Geopoliitika võttis allkirja Eesti-Venemaa (2005.a.) piirilepingult. *Acta Politica Estica*, (4), pp.29-43.
- Angle, D. (1999). No Illusions: The Role of Air Strikes in Coercive Diplomacy. *Monograph, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College*, pp.1-67.
- Berg, E. (1998). *Geopoliitika*. 1st ed. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Beunderman, M. (2005). *Blow to Kiev as Brussels closes door to further enlargement*. Euobserver.com. Available at: <http://euobserver.com/enlargement/20289> (seisuga 6.04.2014).
- Bilaniuk, L. (2003). Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society*, 32(01), pp.47-78.
- Blum, D. (2008). *Russia and globalization*. 1st ed. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Blyakha, N. (2009). Russian foreign direct investment in Ukraine. *Electronic Publications of Pan-European Institute*, 7, pp.1-32. <http://www.tse.fi/pei/> (seisuga 22.05.2014).
- Boatca, M. (2013). Multiple Europes and the Politics of Difference Within. *Global Studies*, pp.1--13. https://globalstudies.trinity.duke.edu/wp-content/themes/cgsh/materials/WKO/v3d3_Boatca2.pdf (seisuga 23.05.2014).
- Brie, M. and Horga, I. (2010). Europe: a cultural border, or a geo-cultural archipelago. *Eurotimes*, (9), pp.155-171.

- Browning, C. and Joenniemi, P. (2008). Geostrategies of the European neighbourhood policy. *European journal of international relations*, 14(3), pp.519-551.
- Brzezinski, Z. (1997). *The grand chessboard*. 1st ed. New York, NY: BasicBooks, p.22.
- Brzezinski, Z. (2003). *Suur malelaud: Ameerika ülemvõim ja geostrateegilised kohustused*. 1st ed. Tallinn: Varrak.
- Buryk, S. (2010). *Russia's Natural Gas: The Strategy and the State Behind It*. Honors Thesis. Lehigh University, pp.1-74.
- Cohen, S. and Cohen, S. (2009). *Geopolitics*. 1st ed. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Cohen, S. (2003). *Geopolitics of the world system*. 1st ed. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Cooper, R. (2004). Hard power, soft power and the goals of diplomacy. *American power in the 21st century*, pp.167-180.
- Crabtree, L. (2008). *National Security and Foreign Policy under Putin | Wilson Center*. Wilsoncenter.org. <http://www.wilsoncenter.org/publication/national-security-and-foreign-policy-under-putin> (seisuga 21.04.2014).
- Culturalpolicies.net, (2013). *COMPARISONS : Public Bodies Tables : International Cultural Cooperation in Europe: Organisation and Trends - Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. <http://www.culturalpolicies.net/web/icc-tables.php?aid=27&cid=44&lid=en> (seisuga 13.04.2014).
- Das, A. (2013). Soft and Hard Power in India's Strategy Toward Southeast Asia. *India Review*, 12(3), pp.165-185.
- Dawson, M. (2011). *Implications of a Resurgent Russian Federation for US European Command*. MA. U.S. Army Command and General Staff College.
- Diez, T. (2005). Constructing the self and changing others: reconsidering 'normative power Europe'. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), pp.613-636.

- Dimitrova, A. and Dragneva, R. (2009). Constraining external governance: interdependence with Russia and the CIS as limits to the EU's rule transfer in the Ukraine. *Journal of European Public Policy*, 16(6), pp.1-42.
- Dragneva, R. and Wolczuk, K. (2012). Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?. *Chatham House Briefing Paper*, pp.1-16.
- Dunlop, J. (2000). Reintegrating "Post-Soviet Space". *Journal of Democracy*, 11(3), pp.39-47.
- Eeas.europa.eu, (2008). *Sanctions or restrictive measures*.
http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/index_en.pdf#1 (seisuga 24.04.2014).
- Eeas.europa.eu, (2013). *European Union - EEAS (European External Action Service) | European Neighbourhood Policy (ENP)*. http://eeas.europa.eu/enp/index_en.htm (seisuga 2.05.2014).
- Ersen, E. (2005). The Rise of Geopolitics in Russia in the Post-Cold War Period. *Turkish Review of Eurasian Studies*, 5, pp.27-61.
- EU feels let down by Ukraine over Tymoshenko. (2011).
<http://www.euronews.com/2011/10/11/eu-feels-let-down-by-ukraine-over-tymoshenko> (seisuga 22.04.2014).
- European Commission, (2011a). *Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 Country Report : Ukraine*. Brussels: European Commission, pp.1-23.
- European Commission, (2014b). *European Union, Trade in goods with Ukraine*. Brussels: Directorate-General for Trade, pp.1-12.
- European Commission, (2014c). *European Commission's support for Ukraine, Memo*.
http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-279_en.htm.
- European Journalism Centre (EJC), (2014). *Ukraine - Media Landscape | European Journalism Centre (EJC)*. http://ejc.net/media_landscapes/ukraine (seisuga 16.04.2014).

- Fairgrieve, J. (1941). *Geography and world power*. 1st ed. New York: E.P. Dutton & co., inc.
- Galliotti, G. (2011). Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used. *Journal of Political Power*, 57, pp.1-51. <http://wescholar.wesleyan.edu/div2facpubs/57> (seisuga 23.05.2014).
- Gänzle, S. (2008). *Externalizing EU Governance and the European Neighbourhood Policy: Towards a Framework for Analysis*.
- Gawrich, A., Melnykovska, I. and Schweickert, R. (2010). Neighbourhood Europeanization through ENP: the case of Ukraine. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 48(5), pp.1209-1235.
- George, A. (1991). *Forceful persuasion*. 1st ed. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- German, T. (2009). David and Goliath: Georgia and Russia's Coercive Diplomacy. *Defence Studies*, 9(2), pp.224-241.
- Globaledge.msu.edu, (2012). *Ukraine: Economy*. <http://globaledge.msu.edu/countries/ukraine/economy> (seisuga 24.04.2014).
- Haukkala, H. (2007). A normative power or a normative hegemon? The EU and its European Neighbourhood Policy. pp.1-24. <http://aei.pitt.edu/7899> (seisuga 13.04.2014).
- Henrikson, A. (2002). Distance and foreign policy: a political geography approach. *International political science review*, 23(4), p.454.
- Hensel, P. and Diehl, P. (1994). Testing empirical propositions about shatterbelts, 1945-1976. *Political Geography*, 11(1), pp.33-51.
- Hyde-Price, A. (2006). 'Normative' power Europe: a realist critique. *Journal of European public policy*, 13(2), pp.217-234.
- IBP USA Staff, (2013). *Ukraine Export-import, Trade and Business Directory*. Washington, DC: International Business Publications, pp.3-294.

- Jentleson, B. (2006). *Coercive Diplomacy: Scope and Limits in the Contemporary World*. *The Stanley Foundation*.
- Kelly, P. (1997). *Checkerboards & shatterbelts*. 1st ed. Austin: University of Texas Press.
- Kolstø, P. and Edemsky, A. (1995). *Russians in the former Soviet republics*. 1st ed. Bloomington: Indiana University Press.
- Kononov, O. (2012). *Inward FDI in Ukraine and its policy context, 2012*. Vale Columbia Center, pp.1-12.
- Kroenig, M., McAdam, M. and Weber, S. (2010). Taking soft power seriously. *Comparative Strategy*, 29(5), pp.412-431.
- Kubicek, P. (2005). The European Union and democratization in Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 38(2), pp.269-292.
- Kuzio, T. (2005). Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma. *Problems of Post-Communism*, 52(5), pp.59-68.
- Kuzio, T. (2006a). Civil society, youth and societal mobilization in democratic revolutions. *Communist and Post-Communist Studies*, 39(3), pp.365-386.
- Kuzio, T. (2006b). Is Ukraine part of Europe's future?. *Washington Quarterly*, 29(3), pp.89-108.
- Kuzio, T. (2006c). National identity and history writing in Ukraine. *Nationalities Papers*, 34(4), pp.407-427.
- Kuzmin, D. and Maksymenko, I. (2012). *Analysis of the EU – Ukraine Relations in the Context of the Association Agreement and Related Documents and the EU 2014-2020 Financial Perspective*. Odesa National University, Odesa, Ukraine: Center for International Studies, Department of International Relations, pp.1-175.
- Language-rich.eu, (2008). *Language rich europe - Ukraine*. <http://www.language-rich.eu/home/country-profiles/profiles-overview/ukraine.html> (seisuga18.04.2014).

- Language-rich.eu, (2010). *Language rich europe - Ukraine*. <http://www.language-rich.eu/home/country-profiles/profiles-overview/ukraine.html> (seisuga 15.05.2014).
- Lauren, P. (1972). Ultimata and coercive diplomacy. *International Studies Quarterly*, 16(2), pp.131-165.
- Lavenex, S. (2004). EU external governance in 'wider Europe'. *Journal of European public policy*, 11(4), p.684.
- Mackinder, H. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs, an American Quarterly Review*, 21(4), pp. 595-605.
- Mankovska, N. and Dean, J. (2002). The relationship between foreign direct investment and trade flows in a transition economy: the case of Ukraine. *Springer*, pp.252-263.
- Manners, I. (2006). *What is normative about the normative power of the European Union in world politics?*.
- Mapreport.com, (2014). *World Politics. Political Sanctions Timeline, 21st Century*. <http://www.mapreport.com/subtopics/p/0.html> (seisuga 24.04.2014).
- McCloskey, T. (2011). *A Burkean Analysis of the 2010 Ukrainian Presidential Election*. MA. Willamette University.
- Monaghan, A. (2008). 'An enemy at the gates' or 'from victory to victory'? Russian foreign policy. *International Affairs*, 84(4), pp.717-733.
- MPC Team, (2013). *Ukraine: The Demographic-Economic Framework of Migration The Legal Framework of Migration The Socio-Political Framework of Migration*. European University Institute, MPC – Migration Policy Centre, pp.1-14.
- Nationmaster.com, (2014). *Ukraine Media Facts & Stats*. <http://www.nationmaster.com/country-info/profiles/Ukraine/Media> (seisuga 16.04.2014).

- Newnham, R. and E, a. (2013). Pipeline politics: Russian energy sanctions and the 2010 Ukrainian elections. *Journal of Eurasian Studies*, 4(2), pp.115-122.
- Nilson, A. (2011). Commodity Trade Between EU-27 and CIS Countries, 2000-2010. *Eurostat, Statistics in Focus*, 40, pp.1-7. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (seisuga 26.04.2014).
- Nye, J. (1990). *Bound to lead*. 1st ed. New York: Basic Books.
- Nye, J. (2004). *Soft power*. 1st ed. New York: Public Affairs.
- Nye, J. (2009). *Understanding international conflicts*. 1st ed. New York: Pearson Longman.
- O'loughlin, J. (1999). Ordering the 'crush zone': Geopolitical games in post-cold war eastern Europe. *Geopolitics*, 4(1), p.17.
- O'Loughlin, J. (2001). Geopolitical Visions of Central Europe. In: M. Antonsich, V. Kolossov and M. Pagnin, ed., *Europe between political geography and geopolitics*, 1st ed. Rome: Societa Geographica Italiana, p.8.
- O'Sullivan, P. (1986). *Geopolitics*. 1st ed. New York: St. Martin's Press.
- Pace, M. (2007). The Construction of EU Normative Power*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 45(5), pp.1041-1064.
- Pallaver, M. (2011). *Power and its forms: hard, soft, smart*. MA. London School of Economics, Department of International Relations.
- Panina, N. (2005). *Ukrainian Society 1994-2005: Sociological Monitoring*. Kyiv: Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine Democratic Initiatives Foundation, pp.3-131.
- Peksen, D. and Drury, A. (2009). Economic sanctions and political repression: Assessing the impact of coercive diplomacy on political freedoms. *Human Rights Review*, 10(3), pp.393-411.

- Pifer, S. and Thoburn, H. (2013). *Viktor Yanukovych: Losing Europe...and Losing the Ukrainian Public?*. The Brookings Institution.
<http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/11/18-viktor-yanukovych-losing-europe-ukrainian-public-pifer-thoburn> (seisuga 4.04.2014).
- Popescu, N. and Wilson, A. (2009). The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood. *European Council on Foreign Relations*, pp.1-64. http://ecfr.3cdn.net/66e95c3cd50b72d59a_87m6y59xi.pdf.
- Popescu, N., Kobzova, J. and Wilson, A. (2011). Russia and EU's Competitive Neighbourhood. In: A. Astrov, ed., *The great power (mis) management: the Russian-Georgian war and its implications for global political order*, 1st ed. Surrey: Ashgate Publishing Limited, pp.79-101.
- Popescu, N. (2006). Russia's Soft Power Ambitions. CEPS Policy Brief No. 115, October 2006. pp.1-3.
- Proedrou, F. (2010). Ukraine's foreign policy: accounting for Ukraine's indeterminate stance Between Russia and the West. *Southeast European and Black Sea Studies*, 10(4), pp.443-456.
- Rachman, G. (2006). The death of enlargement. *Washington Quarterly*, 29(3), pp.49-56.
- RadioFreeEurope/RadioLiberty, (2008). *Commentary: Russia Versus NATO In The CIS*. <http://www.rferl.org/content/article/1117479.html> (seisuga 22.04.2014).
- RadioFreeEurope/RadioLiberty, (2014). *EU Further Expands Sanctions List Over Ukraine's Crisis*. <http://www.rferl.org/content/eu-further-expands-sanctions-list-over-ukraines-crisis/25382529.html> (seisuga 20.05.2014).
- Ratinggroup.com.ua, (2012). *Sociological group "RATING" - Поліміка*. <http://ratinggroup.com.ua/en/products/politic/data/entry/14004/> (seisuga 28.04.2014).
- Ray, J. and Esipova, N. (2014). *Democracy Important to Most Ukrainians*. Gallup.com. <http://www.gallup.com/poll/167759/democracy-important-ukrainians.aspx> (seisuga 8.04.2014).

- Razumkov.org.ua, (2006). Віруючим якої церкви, конфесії Ви себе вважаєте?.
http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=300 (seisuga 14.05.2014).
- Razumkov.org.ua, (2012). *Ukraine, poll: Attitudes of the population of Ukraine towards democracy and authoritarianism (recurrent, 2004-2012) // Razumkov Centre.*
http://www.razumkov.org.ua/eng/poll.php?poll_id=612 (seisuga 6.04.2014).
- Razumkov.org.ua, (2014). *Ukraine, poll: Which foreign policy direction should be a priority for Ukraine? (recurrent, 2002-2014) // Razumkov Centre.*
http://www.razumkov.org.ua/eng/poll.php?poll_id=305 (seisuga 9.04.2014).
- Richter, P. (2005). *Ukrainian President Yushchenko presses for closer ties with European Union - World Socialist Web Site.* Wsws.org.
<https://www.wsws.org/en/articles/2005/03/ukra-m24.html> (seisuga 8.04.2014).
- Samokhvalov, V. (2007). Relations in the Russia-Ukraine-EU triangle: 'zero-sum game' or not?. *Occasional Paper*, 68(1), pp.1-39.
- Sasse, G. (2008). The European Neighbourhood Policy: conditionality revisited for the EU's eastern neighbours. *Europe-Asia Studies*, 60(2), pp.295-316.
- Schimmelfennig, F. and Scholtz, H. (2008). EU Democracy promotion in the European neighbourhood political conditionality, economic development and transnational exchange. *European Union Politics*, 9(2), pp.187-215.
- Secieru, S. (2006). Russia's Foreign Policy under Putin: "CIS Project" Renewed. *UNISCI Discussion Papers*, (10), pp.289-308.
- Shore, C. (2000). *Building Europe*. 1st ed. London: Routledge.
- Siverson, M. and Starr, H. (1991). *The Diffusion of War: A Study of Opportunity and Willingness*. 1st ed. Manchester: Manchester University Press.
- Siverson, M. and Starr, H. (1991). *The Diffusion of War: A Study of Opportunity and Willingness*. 1st ed. Manchester: Manchester University Press.

- Soros Foundation Moldova (FSM), (2012). *Cultural Cooperation Placements Moldova–Ukraine – European Union “TANDEM PROJECT”*. <http://soros.md/en/node/640> (seisuga 15.04.2014).
- Subtelny, O. (2009). *Ukraine: A History, 4th Edition*. 4th ed. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.
- Sushko, O. (2004). The dark side of integration: Ambitions of domination in Russia's backyard. *Washington Quarterly*, 27(2), pp.119-131.
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, (2013). *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation.
- Tradingeconomics.com, (2014). *Ukraine Exports*. <http://www.tradingeconomics.com/ukraine/exports> (seisuga 16.05.2014).
- Tuncer, I. (2000). The security policies of the Russian federation: The “Near Abroad” and Turkey. *Turkish Studies*, 1(2), pp.95-112.
- Ukrainian Helsinki Human Rights Union, (2013). *Review of Ukraine at the United Nations Human Rights Committee*. 108. United Nations Human Rights Committee, pp.1-39.
- What's in the EU-Ukraine agreement?. (2014). <http://www.globalpost.com/dispatch/news/afp/140321/whats-the-eu-ukraine-agreement> (seisuga 23.04.2014).
- Wilson, A. (2011). *Ukraine After the Tymoshenko Verdict*. European Council on Foreign Relations, pp.1-12.
- Wilson, E. (2008). Hard power, soft power, smart power. *The annals of the American academy of Political and Social Science*, 616(1), pp.110-124.
- Woehrel, S. (2011). Ukraine: Current Issues and U.S. Policy. *USA Congressional Research Service (CRS) Report RL33460.*, pp.1-17.

Wolczuk, K. (2003). Ukraine's Policy Towards the European Union: A Case of 'Declarative Europeanization. *Paper for the Stefan Batory Foundation Project, The Enlarged EU and Ukraine: New Relations*, pp.1-28.

Wolczuk, K. (2004). Integration without Europeanisation: Ukraine and it's Policy towards the European Union. *European University Institute, EUI Working Papers*, (15), pp.1-25.

Українська правда, (2012). Українська мова втрачає позиції в освіті та книговидаванні, але тримається в кінопрокаті.
<http://life.pravda.com.ua/society/2012/11/9/115486/> (seisuga 16.04.2014).

ABSTRACT

THE GEOPOLITICAL PERSPECTIVE OF NEIGHBORHOOD: THE POWER METHODS OF EUROPEAN UNION AND RUSSIA IN UKRAINE

With the collapse of the Soviet Union the world map gained new geopolitically important actors who started to influence the *status quo* of international relations and made world powers rethink their geopolitical strategy. Eastern Europe became one of those regions that separates two international actors and world powers. Both Russia and European Union are interested in influencing their near abroad. Whilst EU is making an effort to spread its normative power and democratic values, Russia's purpose is to maintain its former sphere of influence that forms a substantial part of its identity and imperialist aspirations. The two international actors have different and often opposite understandings regarding the future of Eastern Europe. This is even further illustrated by EU's continuing enlargement on its eastern front and Russia's interference in neighborhood internal policies.

It can be said that Ukraine is currently the most important country in Eastern Europe. Firstly for its size and its economic potential, and secondly for its unstable internal policies that are greatly affected by pressure from its neighbors. Since gaining independence, Ukraine has often changed its foreign policy objectives that has also influenced EU's and Russia's reciprocal relations. Thus, it is difficult to estimate whether Ukraine is more influenced by EU or Russia.

This master's thesis examines European Union's and Russia's power related influence on Ukraine. The theoretical framework is based on the theory of hard and soft power, developed by Joseph Nye. In this context, power is defined as a way to influence others in order to achieve one's own goals.

The central sub-research questions are following:

- Which power methods are used by EU to gain influence over Ukraine?

- Which power methods are used by Russia to gain influence over Ukraine?
- Who has been more successful in increasing their influence?

Based on the theoretical framework, the empirical part has defined 6 central power relations. Soft power includes the methods on diplomatic cooperation, history and culture. Hard power relies on coercive diplomacy and military intervention. The economic method is divided between the two powers.

To evaluate the efficiency of used power relations, a variety of variables are examined, like contracts between two parties, public opinion surveys, economic transactions, migration statistics, public speeches of the politicians as well as expert opinions and academic sources dedicated on Ukraine's relations with EU and Russia.

The results indicate that European Union has been more powerful in implementing soft power methods while Russia has been more influential in the hard power approach. It is important to note that the EU is successful in the Western-Ukraine. The most efficient power methods are diplomatic and economic cooperation. At the same time, EU's weaknesses are related to the inability to promote internal reforms and processes. Also, the strong power methods have not been successful.

Russia, on the other hand, has focused both on strong and soft power. The most effective power tool is the energy policy which is a very powerful method. Weaknesses include the so called power vacuum, the lack of an ideology that could offer competition to EU's idea of democracy promotion. Also, the aggressive foreign policy has forced Ukraine to find an ally on the European Union level and therefore, the implementation of hard power could lead to the opposite result – the decrease of influence over Ukraine.

This paper demonstrates EU's and Russia's quite closely matched level of influence over Ukraine that deepens the cleavage between Eastern and Western Ukraine that can be also seen as one of the sources of current conflict.

The geographically divided nature of Ukraine can also cause a political division of the country. This is characterized by the different methods that are used by the EU and Russia, and that have a different influence to different methods. This distribution of domestic policy can cause tensions on the societal level and lead to a violent conflict that is illustrated by the events taking place in Ukraine right now.

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/töö autori nimi/